

**VİRANŞEHİR KAZASI TEMETTÜ'ÂT
DEFTERLERİ**

Yasemin YILMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Filiz ÇOLAK

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2011

VİRANŞEHİR KAZASI TEMETTÜ'ÂT DEFTERLERİ

Yasemin YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Filiz ÇOLAK

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Haziran, 2011

ÖZET

VİRANŞEHİR KAZASI TEMETTÜ'ÂT DEFTERLERİ

Yasemin YILMAZ

Tarih Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2011

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Filiz ÇOLAK

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nin batılılaşma sürecinde her açıdan yeniden yapılanma sürecinin başlangıç noktasıdır. Bu dönemde özellikle mali alanda büyük değişimler yaşanmış ve siyasi, sosyal ve kültürel alandaki gelişmeler de göze çarpmıştır. Bu dönemde diğer alanlarda olduğu gibi, uygulanan vergi sisteminde de çeşitli düzeltme ve düzenlemelere gidilmiştir. Çeşitli isim ve şekillerde alınan vergilerin bir kısmı kaldırılarak, herkesin ödeme gücünü esas alan “*temettü vergisi*” yürürlüğe konularak uygulanmaya başlanmıştır. Bu verginin kaydedilip tutulduğu defterlere de “*Temettü'ât Defterleri*” adı verilmiştir. Türk tarihi açısından her anlamda önemli bir yere sahip olan Temettü'ât Defterleri, vergi mükellefi kişilerin isimleri, sahip oldukları gayrimenkulleri ve diğer gelirleri ile birlikte bunların vergi miktarları gibi önemli bilgileri içermektedir. Tüm hanelerin tek tek ayrıntılı bir şekilde ele alınarak oluşturulan Temettü'ât Defterleri, tutulduğu bölgenin sosyo-ekonomik yapısını açıkça göz önüne sermektedir.

Bu çalışma, 1844–1845 (H. 1260–1261) yılında Viranşehir Kazası divanlarına bağlı karyelerin sosyal ve ekonomik yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, dönemin sosyo-ekonomik yapısını ana hatlarıyla ele alan ve en önemli kaynaklardan biri olan Temettü'ât Defterleri'nden faydalanılarak hazırlanmıştır. 1844- 1845 (H.1260- 1261) yılına ait Viranşehir Kazası'nın sosyo-ekonomik yapısı bu defterlerden incelenmiştir. Çalışmamızda Viranşehir Kazası'nın, 37 divan ve 120 karyesi incelenmiş ve incelenen bu yerlerin tahmini toplam nüfusunun da 6350 kişi civarında olduğu görülmüştür.

XIX. yüzyıl ortalarında Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerinin tarım ve hayvancılığa dayanan ekonomik yapısı dikkat çekmektedir. Halkın büyük bir çoğunluğu çiftçilik ve hayvancılık ile geçimini sağlamaktadır. Ayrıca kazanın merkez divanı ve diğer divanlara bağlı karyelerin toplam ekili alanları, nadasa bırakılmış alanları, üretilen tarım ürünleri, yetiştirilen hayvan çeşitleri ve sayıları, sahip olunan arı kovanı miktarı vb. faaliyetleri hakkında detaylı bilgi edinilmiştir.

Viranşehir Kazası Temettü'ât Defterleri'nde kazanın vergi yükü ile ilgili bilgilere de ulaşılmıştır. Halktan vergü-yi mahsûsa, a'sâr (öşür) ve adet-i ağnam vergisi alınmaktadır. Böylece halkın sosyo-ekonomik durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Viranşehir, Temettü'ât, Sosyo-ekonomik Yapı, Nüfus ve Vergi

ABSTRACT

THE BOOKS TEMETTÜ'ÂT OF THE TOWNSHIP OF VİRANŞEHİR

Yasemin Yılmaz

Main Science Branch of History

Uşak University the Institute of Social Sciences, June 2011

Advisor: Assistant Professor Dr. Filiz Çolak

At Tanzimat term is the beginning of Ottoman State's settlement period at westernization. In this term there are lots of, especially financial region and also political social cultural changing are drawn the attention. In this term like other time there is correction and arrangement about applied tax system. Some of taxes which are taken under various name and form are removed and then temettu tax which base on all people's payment are started to application. This tax roll, include indicated tax is named temettü'ât books. Temettü'ât books, are important about turkish history. Because of including lots of important information such as names of the tax payers and their land estates and their other incomes, and also tax amount, the temettü'ât book is an evidence .

My aim with this study is to produce rural's which is under Viranşehir township in 1844-1845 (H. 1260–1261) social and economical constitution. This study was prepared taking advantage of one of the most important of source is named temettü'ât books which include social and economical form of that term. Socioeconomic constitution of Viranşehir town has been searched belonging to 1844- 1845 (H.1260- 1261). And also in this study 37 district councils and 120 rurals have been searched and as a result population was recorded about 6350 people.

It is stand out that villages of Viranşehir town's economic constitution depend on agriculture and animal husbandry in the mid 19 th century. Lots of people make their living through agriculture and animal husbandry. Besides there are detailed information about plantation of township, following lands, farm

products, variety of animals and their numbers, amount of hives and also working of people .

Furthermore it is subsisted information about villages' tax load belongs to Viranşehir town in temettü'ât books. Vergü-yi mahsûsa, a'şâr and adet-i ağnam are collected. In this way peoples socia-economic conditions are tried to exhibit.

Keywords: Viranşehir, Temettü'ât, Socio-economic Constitution, Population, Tax.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Yasemin YILMAZ'ın "Viranşehir Kazası Temettü'ât Defterleri" başlıklı tezi 14.06.2011 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

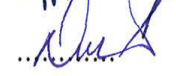
Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Filiz ÇOLAK

Üye : Prof. Dr. Tuncer BAYKARA

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nurcan ŞEN

Üye :

.....

Üye :

.....

Enstitü Müdürü

Doç.Dr.Musa ÇİFCİ

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra mali, iktisadi ve sosyal alanda pek çok gelişmenin olduğu kabul edilmektedir. Bu gelişmelerin, Osmanlı Devleti taşra teşkilatını nasıl etkilediğini anlamak için, bu dönemde taşrada ekonomik ve sosyal hayatın nasıl işlediğinin anlaşılmasının ve araştırılmasının önemi oldukça büyüktür. Tanzimat'ın getirdiği değişim sürecinin önemli bir ürünü de Temettü'ât Defterleridir.

Bu çalışmada ana kaynak olarak Viranşehir Kazası Temettü'ât Defterleri'nden yararlandık. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye-i Varidat Kalemi (ML. VRD. TMT) tasnifinde bulunan Viranşehir Kazası divanlarına bağlı karyeler tez çalışmamızın kaynağını oluşturmaktadır. Transkripsiyon ve değerlendirilmesini yaptığımız divanlar sırasıyla şöyledir. 04967 Babalar Divanı, 04970 Kapaklı Divanı, 04971 Yemişler Divanı, 04972 Kayaca Divanı, 04973 Nefs-i Viranşehir Divanı, 04976 Kapucular Divanı, 04978 Hamamlu Divanı, 04979 Haslı Divanı, 04980 Pelitcik Divanı, 04981 Kulat Divanı, 04982 Dereköy Divanı, 04983 Göne Divanı, 04984 Soplan Divanı, 04986 Sadeyaka Divanı, 04987 Domi Divanı, 04988 Bayındır Divanı, 04989 Sündek Divanı, 04990 Yalak Divanı, 04991 Çandırlar Divanı, 04992 Samail Divanı, 04993 Bulduk Divanı, 04994 Yürecik Divanı, 04995 Yayalar-ı kebir Divanı, 04996 Yörük Divanı, 04997 Kuzviran Divanı, 04998 Beke Divanı, 04999 Tefen Divanı, 05000 Sübüçimen Divanı, 05001 Çömlekçiler Divanı, 05002 Kuzyaka Divanı, 05003 Şerafeddin Divanı, 05004 Doğancılar Divanı, 05005 Belek Divanı, 05006 Karesi Divanı, 05007 Göçeğiz Divanı, 05008 Ozan Divanı, 05009 Geynik Divanı.

1844- 1845(H.1260–1261) yılı Viranşehir Kazası Temettü'ât Defterlerine göre, Tanzimat Dönemi içerisinde bölgenin sosyo-ekonomik durumuna ışık tutmaya çalıştık. Temettü'ât Defterleri'nin transkripsiyon değerlendirmesinden yola çıkarak ulaşılan veriler sosyal ve iktisadi açıdan tek tek değerlendirilerek yorumlanmış ve bu yorumlara göre çeşitli konularda tablolar ile grafikler oluşturulmuştur.

Öncelikle çalışmamdaki katkılarından dolayı, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Filiz ÇOLAK'a, beni bu çalışmaya yönelten ve çalışmamda değerli katkıları bulunan Yrd. Doç. Dr. Mehmet KARAYAMAN'a, Viranşehir (Eskipazar) kazası hakkında tüm bilgi, kitap ve belgelere ulaşmamda yardımcı olup, bu konuda bana yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen Eskipazar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Müdürü Sayın Ahmet BOSTAN'a, tez çalışmamda okuyamadığım yer isimleri hakkında bana yardımcı olan ve bilgisinden istifade ettiğimiz Sayın Hüseyin Lütfü ERSOY'a teşekkürü bir borç bilirim. Uzakta olsak bile her zaman varlıklarını yanımda hissettiğim anne ve babama minnettarım. Hiçbir zaman maddi-manevi desteğini benden esirgemeyen, her konuda elim kolum olan, akademik çalışmalarımın tümünde ben den daha fazla emeği geçen, varlığı ile hayatıma anlam ve tat katan sevgili eşim Abdullah ÖKER'e çalışmam esnasında sevgisini ve yardımını esirgemediği için çok teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı : Yasemin YILMAZ
Doğum Yeri ve Tarihi : Çivril/DENİZLİ - 22/08/1983
Lisans : Afyon Kocatepe Üniversitesi Uşak Fen-Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans : Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetler :

İş Deneyimi :

Projeleri :

İletişim: yaseminyilmazoker@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
JÜRİ ve ENSTİTÜ ONAYI.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
ÖZGEÇMİŞ.....	VIII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR.....	XII
TABLO LİSTESİ.....	XIII
GRAFİK LİSTESİ.....	XVII
GİRİŞ: VİRANŞEHİR (ESKİPAZAR) KAZASININ TARİHİ GELİŞİMİ ve COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ	
A) VİRANŞEHİR (ESKİPAZAR) KAZASININ TARİHÇESİ	1
1. Türk- İslam Öncesi Devirlerde Viranşehir (Eskipazar).....	1
2. Anadolu Selçukluları Zamanında Viranşehir (Eskipazar).....	2
3. Çobanoğulları, Candaroğulları ve Osmanlı Hâkimiyeti.....	3
4. Cumhuriyet Döneminde Viranşehir (Eskipazar).....	7
B) ESKİPAZAR (VİRANŞEHİR) KAZASININ COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ.....	8
1. Konumu ve Yer şekilleri.....	8
2. İklimi ve Bitki Örtüsü.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE VERGİ SİSTEMİ, TAHRİR VE TEMETTÜ'ÂT DEFTERLERİ

A) OSMANLI DEVLETİNDE TANZİMAT ÖNCESİ MALİ DURUM.....	10
B) OSMANLI DEVLETİ'NDE TANZİMAT ÖNCESİ VERGİ SİSTEMİ.....	11
C) OSMANLI DEVLETİ'NDE TANZİMAT ÖNCESİ TAHRİR ÇALIŞMALARI.....	14
D) TANZİMAT DÖNEMİ'NDE MALİ VE İKTİSADİ ALANLARDAKİ DÜZENLEMELER VE İYİLEŞTİRMELER.....	15

1. İltizam Usulünün Kaldırılması.....	17
2. Muhassıllık İdaresinin Kuruluşu.....	19
E) TEMETTÜ'ÂT DEFTERLERİ, İÇERİĞİ KAPSAM VE ÖNEMİ.....	20
F) TEMETTÜ'ÂT DEFTERLERİNE GÖRE VİRANŞEHİR.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA VİRANŞEHİR KAZASININ SOSYALYAPISI

A) VİRANŞEHİR KAZASININ, DİVANLARININ ve KARYELERİNİN HANE SAYILARI ve NÜFUS DURUMLARI.....	26
1. Osmanlı Devleti'ndeki Nüfus Sayımları.....	26
2. 1844–1845 Yıllarında Viranşehir'in, Divanlarının ve Karyelerinin Demografik Yapıları.....	28
3. Cumhuriyet Döneminde Viranşehir (Eskipazar) Kazasının Nüfus Durumu.....	36
B) VİRANŞEHİR KAZASININ DİVAN VE KARYELERİNDE GÖRÜLEN MESLEK ÇEŞİTLERİ.....	40
C) VİRANŞEHİR KAZASININ DİVAN ve KARYELERİNDE KULLANILAN İSİM ve LAKAPLAR.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA VİRANŞEHİR KAZASININ EKONOMİK YAPISI

A) TARIM.....	61
1. Viranşehir Kazasının Divan ve Karyelerinde Tarımsal Arazi Miktarı ve Dağılımı.....	64
2. Viranşehir Kazası Divan ve Karyelerindeki Tarımsal Arazilerin Durumu.....	68
a) Viranşehir Kazası Divan ve Karyelerinde Yetiştirilen Hububat Ürünleri ve Fiyatları.....	69
b) Viranşehir Kazası Divan ve Karyelerinde Bostan, Bağ ve Darı Ziraatı.....	77
B) HAYVANCILIK.....	80
1. Büyükbaş Hayvancılık.....	81

2. Küçükbaş Hayvancılık.....	87
3. Yük- Binek Hayvancılığı.....	93
4. Arıcılık.....	99
C) ASİYAB (SU DEĞİRMENİ)	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VİRANŞEHİR KAZASI TEMETTÜ'ÂT DEFTERLERİNDEKİ VERGİ ÇEŞİTLERİ ve DAĞILIMI

A) VERGİ ÇEŞİTLERİ.....	103
1. Vergü- yi Mahsûsa (Yıllık Vergi).....	103
a) 1260–1261 (1844–1845) Yıllarında Viranşehir Kazası Divanlarının Yıllık Vergi ve Temettü'âtları.....	104
b) Divanlara ve Hane Sayılarına Göre Gelir Dağılımı.....	105
2. Öşür (A'şar) Vergisi.....	107
a) Hububat Öşrü ve Dağılımı.....	108
b) Bağ, Bostan, Arıkovanı ve Meyve Öşrü.....	116
3. Adet-i Ağnam Resmi.....	121
SONUÇ.....	125
KAYNAKÇA.....	129
EKLER.....	134

KISALTMALAR

- a.g.e: Adı geçen eser
a.g.t. : Adı geçen tez
B.O.A. : Basbakanlık Osmanlı Arsivi
bkz: Bakınız
C. : Cilt
ev. : Çeviren
DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz. : Hazırlayan
H: Hicri
M: Miladi
MÖ: Milattan Önce
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
No : Numara
s. : Sayfa
SÜ : Selçuk Üniversitesi
SDÜ : Süleyman Demirel Üniversitesi
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TMT: Temettü'ât
TTK: Türk Tarih Kurumu
vd. : Ve devamı
yy. : Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: H 1260-61/ M 1844-1845 Yılı Temettü'ât Defterlerinin Özellikleri.....	23
Tablo 2: H 937/ M 1530 Yılı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri'ne Göre Viranşehir Kazası ve Köyleri.....	28
Tablo 3: M 1831 Nüfus Sayımına Göre Viranşehir ve Çevresinin Yaklaşık Nüfusu.....	28
Tablo 4: H 1260-61/ M 1844-45 Temettü'ât Defterlerine Göre Viranşehir Kazası Nüfusu.....	29
Tablo 5: Viranşehir Merkezinin Nüfus Dağılımı.....	35
Tablo 6: Viranşehir (Eskipazar) ve Köylerinin 1935-2000 Yılları Arası Nüfus Verileri.....	37
Tablo 7: Eskipazar İlçesi Merkez ve Köylerinin Kadın ve Erkek Nüfusu....	38
Tablo 8: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Meslek Dağılımı ...	42
Tablo 9: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasındaki Mesleklerin Genel Toplamı.....	47
Tablo 10: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Babalar Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	47
Tablo 11: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kapaklı Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	47
Tablo 12: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Yemişler Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	47
Tablo 13: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kayaca Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	47
Tablo 14: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Nefs-i Viranşehir Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	48
Tablo 15: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kapucular Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	48
Tablo 16: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Hamamlu Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı.....	48

Tablo 17: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Haslı Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	48
Tablo 18: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Pelitçik Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	49
Tablo 19: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kulat Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	49
Tablo 20: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Dereköy Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı.....	49
Tablo 21: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Göne Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	49
Tablo 22: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Soplan Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı.....	50
Tablo 23: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Sadeyaka Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	50
Tablo 24: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Domi Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	50
Tablo 25: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Bayındır Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı.....	50
Tablo 26: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Sündek Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	51
Tablo 27: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Yalak Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	51
Tablo 28: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Çandırlar Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	51
Tablo 29: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Bulduk Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı.....	51
Tablo 30: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Samail Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	52
Tablo 31: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Yürecik Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı.....	52
Tablo 32: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Yayalar-ı Kebir Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	52
Tablo 33: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Yörük Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	53

Tablo 34: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kuzviran Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı.....	53
Tablo 35: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Beke Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	53
Tablo 36: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Tefen Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	53
Tablo 37: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Sübüçimen Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	54
Tablo 38: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Çömlekçiler Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	54
Tablo 39: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kuzyaka Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	54
Tablo 40: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Geynik Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	54
Tablo 41: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Şerafeddin Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	55
Tablo 42: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Dolaycıkık Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	55
Tablo 43: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Belek Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	55
Tablo 44: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Karesi Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	55
Tablo 45: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Göceğiz Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	56
Tablo 46: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Ozan Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı.....	56
Tablo 47: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasında Sıklıkla Kullanılan Erkek İsimleri.....	58
Tablo 48: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasında Sıklıkla Kullanılan Kadın İsimleri.....	59
Tablo 49: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasında Kullanılan Aile İsim ve Lakapları.....	59
Tablo 50: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasında Tarımsal Arazi Miktarı ve Dağılımı.....	65

Tablo 51: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasındaki Hububat Alanları ve Fiyatları.....	70
Tablo 52: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Karyelerinde Yetiştirilen Tarım Ürünlerinin Kile Fiyatları.....	76
Tablo 53: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Karyelerde Yapılan Bostan, Bağ ve Darı Tarımı Gelirleri.....	77
Tablo 54: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Büyükbaş Hayvan Sayısı(Adet) ve Gelirleri(kuruş).....	83
Tablo 55: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Küçükbaş Hayvan Sayısı ve Gelirleri.....	89
Tablo 56: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Yük- Binek Hayvanlarının Sayısı ve Gelirleri.....	95
Tablo 57: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Arı Kovanlarının Sayısı ve Gelirleri.....	99
Tablo 58: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Karyelerindeki Su Değirmeni ve Geliri.....	102
Tablo 59: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarının Yıllık Vergi ve Temettü'ât Miktarları.....	104
Tablo 60: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Divanlara ve Hane Sayısına Göre Gelir Dağılımı.....	106
Tablo 61: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Hububat Öşrünün Dağılımı.....	110
Tablo 62: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Bağ, Bostan, Kovan ve Meyve Öşrünün Dağılımı.....	117
Tablo 63: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Toplanan Ağnam Vergisinin Karyelere Göre Dağılımı.....	121

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: H 1260-61/ M 1844-45 Yıllarında Viranşehir Merkez Divanını Oluşturan Karyelerin Nüfus Dağılımı.....	36
Grafik 2: Eskipazar (Viranşehir)'in 2008 Yılı Nüfus Sayımına Göre Kadın ve Erkek Oranı.....	40
Grafik 3: H 1260-61/ M 1844-45 Yıllarında Viranşehir Kazasındaki Mesleklerin Gruplara Göre Dağılımı.....	46
Grafik 4: H 1260-61/ M 1844-45 Yıllarında Viranşehir Kazasının Toplam Arazi Dağılımı.....	68
Grafik 5: H 1260-61/ M 1844-45 Yıllarında Tarım Ürünlerinin Toplam Kile İçindeki Payları.....	76

GİRİŞ

VİRANŞEHİR (ESKİPAZAR) KAZASININ TARİHİ GELİŞİMİ ve COĞRAFI ÖZELLİKLERİ

B) VİRANŞEHİR (ESKİPAZAR) KAZASININ TARİHÇESİ

a. Türk- İslam Öncesi Devirlerde Viranşehir (Eskipazar)

Eskipazar'ın (Viranşehir) bilinen tarihi Anadolu halklarının en eskilerinden olanı Gasgalara (Kaşkalar) kadar dayanır. MÖ 1300 yıllarında Hitit hâkimiyetine giren Gasgalar, daha sonra Kuzey Anadolu'yu yurt edinen Paflagonya halkının egemenliği altında yaşamışlardır.¹

Pazar yerine yaklaşık 5 kilometre uzaklıkta Paflagonya veya daha eski dönemlere ait olduğu tahmin olunan tapınaklar ve kaya mezarları bulunmaktadır. İlçe merkezi Eskipazar'a yaklaşık 3 kilometre uzaklıkta ve ilçe merkezinin batısında yer alan harabe ve kalıntıların bulunduğu yer Viranşehir olarak bilinir. En az üzerinde dört medeniyetin hüküm sürdüğü Viranşehir, Paflagonya döneminden beri pazar kurulması nedeniyle adını bu pazardan aldığı kaydedilmektedir.²

MÖ III bin yılında Paflagonya dâhil tüm Anadolu'da gelişmiş bir kültür mevcuttur. Bu kültürü meydana getirenlere Hattiler adı verilmektedir.³ Anadolu kültür ve uygarlığının temelini atan Hititler Paflagonya kültürünü de etkilemişlerdir. Hititlerden sonra sırasıyla Frigya ve Kimmer hâkimiyetine giren bölge, MÖ 543–333 yılları arasında Pers (İran) hâkimiyetine girmiştir. Pers döneminde Eskipazar'ında içinde bulunduğu Paflagonya Daskykion Satraplığına (eyaletine) bağlı olarak idare edilmiştir.⁴ Büyük İskender'in MÖ 333 yılında Anadolu'ya girmesi ile Pers

¹ Eskipazar Doğadan Tarihe Yürüyüş Parkurları, Karabük Valiliği Yayınları, 2010, s. 12.

² Ferican GÜLAÇ, "Karabük-Eskipazar Folkloru", Erciyes Üniversitesi, Yozgat Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Yozgat, 2001, s. 1.

³ Adem YAKA, "Eskipazar (Karabük) Folkloru", Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, Erzurum 2004, s. 1.

⁴ Ünal ÖZDEMİR, Sosyal ve Ekonomik Yönden Az Gelişmiş Bir İlçe Eskipazar, Aktif Yayınevi, İstanbul, Ocak 2006, s. 97.

hâkimiyeti sona ermiştir. Bu tarihten sonra Anadolu'da Büyük İskender'in hâkimiyetinde Helenistik Dönem yaşanmaya başlamıştır. Büyük İskender'in MÖ 323'te ölümünden sonra Anadolu'nun tamamı Selevkoslar Krallığı hâkimiyetine girmiştir. Selevkos'un MÖ 280'de ölümünden sonra Paflagonya'yada (Kuzey Batı Anadolu) Britanya Krallığı kurulmuş ve bu krallık Yunan Uygarlığının temsilcisi olmuştur.⁵ Helenistik dönem sonrasında Britanya Krallığı hâkimiyetine giren antik kent, krallığın Roma İmparatorluğu hâkimiyetine girmesi ile Roma şehri olmuş ve Roma İmparatoru Hadrianos tarafından onarılarak yeniden imar edilmiştir.⁶ Eskipazar ilçesi tarihte Hadrianapolis adı ile geçmektedir.⁷

MÖ I. Yüzyıldan itibaren Roma hâkimiyeti ile birlikte Çankırı'da Germanikopolis ismi ile önemli bir merkez kurulmuş, Çerkeş (Antipnopolis) ve Eskipazar (Hadrianopolis) da önemli yerleşim merkezleri arasında yer almıştır.⁸ Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle (MS 395) Anadolu Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) egemenliğine girmiş, bu dönemde Hadrianapolis dinsel açıdan büyük önem kazanarak piskoposluk olmuştur.⁹

2. Anadolu Selçukluları Zamanında Viranşehir (Eskipazar)

1071'de Malazgirt Savaşı ile Türklere açılan Anadolu'nun da kuzey-batı kesiminin de kısa sürede Türklerin eline geçtiği anlaşılmaktadır. Ancak bu ilk ve uzak fethin maddi delilleri yoktur. Halk söylentileri Anadolu'ya giren Selçuklu akınları ile buraları Türkleştirilen Horasan erenlerinin adlarını verir. Buraları için de böyle erenlerden bahsedilmektedir. Şu halde Bizans kaynaklarında Paflagonya adı verilen bu bölgenin Türkler tarafından ilk fethini 11. yy. sonlarında çıkarmak yerinde olmaktadır.

Malazgirt zaferinden sonra Hadrianapolis kentini de içine alan Paflagonya bölgesi Emir Karatekin liderliğinde Canik ve Ilgaz dağlarını aşarak Çankırı'yı fetheden Oğuz grubu tarafından (1074–1084) zapt edilmiştir.¹⁰ Çankırı'yı alarak fütuhatını sahile doğru genişleten, 1084'te Sinop'u muhasara ederek fethetmiş

⁵ YAKA, a.g.t. , s. 1-2.

⁶ Ahmet BOSTAN, "Zeugma'ya Rakip Eskipazar" **Dört Mevsim Gezi**, Sayı: 40, 26 Temmuz 2006, s. 20.

⁷ GÜLAÇ, a.g.t. , s. 1.

⁸ **Çankırı Valiliği İl Turizm Müdürlüğü**, Çankırı Turizm Envanteri, 1994, s. 19.

⁹ **Karabük Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü**, Karabük ve İlçeleri, Karabük, s.14.

¹⁰ Yaşar YÜCEL, **XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çobanoğulları Candaroğulları Beylikleri I**, TTK Yayınları, Ankara, 1988, s. 33.

olan Emir Karatekin tarafından kurulan Sinop, Kastamonu ve Çankırı havalisi İznik emâretinin mevcut bulunduğu bilinmektedir. Bununla beraber asrın son yıllarında I. Haçlı Seferi neticesinde Bizans'ın bu bölgenin hiç değilse bir kısmında hükümranlığını tekrar kurması, buranın uzun yıllar süren Türk-Bizans mücadelelerine sahne olmasına sebep olmuştur. Dolayısı ile burada Türk hâkimiyetinin kesin olarak yerleşmesi ancak bir asırdan fazla bir zaman içinde mümkün olmuştur.¹¹

Türklerin Anadolu'da boy göstermeye başladığı tarihlerde Paflagonya bölgesine giren Emir Karatekin önderliğindeki Selçuklular, Bizanslıları yenerek bölgeye Viranşehir adını verdiler. Çandırılar, Tamuşlar, Bayındır, Kargın, Yürecik, Salmanlar ve Sallar gibi Türk boylarının adını taşıyan köylerin varlığı, Eskipazar çevresindeki Türk izlerinin en büyük kanıtı sayılmakta.¹²

Anadolu'nun siyasi birliğinin tamamlanması yolunda ilk sistemli fetih hareketleri Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan zamanında görülür. II. Kılıçarslan'ın oğlu Ankara Meliki Mesud, Kuzey Batı Anadolu'da Sakarya vadisine kadar yaptığı fetihler sonucunda Devrek'i Türk topraklarına katmayı başarmıştır. Selçuklular bugünkü Eskipazar'ı fethettikleri zaman tarihi Hadrianapolis kentini harap ve yıkılmış bir şekilde bulmuşlardır. Bundan dolayı şehre "Viranşehir" ismini vermişlerdir. Bölgeye Horasan civarından gelen Kayı boyuna mensup 100 bin çadırlık Türkmen grubu Kastamonu-Ankara arasına yerleştirilmiştir.¹³ Selçukluların bu iskânının Viranşehir'i de içine alan bölgeyi Türkleştirme ve Bizans'a karşı yapılan fetihleri hızlandırma amacı taşıdığı söylenebilir. Türkiye Selçukluları, fetih sonrası Viranşehir'de diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi imar faaliyetlerine başlamışlardır. Ancak günümüze Selçuklulara ait fazla eser kalmamıştır.

3. Çobanoğulları, Candaroğulları ve Osmanlı Hâkimiyeti

Viranşehir ve bölgedeki diğer kentlerin tam anlamıyla Türkleşmesi ve imar edilmesi Çobanoğulları ve Candaroğulları döneminde gerçekleşmiştir. Çobanoğulları Beyliği'nin kurucusu Hüsameddin Çoban Bey'dir. Hüsameddin Çoban Bey'in Kuzey Batı Anadolu'daki beyliğinin başlangıcını, II. Kılıç Arslan'ın zamanına kadar

¹¹ Kenan Ziya TAŞ, "Çankırı Tarihinden: Viranşehir Sancağından Eskipazar ve Ovacık İlçelerine", **Çankırı Araştırmaları**, Sayı: 2, Ağustos 2007, s. 203.

¹² **Eskipazar Kaymakamlığı**, Eskipazar Doğadan Tarihe Yürüyüş Parkurları, s. 12.

¹³ ÖZDEMİR a.g.e. , s. 98.

götürebiliriz. Hüsameddin Çoban Bey'in Ankara Meliki Mesud devrinde de bölgedeki fetihlerini yönettiğini kuvvetle tahmin edebiliriz.¹⁴ Çobanoğullarının bölgede yaklaşık bir asır süren hakimiyeti döneminde Viranşehir ve diğer yerleşmelere Horasan (İran)'dan gelen Türkmenler yerleştirilmiştir.¹⁵ Bir asra yakın Kuzey Batı Anadolu ve bölgelerini elinde tutmuş olan Çobanoğulları hanedanının kültür ve imar faaliyetlerine yakın kalan memleketlerine gelen diğer şahsiyetlere gösterdikleri hüsnü kabul; Orta Asya, İran ve Irak taraflarından âlim, mütefekkir ve sanatkârların memleketlerine gelmelerine sebep olmuştur. Bu durum merkez Kastamonu olmak bölgedeki diğer kentlerde ilim-kültür faaliyetlerini arttırdığı gibi, bu kentlerin imar ve bayındır hale gelmelerine de sebep olmuştur.¹⁶

Bölgedeki Çobanoğulları hâkimiyetine 1309'da Candaroğulları son vermiş ve Viranşehir Candaroğullarının egemenliğine girmiştir.¹⁷ Kuzeybatı Anadolu'da bir buçuk asırdan fazla bir süre egemenlik tesis etmiş bulunan Candaroğulları hanedanı, bölgede Osmanlı Devleti ile uzun süre rekabet etmeyi başarabilmiş mühim bir beyliktir. Osmanlıların Kuzeybatı Anadolu'ya nüfuz etmeleri çok erken dönemlerde başlamış olmasına rağmen, bu iki güç arasındaki rekabet ancak XV. yüzyıl üçüncü çeyreğinde neticelenmiştir.¹⁸

Candaroğulları hanedanının atası Şemseddin Yaman Candar hakkında bilinenler fazla değildir. Bu beyin Selçuklu sarayında yetiştiği anlaşılmaktadır. Şemseddin Yaman Candar'ın Eflani'de ölümünden sonra oğlu Süleyman Paşa, 1309 yılından evvelki bir tarihte Kastamonu'ya hareketle Çobanoğlu Mahmud Bey'i bertaraf etmiş ve Kastamonu merkezli Candaroğulları beyliğini kurmuştur.¹⁹ Süleyman Paşa hükümdarlığı döneminde eski Türk devlet anlayışı gereği beylik topraklarını iki oğlu arasında paylaşmıştır. Bu taksimle beyliğin doğu kısmını Sinop merkez olmak üzere oğlu İbrahim Bey'e vermiştir. Beyliğin batı kısmı ise Safranbolu merkez olmak üzere diğer oğlu Ali Bey'e vermiştir. Araştırma konumuz olan Viranşehir bu tarihten sonra Safranbolu Emirliği'ne bağlı olarak Ali Bey

¹⁴ YAKA a.g.t. , s. 6.

¹⁵ ÖZDEMİR, a.g.e. , s.98.

¹⁶ YAKA, a.g.t. , s. 7.

¹⁷ YÜCEL, a.g.e. , s. 49- 50.

¹⁸ Cevdet YAKUPOĞLU, "Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi-XIII-XV. Yüzyıllar-" , Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 57.

¹⁹ YAKUBOĞLU, ag.t. , s. 58

tarafından idare edilmiştir. Candaroğulları 1384'te Sinop ve Kastamonu kolu olmak üzere fiilen ikiye ayrılmıştır.²⁰

Anadolu Türk siyasi birliğini gerçekleştirmek isteyen Yıldırım Bayezid 1392'de Candaroğlu II. Süleyman'ı mağlup ederek beyliğin Kastamonu koluna son vermiştir. Böylece Kastamonu, Çankırı, Viranşehir ve Safranbolu'da Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.²¹ 1402 Ankara savaşından sonra, Timur istilasıyla Anadolu Beylikleri yeniden ihya edildi. Bu esnada İsfendiyar Bey de eskiden sahip olduğu yerleri tekrar ele geçirdi. Candaroğulları Beyliği artık İsfendiyaroğulları adıyla devam ediyordu. Osmanlılar ile İsfendiyaroğulları arasında zaman zaman dostane, zaman zaman da mücadele halindeki bu münasebet bir müddet daha devam etti. Fatih'in 1459'da Amasra'yı zaptetmesi ile bölgenin tamamı Osmanlı hâkimiyetine geçmiş oldu.²²

Kesin olarak Osmanlı yönetimine alınan Viranşehir, bu tarihlerde kaza (kadılık) yapılmış ve Viranşehir kaza olarak Anadolu Beylerbeyliği'nin (Eyalet) Bolu Sancağına bağlanmıştır.

Tahrir defterleri kayıtlarına göre XVI. yüzyılda Bolu Sancağının bir nahiyesi olan Viranşehir, bugünkü Çankırı İlinin Ovacık ilçesiyle Eskipazar ilçesinin yayıldığı coğrafi mekânda yer almaktadır. Bu durumu biz köy adlarından ve bağlı oldukları idari yerlerin incelenmesinden tespit edebiliyoruz. Viranşehir XVI. yüzyılda kendisine bağlı köy sayısı bakımından sancağın en büyük nahiyesidir. Bu vaziyetine istinaden XVII. yüzyılda Bolu Sancağı lağvedildiğinde Viranşehir müstakil bir sancak olmuştur. Kaza teşkilatında Viranşehir yevmi 30 akçalı bir kadılıktı. Bunu bize tahrir defterlerindeki “Kaza-yı Viranşehir cihet-i kaza 30 akçe” ifadesi vermektedir. Viranşehir nahiyesinde 1519 tarihinde 265 köy, 5 mezra bağlıydı. XVI. yüzyıla ait Bolu Sancağı'na ait tahrir defterlerinde Eskipazar'ın da merkez itibariyle Gerede'nin bir köyüdür. Bu kayıtlarda “nefs” tabiri, bir yerleşim yerinin bizzat varlığını işaret etmektedir.²³

XVII. yüzyıl sonlarında Bolu “Miri Has”²⁴ olmuş ve sancak beyliği görevi kaldırılarak voyvoda ile idare olunmaya başlanmıştır. Bolu ve Viranşehir de 1692'de

²⁰ YAKA, a.g.t. , s.7.

²¹ YAKA, a.g.t. , s. 8.

²² TAŞ, a.g.m. , s. 204.

²³ TAŞ, a.g.m. , s. 205.

²⁴ Miri Has: Yıllık dirliği 100.000 akçeden fazla olan topraklardı. Hanedan mensuplarına ve vezir-beylerbeyi gibi yüksek devlet görevlilerine verilirdi. Bu görevliler, has arazilerin dirliğini voyvodalar vasıtasıyla toplarlardı.

başlayan Voyvodalık yönetimi 1811 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte II. Mahmut Bolu ve Viranşehir'deki Voyvodalık yönetimine son vermiştir. Bu tarihte yapılan yeni düzenleme ile Bolu yeniden Mutasarrıflığa (Sancakbeylik) çevrilirken, Viranşehir adıyla yeni bir şehir oluşturulmuştur.²⁵

Viranşehir (Eskipazar) için Kâtip Çelebi “ Viranşehir Bolu nahiyesinde Gökçesu ve Sazak şarkisinden bir sahrada heftede bazarı durur Ark dağı namında bir yaylakı ve andan gelür bir nehri vardır. Mahsulü zağferan ve bî-nazîr aseli olur.” demiştir.

1845 yılında, Abdülmecit döneminde Viranşehir (Eskipazar) Mecidiye adını almıştır.²⁶ Viranşehir Sancağı 1870'de yürürlüğe giren İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile lağvedilmiştir. Viranşehir Sancağına bağlı kazalar Kastamonu Vilayetine bağlanmıştır.

Mecidiye- Nefs-i Viranşehir, Eskipazar'ın Viranşehir sancağı lağvedildikten (1870) sonraki idari durumu kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmemekte ve karanlıkta kalmaktadır. 1894'te Mecidiye (Eskipazar) nahiyedir. Nüfusu 157'dir ve Mecidiye de Hüsük Bey'in, Karagöz'ün ve Mehmet Bey'in hanları ile birkaç dükkan yer almaktaydı.²⁷ 1894'ten itibaren Viranşehir idari yapısı ve durumu yine karanlıkta kalmaktadır. 1913 tarihinde Viranşehir bir nahiyedir. Nahiye olarak Çerkeş kazasına, Çankırı sancağına ve Kastamonu vilayetine bağlıdır.²⁸

Cumhuriyet'in ilanından sonra sancak (liva) teşkilatı kaldırıldığı için Çankırı vilayet statüsüne getirilmiştir. Viranşehir nahiye olarak Çankırı vilayetinin Çerkeş kazasına bağlanmıştır. Kurulan pazarın eskiliğinden dolayı Çankırı Valisi tarafından yerleşmeye Eskipazar adı verilmiştir. 1945'te ilçe merkezi olan Eskipazar Çankırı iline bağlanırken, 1995'te Karabük'ün il statüsüne yükseltilmesiyle Karabük'e bağlı bir ilçe durumuna getirilmiştir.²⁹

²⁵ Viranşehir Sancağı; Eskipazar'dan Bartın'a, Ovacık'dan Çaycuma'ya kadar uzanan bölgedir. Merkezi Safranbolu olan Viranşehir Sancağına, Nefs-i Viranşehir adıyla bugünkü Eskipazar da kaza statüsünde bağlı idi. Daha fazla bilgi için bkz. ÖZDEMİR, a.g.e., s. 97-99.

²⁶ Talât Mümtaz YAMAN, **Kastamonu Tarihi XV. inci Asrın Sonlarına Kadar**, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1935, s. 27.

²⁷ YAMAN, a.g.e. , s.139.

²⁸ YAKA, a.g.t. , s.11.

²⁹ ÖZDEMİR, a.g.e. , s.99.

4. Cumhuriyet Döneminde Viranşehir (Eskipazar)

24 Nisan 1340 (1924) tarih ve 71 numaralı 2. Teşkilat-ı Esasiye kanununun 89. maddesinde; “Türkiye Vaziyet ve İktisad-i Münasebet Nokta-i Nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere bölünmüştür ve nahiyeler kasaba ve köylerden tereküp eder.” denilmiştir. Böylece kanunun bu maddelerine göre Cumhuriyet’in ilk yıllarında Sancak (Liva) teşkilatı kaldırılmış, bu tarihten itibaren Çankırı da vilayet olmuştur.³⁰ Viranşehir nahiyeye olarak Çankırı vilayetinin Çerkeş kazasına bağlanmıştır. Kurulan pazarın eskiliğinden dolayı da Çankırı valisi tarafından yerleşmeye (Viranşehir) Eskipazar adı verilmiştir.³¹

Cumhuriyet ilan edildiğinde Eskipazar kasabasının bulunduğu yerde, üç han (Hüsnü Bey Hanı, Mehmet Bey Hanı ve Karagöz Hanı) birkaç dükkân ve üç evin mevcut olduğu, Bahçepınar’da bir camii, köy odası ve bir su değirmeni (Paşa Değirmeni) ile perşembe günleri pazarın kurulduğu ifade edilmektedir.³²

Cumhuriyet’in ilk yıllarında küçük bir kasaba görünümünde olan Eskipazar, 1930 yılında Ankara-Zonguldak demiryolu hattının bu kesimdeki inşaatının başlaması³³, 1939 yılında Karabük Demir-Çelik Fabrikasının açılmasıyla ihtiyaç duyulan Balas taşının Eskipazar’dan sağlanması³⁴ ve 1941’de kereste fabrikasının kurulması³⁵ sayesinde kendi bünyesinde ekonomik ve sosyal yönden gelişip değişmeyi başarabilmiştir.

Önceleri Çerkeş’e bağlı bir bucak merkezi olan Eskipazar 1946’de ilçe merkezi yapıldı.³⁶ Ovacık ilçesi de Eskipazar gibi Cumhuriyet’in başlangıç dönemlerinde Çankırı’nın Çerkeş ilçesine bağlı bir bucak iken, 1959 tarihinde Çankırı iline bağlı müstakil bir ilçeye dönüştürülmüştür. 1995 yılında çıkarılan bir kararname ile kendine bağlı bütün köyleriyle birlikte Zonguldak ilinde ayrılarak oluşturulan Karabük iline bağlandı.³⁷

³⁰ YAKA, a.g.t. , s. 16.

³¹ ÖZDEMİR, a.g.e. s.99.

³² Cengiz YAKUT, **Eskipazar (Çankırı) Araştırma Albümü**, Çankırı, 1989, s. 17.

³³ ÖZDEMİR, a.g.e. , s. 147.

³⁴ YAKA, a.g.t., s. 17.

³⁵ ÖZDEMİR, a.g.e. , s. 148.

³⁶ “*Eskipazar*” maddesi, **Ana Britannica**, Genel Kültür Ansiklopedisi, C. 3, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 374.

³⁷ TAŞ, a.g.m., s. 203.

B) ESKİPAZAR (VİRANŞEHİR) KAZASININ COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

1. Konumu ve Yer şekilleri

Yüz ölçümü 690 kilometre kare olan Eskipazar ilçesi doğuda Çerkeş ilçesi, güneyde yine Çerkeş ilçesi ve Bolu ili, batıda yine Bolu ili³⁸, kuzeyde Karabük ili ile sınırlıdır.³⁹ Batı Karadeniz Bölümünde yer alan Eskipazar ilçesi, Karabük ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Karabük merkez ilçenin güneybatısında yer alan ilçe, batı ve kuzeybatıdan Bolu dağlarının kuzeydoğu uzantısı olan engebeli alanlarla çevrilidir. Güney ve güneydoğusunda tepelik alanlar arasında az eğimli yüzeylerin geniş yer kapladığı sahadaki en önemli yerleşme olan ilçe merkezi, vadi içine kurulmuş ve birden fazla üniteden oluşan bir kasaba yerleşmesidir.⁴⁰

Eskipazar ilçe merkezinin ortalama yüksekliği 720-750 metre civarında olup bölgede Naldöken Tepe, Hodolca Tepe ve Soğucak Tepe başta olmak üzere çok sayıda yükseltiler (dağ ve tepe) bulunmaktadır. Diğer yükseltiler başlıca batıda Semeryazısı Tepe, Gölcükdoruk Tepe, Tarhana Tepe, Bakacak Tepe, İkiz Tepe güneyde Memük Dağı, Kınakayasası Tepe, Kırçatal Tepe, Kızıl Tepe, Erenler Tepe batıda ise Dikmen Tepedir.⁴¹

İlçe arazisi batıdaki Meğri Dağının doğuya Eskipazar Çayı vadisine dönük dik meyilli ormanla kaplı sırtlar ile doğuda Gere de Çayının büyük bir kavisle batı-doğu yönünden doğu-batı yönüne dönerek Soğanlı Çayını adını aldığı meyilli geniş düzlükler, tatlı meyiller ve yamaçlar, sırtlardan oluşmaktadır.⁴²

2. İklimi ve Bitki Örtüsü

İç Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri arasındaki geçiş alanında bulunan Eskipazar gerek yüzey şekilleri, gerek iklim ve bitki örtüsü açısından Karadeniz Bölgesine benzer özellikler taşır.⁴³ Bölgede hem Karadeniz iklimi hem de İç Anadolu'da gözlenen karasal iklim görülebilmektedir. Eskipazar Çayı etrafında

³⁸ Ana Britannica, s. 374.

³⁹ GÜLAÇ, a.g.t. , s. 5.

⁴⁰ ÖZDEMİR, a.g.e. , s.1.

⁴¹ Tülay Ekemen KESKİN, "Eskipazar (Karabük) ve Yakın Civarının Hidrojeoloji İncelenmesi", Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyon Başkanlığı (CÜBAP) Proje Sonuç Raporu, Sivas, Ağustos-2009, s. 6.

⁴² YAKA, a.g.t. , s. 25.

⁴³ Ana Britannica, s. 374.

bulunan köylerde (Deresamail, Köyceğiz, Ovaköy, Haslı, Kapucular, Eskipazar merkez, Çaylı, Hamzalar, Büyükyayalar ve Yazıboyu köyleri çevresi) ılıman ve yağışlı Karadeniz iklimi hüküm sürerken ilçenin batı kesiminde bulunan Arslanlar, Çömlekçiler, Söbüçimen köyleri çevresinde Çerkeş ve Ovacık ilçelerine kadar uzanan sırtlarda yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk kar ve yağmur yağışlı olan karasal iklim hüküm sürmektedir. Batı kesiminde yer alan Adiller, Bölme, Hasanlar, Salmanlar köyleri çevresi gibi dağlık bölgeler ise oldukça fazla yağış almakta ve kış mevsimleri soğuk geçmektedir.⁴⁴

Eskipazar bitki örtüsü açısından üç kısma ayrılır. Bozkır bitki örtüsü ilçenin doğusu (sırt tarafı) Karadeniz'in iç kesimleri etkisi altında bulunan alçak kısım meşelik ve küçük bodur ağaçlarla kaplıdır. Eskipazar'ın batısında yer alan yüksek kısımları ise ormanlarla kaplıdır.⁴⁵ Orman örtüsü içinde en yaygın tür karaçamlardır. Batı Karadeniz Bölümünde sınırlı bir yerde ve daha çok güney yamaçlarda görülen karaçamlar Eskipazar ve çevresindeki orman vejetasyonunun yaklaşık yarısını oluşturur.⁴⁶ Ayrıca yörede sarıçam, köknar, kayın ve meşe ağaçları da bulunmaktadır.⁴⁷

Eskipazar'da halkın başlıca geçim kaynağı tarımdır. İlçede daha çok tarla bitkileri üretilir; çay kıyısında sebze ve meyve yetiştirilir. İlçenin doğu kesimindeki topraklar verimsiz olduğundan hayvancılık önem kazanmıştır. Bitkisel üretimde verim düşük, pazar ilişkileri kısıtlıdır. Buğday, arpa, patatesi soğan, sarımsak, elma, armut ve ceviz başlıca bitkisel ürünlerdir. Geleneksel yöntemlerle yapılan hayvancılık, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine dayanır.⁴⁸

⁴⁴ <http://www.karabukum.net/eskipazar.asp> [09.12.2010]

⁴⁵ YAKA, a.g.t. , s. 27.

⁴⁶ ÖZDEMİR, a.g.e. , s. 51-52.

⁴⁷ GÜLAÇ, a.g.t. , s. 8.

⁴⁸ Ana Britannica, s. 374.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE VERGİ SİSTEMİ, TAHRİR VE TEMETTÜ'ÂT DEFTERLERİ

D) OSMANLI DEVLETİNDE TANZİMAT ÖNCESİ MALİ DURUM

Osmanlı devletinde ilk maliye teşkilatı, I. Murad zamanında Çandarlı Kara Halil ve Kara Rüstem'in gayretleri ile yapılmıştır. Daha sonraları hududun genişlemesi, ihtiyacın fazlalığı sebebiyle gelir ve giderlerin miktar ve türü de artmıştır. Devlet kurumlarının kemale erdiği 16. yüzyıldan itibaren defterdârlık da en fonksiyonel halini almıştır.⁴⁹ Fakat ileriki dönemlerde yapılan savaşlar, düzenlenen seferler, Avrupa'nın sanayileşme dönemine girmesi ve bulunan yeni ticaret yolları Osmanlı Devleti'ni ve halkını mali açıdan derinden etkilemeye başlamıştır. Devletin içine girdiği her türlü çözüme süreci, devlet gelirlerinin azalması ve savaşlardaki menfi sonuçların devlet adamları tarafından “*bozulma*” olarak kabulünden sonra ıslahat düşüncesi yaygınlaşmıştır. Devlet düzenindeki bozulma ve yapılması gerekli hususlar üzerinde ilk duranlar padişahların bizzat kendileri olmuş ve bu amaçla “Adaletnameler” düzenlemişlerdir. Yine âlim ve münevverlerin hazırlayıp padişahlara veya vezirlere takdim ettikleri layihalar da problemin giderilmesinde rehberlik edecek ıslahat raporları olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁰ Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu ve ıslahat çarelerini araştıran risalelerin en ünlüsü XVII. yüzyılda Koçi Bey tarafından IV. Murad ve Sultan İbrahim'e sunulan layihalardır. Bu layihalarda, devletin eski istikrarlı günlerine dönebilmesi için tımar sisteminin⁵¹ nasıl düzeltilmesi gerektiği duygusal tonlarla dile getirilmiş, Koçi Beyden sonraki restorasyon çalışmalarında da geçmişe özlem sürekli tekrarlanmıştır.⁵² Ayrıca geçmiş ve gelecek dönemlerde devleti bu kötü gidişattan kurtarmak için çeşitli ıslahat çalışmaları yapılmaya çalışılmıştır. Bunlara: Kuyucu Murad Paşa'nın ıslahat

⁴⁹ Mehmet Ali ÜNAL, “*Medeniyeti ve Müesseseleriyle Osmanlılar(1300–1600)* ”,**Selçuklular'dan Bugüne Tarih El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2004, s. 172.

⁵⁰ Coşkun ÇAKIR, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 3.

⁵¹ Ömer Lütfü BARKAN, “*Tımar*”, **İslam Ansiklopedisi**, c.12/1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 286–333.

⁵² Abdullatif ŞENER, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990, s. 19-20.

girişimini, Genç Osman'ın ıslahat çabalarını, IV. Murad'ın ıslahatlarını ve Köprülüler zamanında yapılan ıslahatları⁵³ örnek olarak gösterebiliriz.

Tanzimat'tan evvel, Avrupa'dan ilham alınarak girişilen ilk ıslahat hareketi III. Ahmet zamanında (1703-1730) başlatılmış ve bu devre “*Lale Devri*” adı verilmiştir.⁵⁴ 1720 yılında ilk defa yurt dışına elçi gönderilmiş, böylece batının üstünlüğü kabul edilmiştir. III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinden itibaren Avrupa ile ilişkilerin genişlemesi ve Batı'ya açılma ile birlikte devleti düzeltme fikrinde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. İlk dönem ıslahatlarından farklı olarak, bu dönemde eski kurumlar kapatılıp yerlerine çoğunlukla Batı'dan getirilen kurumlar tesis edilmiştir. Özellikle, II. Mahmut döneminde yapılan reformlarda sadece askeri kurumlar değil, diğer kurumlar da daha ciddi ve planlı bir şekilde ve altyapısı hazırlanarak ele alınmıştır. Ancak Osmanlı maliyesinde yenileşme çabalarına II. Mahmut'un son zamanlarında başlamış olduğunu da belirtmek gerekir. Nitekim Tanzimat sonrası uygulanacak olan yeni vergi için tahrir çalışmaları, Hüdavendigâr ve Gelibolu sancaklarında, II. Mahmut zamanında başlamış ve bu çalışmaların “Tanzimat-ı Hayriye'ye numune olmak üzere” yapıldığı ifade edilmiştir. Böylece Tanzimat öncesi başlayan mali reformları da, Tanzimat'ın bir ön hazırlığı olarak kabul etmek yerinde olacaktır. Ancak Tanzimat bu yeni politikayı kararlı bir şekilde ilan ettiği ve uyguladığı için başlangıç noktası olarak ele alınacaktır.⁵⁵

E) OSMANLI DEVLETİ'NDE TANZİMAT ÖNCESİ VERGİ SİSTEMİ

Osmanlı Devleti, kurulurken pek çok kültürel gelişimin etkisinde kalmıştır. Osmanlı Devleti, zihniyet ve kurumlar konusunda İslam Devletleri'nin mirasçısı idi. İktâ-tımar, fütüvvet-ahilik-esnaf, mukataa, divan gibi kurumların geçmiş İslam Devletleri'yle yakın ilişkisi vardır. Bunun yanında eski Türk gelenekleri de varlığını sürdürmüştür. Öte yandan Anadolu ve Ortadoğu'nun, özellikle İran ve Bizans iktisadi geleneklerin Osmanlı Devleti üzerinde büyük etkisi vardır. Osmanlı Devleti,

⁵³ Mehmet Ali ÜNAL, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2005, s. 128- 131

⁵⁴ ÇAKIR, a.g.e. , s. 4.

⁵⁵ ŞENER, a.g.e. , s. 22- 23.

Sasani, Roma, Bizans, Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Memlûk gibi devletlerin nüfus ve vergi sayımlarını esas alarak mali yapısını tespit etmeye çalışmıştır.⁵⁶

Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın başlarından itibaren fetihlerle sürekli genişlediği için devletin hukuki, askeri, mali ve sosyal yapısında da devamlı gelişme ve değişimler vuku bulmuştur. Bundan dolayı imparatorluğun her tarafına şamil tek bir vergi düzeni konulamamış, fethedilen her bölgenin coğrafi şartları, ırkı ve kültürel özellikleri ile sosyal ve ekonomik yapısı dikkate alınarak ayrı ayrı düzenlemeler yapmak yoluna gidilmiştir.⁵⁷ Ayrıca fetih edilen bir ülkedeki ekonomik ve sosyal istikrarın bozulması endişesi de Osmanlı idarecilerini pragmatik davranmaya ve her mahallin yukarıda sayılan hususiyetlerini göz önüne alarak bir vergi sistemi yerleştirmeye sevk etmiştir. Bu sebeple her vilayet ve her sancak için vergi sisteminin esaslarını vaaz eden, vergi mükellefleri ile sipahi veya devlet ilişkilerinin nasıl olması gerektiğini düzenleyen ayrı ayrı kanunnameler tertip edilmiştir. Hatta bazı hallerde bir sancak içerisinde farklılık gösteren coğrafi bir bölge veya topluluk için dahi ayrıca kanunnameler tanzim edilmiştir. Bu kanunnamelerde vergi mükellefi reyanın hak ve sorumlulukları, hangi ürünleri yetiştirecekleri ve bunlardan hangi nispette ve ne zaman vergi ödeyecekleri gibi hususlarla, sınaî ve ticari faaliyetlerin nasıl vergilendirilecekleri tek tek açıklanmıştır.⁵⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda halk iki kurala göre vergilendirilmiştir. “Kuralın ilki dinseldir. Diğer İslam devletleri gibi Osmanlıların da İslâmi inanç ve esaslara göre aldıkları vergiler ‘*Tekâlif-i Şer’iyye*’ (Şeriatın ön gördüğü vergiler) diye adlandırılmıştır. Devlet, bu vergileri şeriatın bir gereği olarak aldığı için ‘*Rüsûm-i Şer’iyye*’ de denilmiştir”.⁵⁹ İslam mali sistemindeki vergiler; zekât, aşar, cizye, haraç, gümrük vergisi, ganimet, veraset vergisi ve olağanüstü vergilerden oluşmaktadır.⁶⁰ “Mahsullerden alınan resme öşür denirdi. Haraç, mahiyet itibariyle arazi resmini andıran ve yılda bir defa ödenen bir vergi idi. Cizye, gayrimüslim nüfus üzerine,

⁵⁶ Ahmet TABAKOĞLU, **Toplu Makaleler 1 İktisat Tarihi**, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2005, s. 204- 237.

⁵⁷ ÜNAL, a.g.e. , s. 148.

⁵⁸ ÜNAL, a.g.e. , s. 148.

⁵⁹ Musa ÇADIRCI, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 105.

⁶⁰ Filiz GİRAY, **Maliye Tarihi**, Ezgi Yayınları, Bursa, 2006, s. 39.

askeri hizmet karşılığı ve herkesin mali kudreti dairesinde tarh olunan vergiye denir.”.⁶¹

Diğer taraftan devletin yürütme ve uygulama görevlerini yapmakta olanlara hizmetleri karşılığı halktan alınan bedel ise “*Rüsûm-ı Örfiye*”(Tekâlif-i Örfiye) olarak nitelendirilmiştir.⁶² Tekâlif-i Örfiye olarak adlandırılan örfi vergiler Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan beri var olan vergilerdir. Bu vergiler savaş gibi olağanüstü harcamaları karşılamak üzere alınan vergilerdi. Bu vergiler dini esaslar dışında örf ve adetlere, koşullara göre belirlenen geçici ve düzensiz vergiler idi. Ancak bu vergilerin büyük bir çoğunluğu zamanla sürekli hale gelmişlerdir.⁶³ Zamanla “*Tekâlif-i Örfiye*” adı altında bunların sayısının arttığı, doksanları geçtiği görülmüştür. Bu vergiler dinden değil gelenekten, kısacası örften doğan vergilerdir.⁶⁴ Bunlar çeşitli kademelerde görev alan yöneticilere emekleri karşılığı verilmekte ve bu vergilerin miktar ve çeşitleri kanunnamelerle bölgelere ve zamana göre ayrı ayrı düzenlenmiştir. Cürüm ve cinayet, arûs, bennak, mücerret ve benzeri daha pek çok vergiler bu türe girmektedir.⁶⁵ Bu iki genel vergi çeşidi dışında kalan, kanunnamelere ve şeriata uyup uymadığı düşünülmeden alınan bir vergi çeşidi daha vardır. “*Tekâlif-i Divâniyye*” veya “*Avarız-ı Divâniyye*” de denilen bu vergi, başlangıçta ancak sefer için gerek duyulduğunda halktan alınmışken, gitgide devamlı alınan vergiye dönüştürülmüştür.⁶⁶ Yöneticilerin görevleri başına giderken uğradıkları yörelerden kendileri, adamları ve binek hayvanları için istedikleri ve aldıkları paralar da yasa dışı vergi türündendi. Bütün bu vergiler XVII. yüzyıldan beri istenmekte ve alınmakta olup, Tanzimat dönemine ve bazı vergilerde Osmanlı Devleti’nin yıkılışına kadar devam etmiş hatta “*Aşar*” vergisi Cumhuriyetin ilanından sonra kaldırılabilmiştir.

⁶¹ Vedat ELDEM, **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Tetkik**, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 164.

⁶² ÇADIRCI, a.g.e. , s. 105.

⁶³ GİRAY, a.g.e. , s. 107.

⁶⁴ Abdullah MUTLU, **Tanzimattan Günümüze Türkiye’de Vergi Zihniyetinin Gelişimi**, T.C Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2009/390, Ankara, 2009, s.51.

⁶⁵ ÇADIRCI, a.g.e. , s. 105.

⁶⁶ ÇADIRCI, a.g.e. , s. 106.

F) OSMANLI DEVLETİ'NDE TANZİMAT ÖNCESİ TAHRİR ÇALIŞMALARI

Vergi tahakkuk ettirmek ve bu tahakkuk eden vergiyi toplamak tarih boyunca kurulan bütün devletler için daima büyük bir mesele olmuştur. Çünkü âdil, verimli ve basit bir vergi düzeni tesis etmek kolay bir şey değildir. Osmanlı devleti, devletin kuruluşundan itibaren bu konuda önceki Türk devletlerinde uygulanan vergi sistemini esas alarak, vergi kaynaklarını tespit etmek için tahrir (sayım) usulünü benimsemiştir.⁶⁷

Tahrirlerin esas gayesi vergi ve asker toplamayı belirli bir düzene kavuşturmaktır. Osmanlı Devleti, bu tahrirleri elbette ki istatistik malzemesi toplamak veya ülkenin maddi imkânlarının mevcudu hakkında bir fikir edinmek gayesi ile yapmıyordu. Kısacası tahrirlerin yapılaş sebebi vergi düzenini yerleştirmek ve devletin vergi kaynaklarını muhtelif dirlikler halinde bölerek sipahilere dağıtmaktı. Fakat yeni bir padişah tahta geçtiği zaman çok defa yeni bir tahririn yapılması gündeme geliyordu.⁶⁸

Tahrirler genellikle iki safhalıydı. İlkinde faal nüfus, mali imkânlar ve bundan devlete düşen pay belirleniyordu. İkinci safhada devletin payına düşen gelirin hazine ile tımar kesimi arasında bölüştürülmesi yapılırdı. İlk safhada hazırlanan deftere “*mufassal*” (ayrıntılı defter), ikincisine “*icmâl*” (özet) denirdi.⁶⁹ İlk safhada şehirler, mahalleler itibarıyla sayılır. Tarımla uğraşmayan tarım nüfusu vasıtasız vergi ödemez, sadece avârız ve cizye öderlerdi. Köylerde ise genellikle tımar sistemi içinde faal nüfus ve bunların kazanç durumları, başlıca ürünler ve bunların yıllık ortalamaları ile bunlardan devletin payına düşen oranlar hem aynî hem de nakdî olarak belirtilirdi. Sayımların ikinci safhasını gösteren icmâllerde gelirlerin merkezi hazine ile tımar sistemi arasındaki paylaşımı ile toprakların sipahiler arasında nasıl paylaşıldığı gösterilirdi. İcmâllerde köylerin adları ve bunların sadece toplam gelirleri bulunmakla birlikte kentlerin adlarının yanı sıra ayrıntılı gelirleri de kaydedilmiştir. Bazen mufassal defterin devamı olarak “*vakıf defteri*” de tutulurdu. Bu defter sayım bölgesindeki vakıf ve mülk topraklarla sair vakıfları verirdi.⁷⁰

⁶⁷ ÜNAL, a.g.e. , s. 148.

⁶⁸ ÜNAL, a.g.e. , s. 141- 142.

⁶⁹ TABAKOĞLU, a.g.e. , s. 169.

⁷⁰ TABAKOĞLU, a.g.e. , s. 169- 170.

Bir bölgenin fethini hemen ardından, tahriri yapılır, o sancağın gelir kaynaklarını belirlemek üzere “*tahriri emini*” veya “*il yazıcısı*” denilen bir görevli gönderilirdi. Sonraları, her yirmi veya otuz yılda bir bölgenin vergi gelirlerinde değişiklik göze çarptığında il yazıcısı gönderilirdi. İl yazıcısı, köylerdeki bütün aile reislerinin ve bekârların (mücerredlerin) adlarını ve ellerindeki toprağın yaklaşık miktarını ayrıntılı bir tahriri defterine “*mufassal deftere*” kaydederdi. Deftere, her köyün adının altına, öşür ve çift resmine ek olarak, Hıristiyanlardan alınan “*ispençe*” denilen ve nakit olarak ödenen bir çift vergisi para cezaları, yani cerîmeler ve gerdek resmi gibi başka resimlerden elde edilecek paranın tahmini toplamları geçirilirdi. Her köyün ödemesi gereken gelir miktarı böylece belirlenirdi. Tahrir tamamlanınca sultan, yani devlet hazinesi, vezir ve beyler için ayrılan hâslar çıkartılır, geri kalanı da sipahiler arasında tımar ve zeâmet olarak dağıtılırdı.⁷¹

Özetle ifade edecek olursak tahrir defterleri Osmanlı Devleti’nin ‘*klasik devri*’ denilen XV. ve XVI. asırlarda, tımar sistemini uyguladıkları bölgelerde, vergi mükelleflerine ait çeşitli bilgileri (ki bazen vergiden muaf kişiler de kaydedilirdi), bunların yaşadıkları yerlerden toplanması beklenen vergileri, bu vergilerin hangi kişi veya kurumların tasarrufunda bulunduğunu tespit eden ve genelde sancak esasına göre tertip edilen resmî belgelerdir. XVII. yüzyıla kadar titizlikle yapılan tahrir işlemleri giderek yozlaşmış; önceden yapılan tahrirlere derkenar ve ek belgelerle geçiştirilmiş ve avarız ile cizye tahrirleri yaygınlaşmıştır.⁷²

D) TANZİMAT DÖNEMİ’NDE MALİ VE İKTİSADİ ALANLARDAKİ DÜZENLEMELER VE İYİLEŞTİRMELER

Bilindiği gibi Tanzimat Dönemi 3 Kasım 1839’da Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı’nda ilan edilen “*Gülhane Hatt-ı Hümayun*” u ile başlatılmaktadır. Aslında II. Mahmut’un yenilikler dizisinin devamından başka bir şey olmayan Tanzimat devri, I. Meşrutiyet’in ilan edildiği 1876 yılına kadar sürmektedir.⁷³

Gülhane Fermanı, iktisadi bünyesi ve toplumsal kurumlarıyla endüstri çağına ayak uyduramayan bir imparatorluğun aydın bürokratlarının, iç ve dış baskılar

⁷¹ Halil İNALCIK, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300–1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2006, s. 112- 113.

⁷² ÜNAL, a.g.e. , s. 147.

⁷³ ÇADIRCI, a.g.e. , s.173.

sonunda zorunlu olarak ilan ettirdikleri bir belgeydi. İmparatorluk iki yüzyıldır, gereken tarım ve sanayi reformlarını başaramamıştı. Bunun getirdiği çöküntü; Pax Otomana çerçevesinde yaşayan kavimlerin isyanına sebep oldu. Ülkenin değişen toplumsal yapısı büyük buhranlar yaratmıştı ve devletin dayandığı temelleri sarsıyordu. İmparatorluğun Balkanlı uyrukları (tebaası), Osmanlı yönetiminden yüz çevirmişti. Bozulan toprak rejimi, merkeze başkaldıran mahalli derebeylerinin her yerde süren nüfuz mücadelesine ve bir otorite bunalımına sebep oldu. Tanzimat hareketi; özellikle imparatorluğun içine girdiği yeni ekonomik ilişkilerden dolayı, tarım ve sanayide doğan çöküntü ve buhranlara karşı bir tepki olarak düşünülmelidir.⁷⁴

Mali alanda yapılan düzenlemeler, Tanzimat reformlarının önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu dönemde devletin gelir ve giderlerinin kontrol altına alınması için maliyenin merkezileştirilmesine yönelik düzenlemeler yapıldı. Merkezi bir hazine oluşturulması her türlü gelirin hazinede toplanması ve her türlü giderlerin hazineden karşılanması planlanmıştır.⁷⁵

XIX. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda kamu maliyesi alanında oldukça önemli değişimler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin pek çok iç ve dış meselelerle uğraştığı bu dönemde, mali kaynakların yetersiz olması en önemli problemdir. Tanzimat yönetimi, bu problemi ülke içi kaynakları geliştirerek ve idarenin mali etkinliğini arttırarak merkezi hazineye bol ve kolay gelir sağlayabilecek, müsadere, taşşış, miri mubayaa ve ticari tekeller oluşturma gibi birtakım klasik yöntemlerle çözmeye uğraşmıştır.⁷⁶ Gülhane Parkı'nda okunduğu için “ *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*” diye de adlandırılan bu belge ile padişah, halkının can, mal ve namusunu güvence altına alacağını, vergilerin herkesin gelirin göre adalete uygun biçimde toplanacağını, askerlik işlerinin de yeniden gözden geçirileceğini dile getiriyordu. Bunun için yeni yasal düzenlemelerin en kısa sürede gerçekleştirileceğini, Meclis-i Valâyı Ahkâm-ı Adliye'nin yeniden örgütlenerek, gerekli hazırlıkları yaparak, uygulamayı başlatacağını belirtiyordu. Ayrıca devletin sorumluluk alanı

⁷⁴ İlber ORTAYLI, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, TTK Yayınları, Ankara, 2000, s. 16- 17.

⁷⁵ Halil İNALCIK, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 365.

⁷⁶ Tevfik GÜRAN, “*Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*”, **İÜİF Mecmuası 60.Yıl Özel Sayısı**, C.49, İstanbul, 1998, s. 79.

geniştiriliyor, din ayırımına bakılmaksızın bütün tebaya eşit hak, mal, onur ve yaşam güvencesi veriliyordu.⁷⁷

Gülhâne Hatt-ı Hümâyunu'nun maliye ile ilgili kısmında üç husus dikkat çekmektedir. Bu üç husus vergide adaletin sağlanması, iltizam usulünün kaldırılması ve gider bütçesinin hazırlanmasıdır. Hatt-ı Hümâyunun ilanından bir ay sonra çıkarılan ve vilayetlere gönderilen fermanında da örfi vergilerin kaldırılarak herkesin mal, arazi, hayvan ve gelirleri yazılarak, servetleri oranında vergilerinin tespit edilmesi bildirilmiştir.⁷⁸ Ayrıca “*Tekâlif-i Örfiye*” olarak adlandırılan (97 adet) verginin yerine; “*Vergiye Mahsûsa*” ya da “*Ancemaatin*” vergisi de denilen ve vergi mükelleflerinin emlak, arazi, hayvancılık gelirleriyle; tüccar ve esnafın mesleki kazançlarına göre binde oranında alınan vergi getirilmiştir.⁷⁹ Ancemaatin adı verilen bu vergi, her bir kazanın çeşitli isimler altında bir senede vermekte olduğu vergi tutarının tespit edilmesi ve bu tutardan bazı indirimler yapıldıktan sonra ilgili kazalardan tahsil edilmesi şeklinde uygulamaya konulmuştur. Mültezimler bu işe karıştırılmamış olup bu verginin tarh ve tahsili için muhassıllar görevlendirilmiştir.⁸⁰

Tanzimat reformlarıyla geliştirilen mali reformlar tüm ülkede uygulanmamıştır. Ülkede üç farklı mali uygulama vardı. Birincisi, Tanzimat reformlarının uygulandığı bölgelerdir. Tanzimat mali reformları önceleri Anadolu ve Rumeli’de bazı eyaletlerde (örneğin Konya, Aydın, Sivas, Ankara, Edirne, Selanik gibi) yürürlüğe konmuştur. İkincisi, Tanzimat reformlarının uygulanmadığı, eski düzenin devam ettiği bölgelerdir. Üçüncüsü ise, iç işlerinde özerk bir yapıya sahip, Osmanlı devletine imtiyaz olarak bağlı bulunan yıllık maktu vergi ödeyen bölgelerdir.⁸¹ Sonraki yıllarda Tanzimat’ın uygulandığı alan gittikçe genişlemiştir. Zaten başlangıçta, Tanzimat’ın zamanla tüm ülkeyi kapsamaması hedeflenmişti.⁸²

3. İltizam Usulünün Kaldırılması

İltizam; aşar, ağnam resmi, gümrük ve ihtisab resmi gibi her türlü devlet gelirlerinin, bedelleri devlete taksitler şeklinde ödenmek kaydıyla ve kefil

⁷⁷ ÇADIRCI, a.g.e. , s. 173- 174.

⁷⁸ ÇAKIR, a.g.e. , s. 23.

⁷⁹ Mehtap ÖZDEĞER, “19.Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat” 21.yy Eşğinde Uşak Sempozyumu (25–27 Ekim 2001) Bildirileri, I, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, Nu: 2, İstanbul, 2001, s. 231.

⁸⁰ ÇAKIR, a.g.e. , s. 49.

⁸¹ GİRAY, a.g.e. , s. 183.

⁸² ŞENER, a.g.e. , s. 24.

gösterilerek mültezim adı verilen kişiler tarafından toplanması ve idare edilmesi sisteminin adıdır.⁸³ İltizam usulünün başlangıcı olarak Fatih devri sadrazamlarından Rum Mehmet Paşa'nın uygulamaları gösterilmektedir.⁸⁴

Mültezimler yoluyla toplanan devlet ve kamu gelirleri bir süre sonra bu kişilerden tahsil edilememeye ya da tahsilâtlarda sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Bunun üzerine devlet mültezimlerden alacak olduğu ücreti garantiye almak için mültezimlerden taksitlerini ödeyeceklerine dair kefil gösterme zorunluluğu getirmiştir. Yani devlet mültezimlerden taksitlerini alamadığı takdirde ücretini almak için bu kişilere başvuracaklardı. Bu kefiller güvenilir sarraftan olmak durumundaydı. Bu sarraflar “*kuyruklu*” adı verilen senetler kullandıklarından bir süre sonra bunların adları “*kuyruklu sarraflar*” olarak anılmaya başlanmıştır. Zamanla devlet taksit zamanı geldiğinde mültezimlerle değil, kefil olan kuyruklu sarraflarla muhatap olmaya başlamıştır.⁸⁵

Vergi toplama hakkını elde eden mültezimler, kazançlarını arttırmak için, köylüler üzerinde baskılar yapmaya başlamışlardır. Bu nedenle Tanzimat'ın ilanı ile birlikte iltizam usulü kaldırılmıştır. Vergiler muhassıl denilen devlet memurları tarafından toplanmaya yani emanet usulü uygulanmaya başlanmıştır.⁸⁶

Tımar sisteminin çöküşüyle yapısal nedenlerin doğurduğu iltizam usulü, belirgin yapısal bir değişiklik geçirmeyen bir ülkede Tanzimatçı devlet adamlarınca pratik amaçlara kaldırılırken devlet, çıkarları zedelenen grupların isteklerine karşı duyarsız olamayacağını da gösterdi. En azından gönüllerinin hoş tutması gereğini duydu. Sarrafların itibarını zedelenmekten kurtararak gerekli himayenin padişahın merhametinin bir gereği olduğu ifade edildi. İltizamın kaldırılmasından sonra da önceki gibi odalarında müşterileriyle sarraflık işleri yapmalarında hiçbir sakınca bulunmadığı, devlet katında ulaştıkları itibarlarında asla değişiklik olmadığı belirtilerek durumu herkesin bilmesi için resmi yayın organında açıklamalar yapıldı. Sarraf ve mültezimlerin baskıları daha sonraki yıllarda sürekli hissedilecek, zaman zaman geri adımlar atılacak ve iltizam usulüne tekrar dönülecektir.⁸⁷

⁸³ ÇAKIR, a.g.e. , s. 41.

⁸⁴ Mehmet GENÇ, “İltizam”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 2, İstanbul, 2000, s. 154-158.

⁸⁵ ÇAKIR, a.g.e. , s. 41.

⁸⁶ GİRAY, a.g.e., s.101.

⁸⁷ ŞENER, a.g.e., s.37-38.

4. Muhassıllık İdaresinin Kuruluşu

İltizam sisteminin yerine imtiyazlı bir konuma sahip ve merkeze bağlı muhassıllıklar kurulmuştur. Muhassılların görev ve yetkileri oldukça geniştir. Görev yaptıkları bölgenin yönetiminde de söz sahibi olan muhassıllar⁸⁸, bölgenin mülkî amirlerine karşı sorumlu değillerdir. Muhassıllar, gönderildikleri kaza ve sancaklara bizzat padişah tarafından “ *memur-ı müstakil* ” olarak seçiliyor ve atanıyorlardı. Böylece eyalet yönetimi dışında merkeze bağlı ayrıcalıklı statüleriyle muhassıllar, iltizamın lağvı sonrasında vergilerin doğrudan doğruya devlet hazinesi adına tahsil edilmesini sağlayacak maaşlı devlet memurlarıydı.⁸⁹

Muhassılların görev alanlarını düzenleyen 19 Zilkade 1255/ 23 Ocak 1840 tarihli bir talimatname, (özgün adıyla “ *Muhassılân Yedlerine İ'ta Olunan Talimat-ı Seniyye*”) yayınlanmış ve muhassıllara dağıtılmıştır. Bu talimatname esasında 20 maddeden ibarettir. Ancak bunun ilk 8 maddesi öncelikle hazırlanmış ve muhassıllara verilmiştir. Arkasından 7 maddelik bir ek düzenlenmiş ve görev yapmakta olan muhassıllara verilmiştir. Son olarak da ikinci bir ek düzenleme yapılmış ve 5 maddelik metin hazırlanarak yeniden görevlilere ulaştırılmıştır.⁹⁰

Muhassıllara gittikleri yerlerde Tanzimat'ı anlatmak ve meclisleri oluşturmak dışında, kamu gelirlerinin toplanmasıyla ilgili olarak önemli görevler verildi. İltizam defterlerinde kayıtlı bütün malların tahsili görevi muhassıllara devredildi. Vergi toplamak dışında, muhassılların önemli bir görevi de yanındaki kâtiplerin de yardımıyla nüfus ve emlak sayımı yapmak olarak belirlendi.⁹¹

Halkın malî gücüne münasip vergi tayin edilmesi amacına yönelik yapılan tahrir çalışmalarının ilki 1256 (1840) yılında muhassılların denetiminde yapılmıştır. Ancak muhassıllara nasıl çalışacaklarına, hangi alan ve konularda neler yapacaklarına dair gerekli açıklamaları içeren talimatlar verilmiş olmasına rağmen bu kimseler bu emir ve talimatnameleri yeterince anlayamamış olduğundan görevlerini yerine getirememişlerdir. Muhassılların başarısız olmasında kendilerine verilen talimatnameye aykırı hareket etmeleri, ehliyetli olmamaları, vergi tevziinde keyfi

⁸⁸ Musa ÇADIRCI, “ *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi*”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, I/7-8, 1985, s.212.

⁸⁹ ŞENER, a.g.e. , s. 38.

⁹⁰ ÇAKIR, a.g.e. , s. 42.

⁹¹ ÇAKIR, a.g.e. , s. 43.

hareket etmeleri ve yeni uygulamalardan memnun olmayan kitlelerin direnmeleri etkili olmuştur.⁹² Başarısızlıkla sonuçlanan uygulamadan sonra 1842 yılında muhassıllıklar kaldırılmış ve tekrar iltizam sistemine dönülmüştür.⁹³

E) TEMETTÜ'ÂT DEFTERLERİ, İÇERİĞİ KAPSAM VE ÖNEMİ

“Temettü’ü” kelimesi anlam olarak “*kâr etme, fayda görme*” anlamına gelir.⁹⁴ Temettü’ün çoğulu Temettü’ât ise kârlar, faydalar ve kazançlar anlamındadır.⁹⁵ Temettü vergisi herkesten kazancına uygun olarak alınan bir vergidir.⁹⁶ Temettü vergisi aslında 1839 yılında ihdas edilmiş, fakat tahsili mümkün olmamıştır.⁹⁷ Genelde “*Temettü Vergisi*” tüccar ve esnafın senelik geliri üzerinden % 3 oranında alınan bir vergidir. Böylece beyana dayanmamakla birlikte tahrيره göre alınan bir gelir vergisine geçilmiş oluyordu. Açıklandığı gibi gayrimenkul sermaye iradlarının da vergilendirildiği düşünülürse henüz bütün gelir unsurlarını kapsamamakla birlikte gelir vergisi alanında mütevazı bir adım atılmış, Tanzimat’la başlayan ödeme gücüne yönelen vergilendirme ilkesi Islahat Fermanı sonrasında biraz daha gelişmiş oluyordu. Ücretler ile sarraflık ve bankacılığa bağlı menkul sermaye iradlarını vergilendirebilir gelir içinde henüz yer almadığını görüyoruz. Zirai kazançlardan ise gayri safi olarak alınan aşar ile ağnam vb. rüsumların geleneksel olarak tahsiline devam edildiğini bu arada belirtmek gerekir.⁹⁸ Temettü vergisi 1860’da % 3 iken bu oran, 1876’da % 4’e çıkarıldı. Böylece, beyana bağlı olmamakla beraber tahrيره endeksli bir gelir vergisi uygulamasına geçildi.⁹⁹

Fertlerin iktisadî imkânlarını tespit etmek suretiyle kişinin ekonomik gücüne, senelik kazancına göre tarih edilecek verginin tesviyesi amacıyla yönelik olarak Osmanlı Devleti’nin önemli bir kesminde emlak, arazi, hayvanat ve temettüat

⁹² Bülent CIRIK, “1845 (H.1261) Tarihli Temettü’ât Defterlerine Göre Hüdavendigâr Eyaleti Kütahya Kazası Armutlulu Nahiyesine Bağlı Seyeli, Aşk-ı Kara, Ürünlu, Bayramşah, Söğüt, Serviran ve Sökman Köylerinin İktisadî ve İctimaî Durumu”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007, s. 4.

⁹³ Fatih BOZKURT, “Maliye Nezareti Temettü’ât Defterlerine Göre Gördes Kazası’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2003, s. 13.

⁹⁴ Şemseddin SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 437.

⁹⁵ Ferit DEVELİOĞLU, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 2005, s.1073.

⁹⁶ ÇADIRCI, a.g.e. , s. 346.

⁹⁷ ÇAKIR, a.g.e., s. 50.

⁹⁸ ŞENER, a.g.e. , s. 108.

⁹⁹ ÇAKIR, a.g.e. , s. 51.

sayımları sonucu oluşan ve kısaca adına “*Temettü’ât Defterleri*” denen defter koleksiyonları Osmanlı taşrasına ilişkin tahlili çalışmalar için önemli istatistikî verileri kapsar. Nüfus defterleri kadar, nüfusun tespiti açısından mühim değillerse de temettü’ât defterleri hüviyetleri itibariyle çok daha teferruatlı bilgi ihtiva etmektedir. Hazırlandığı döneme ve ait olduğu bölgeye ilişkin kapsadığı zengin malumât ile bölgenin mikro ve makro düzeyde sosyo-ekonomik görüntüsünün çıkarılması noktasında özgün bilgiler ihtiva eder. Mikro düzeyden kasıt en küçük sosyal birim olan aile, yani defterdeki ifadelerle hanedir. Temettü’ât defterleri işte bu en küçük sosyal birim olan hâne düzeyinde bilgi verir. Defterlerin genelinde hane reisleri yazılmadan önce hane numaraları yazılmıştır. Sayım yapılırken ehl-i İslam ve ehl-i zimmet reaya ayrı ayrı yazılmıştır. Defterler vergi toplamaya yönelik tutulduğu için vergiye tabi mal ve mülkleri olan aile reisleri esas alınmıştır.¹⁰⁰

Temettüât defterleri, Osmanlı Devletinde Tanzimat’tan sonra, fertlerin iktisadi imkânlarını tespit etmek suretiyle, kişinin ekonomik gücüne göre alınacak verginin belirlenmesi amacıyla yönelik olarak, Emlâk ve Arazi ve Hayvanat ve Temettüât sayımları sonucu oluşan, bulunduğu dönem içerisinde ait olduğu bölgeye ilişkin bölgenin sosyo-ekonomik yapısını ortaya çıkaracak önemli istatistikî verileri kapsayan kayıtlardır.¹⁰¹

Temettü’ât defterlerinde, XV. ve XVI. yy. için tahrir defterlerinde çıkarılan bilgilerin çok daha fazlası bulunmaktadır. Temettü’ât Defterleri, ait olduğu bölgenin tahririn yapıldığı döneme ilişkin ihtiva ettiği kıymetli bilgiler ile bölgenin sosyo-ekonomik yapısını anlamamıza sağlayacak özellikleri bünyesinde taşımaktadır.¹⁰²

Söz konusu defterler kaza, köy hatta çiftlik ölçeğindeki yerleşimleri oluşturan tüm haneler tek tek ele alınarak her hanenin mülkü ve gelir kaynakları ile senelik gelirlerinden alınan vergi miktarı konusunda son derece ayrıntılı bilgiler içermektedir. Her hane reisinin adının ve ne iş ile uğraştığının da belirtildiği bu defterlerde, her hanenin tarımsal üretiminden sağladığı kazanç ve bu kazanç üzerinden ödediği âşar vergisi, bu verginin tarımsal faaliyetlere dağılımı, işlenen toprak miktarı, tarımsal işletme büyüklükleri, ortakçılık veya kiracılık şeklinde kullanılan toprakların miktarı, tarım alanlarının nitelikleri (ekili-dikili) veya

¹⁰⁰ Mustafa SERİN, “*Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettü’ât Defterleri*”, **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası**, 20–21 Nisan, Ankara, 1998, s. 719.

¹⁰¹ Said ÖZTÜRK, **Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri BİLECİK**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 15.

¹⁰² BOZKURT. a.g.t. , s. 18.

kullanım biçimine göre (buğday, arpa, pamuk, tütün v.b) dağılımı çıkabilmektedir. Bunun yanında gelir getiren ve buna bağlı olarak vergiye tabî hayvanların cinsi ve miktarı ile gelir getirmeyen, bu nedenle de vergi kapsamı dışında tutulan hayvan varlığı konusunda da ayrıntılı bilgiler içermektedir. Temettü'ât defterlerinin bir diğer önemli yanı da tarım ve hayvancılık dışında kalan ancak kazanç sağlanan her türlü ekonomik faaliyeti (dokumacılık, ırgatlık, kömürcülük vb.) ve bu tür faaliyetlerden elde edilen vergi miktarını belirlemesidir. Temettü'ât defterleri XIX. yy. ortalarındaki sosyo-ekonomik yapısını yansıtan önemli bir kaynaktır.¹⁰³

Temettü'ât defterlerinin önemli bir yanı da sadece kazanç ve emlak tespiti değildir. Aynı zamanda hane reisi olan şahısların ad, lakap, baba, dede adlarının tespitinde bizlere tarihi kaynaklık da etmeleridir. Bu gibi sülale tespitleri yörenin tarihi, sosyal ve kültürel analizleri açısından oldukça önemlidir.¹⁰⁴

Temettü'ât defterleri bütün bu yönleriyle;

- 1- Tutulduğu dönemin nüfusu hakkında,
- 2- Yörede kullanılan isimler, lakaplar vs. hakkında,
- 3- Ailelerin geliri ve refah seviyeleri hakkında,
- 4- Aile reislerinin meslekleri ve yörede icra edilen meslekler hakkında,
- 5- Tahriri yapılan bölgenin arazi ve ziraat durumu hakkında,
- 6- Yetiştirilen ürünlerin çeşitleri hakkında,
- 7- Yetiştirilen hayvanlar hakkında, iktisadi sosyal ve kültürel birçok konu hakkında bilgiler vermektedir.¹⁰⁵

F) TEMETTÜ'ÂT DEFTERLERİNE GÖRE VİRANŞEHİR

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Maliyeyi Varidat Muhasebesi bölümünde yer alan 1844- 1845 yılında yapılan temettü'ât tahrirleri arasında birçok yerin sosyo-ekonomik durumuna ışık tutan temettü'ât defterleri arasında Viranşehir kazasının çeşitli divanları ile birlikte karyelerini de içine alan çeşitli isim ve sayıda temettü'ât defterleri bulunmaktadır.

Viranşehir kaza merkeziyle birlikte merkeze bağlı divanlara ait toplam 37 adet temettü'ât defteri bulunmaktadır. 1844-1845 yılları Viranşehir kazasına ve bu kaza

¹⁰³ Şevket IŞIK, “ *Tarihsel Coğrafya Açısından Temettü'ât Defterlerinin Değerlendirilmesi ve Akçay Havzası Örneği*”, *Ege Coğrafya Dergisi*, S.10, İzmir, 1999, s. 242.

¹⁰⁴ İslam YAKIT, *Osmanlı Araştırmaları*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s. 199.

¹⁰⁵ SERİN, a.g.e. , s. 728.

bağlı divan ve karyelerin temettü'ât defterlerinin kapak kısmında defterlerin numaralarıyla birlikte kaydın başlangıç ve bitiş tarihi, malzemelerin fiziki durumu, ebadı, numaralama usulü, toplam sayfa sayısı, numaralı boş sayfalar belirtilmektedir. Bu durum Tablo 1'de belirtilmiştir.

Tablo 1. H 1260-61/ M 1844-1845 Yılı Temettüât Defterlerinin Özellikleri

Defter Numarası ve Divan Adları	Malzemenin Fiziki Durumu	Ebadı	Numaralama Usulü	Toplam Sayfa Sayısı	Numaralı Boş Sayfalar
04967 Babalar	Ciltsiz-Ebrusuz	17x49	Sayfa	16	2-3, 13-16
04970 Kapaklı	Ciltsiz-Ebrusuz	17x49	Sayfa	16	2-3, 14-16
04971 Yemişler	Ciltsiz-Ebrusuz	12x49	Sayfa	24	2-3, 20-24
04972 Kayaca	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	20	2-3, 17-20
04973 Nefs-i Viranşehir	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	24	2-3, 23-24
04976 Kapucular	Ciltsiz-Ebrusuz	17x49	Sayfa	44	2-3, 39-44
04978 Hamamlu	Ciltsiz-Ebrusuz	18x50	Sayfa	24	2-3, 22-24
04979 Haslı	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	32	2-3, 32
04980 Pelitcik	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	28	2-3, 26-28
04981 Kulat	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	16	2-3, 13-16
04982 Dereköy	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	12	2-3, 9-12
04983 Göne	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	24	2-3, 21-24
04984 Soplan	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	12	2-3, 9-12
04986 Sadeyaka	Ciltsiz-Ebrusuz	18x50	Sayfa	28	2-3, 25-28
04987 Domi	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	20	2-3, 18-20
04988 Bayındır	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	32	2-3, 27-32
04989 Sündek	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	28	2-3, 23-28
04990 Yalak	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	24	2-3, 22-24
04991 Çandırılar	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	28	2-3, 24-28
04992 Samail	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	28	2-3, 25-28
04993 Bulduk	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	12	2-3, 9-12

04994 Yürecik	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	16	2-3, 10-16
04995 Yayalar-ı kebir	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	44	2-3, 37-44
04996 Yörük	Ciltsiz-Ebrusuz	18x50	Sayfa	24	2-3, 19-24
04997 Kuzviran	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	12	2-3, 10-12
04998 Beke	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	24	2-3, 19-24
04999 Tefen	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	48	2-3, 42-48
05000 Sübüçimen	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	28	2-3, 24-28
05001 Çömlekçiler	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	20	2-3, 17-20
05002 Kuzyaka	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	16	2-3, 13-16
05003 Şerafeddin	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	48	2-3,43-48
05004 Doğancılar(?)	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	28	2-3, 26-28
05005 Belek	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	28	2-3, 24-28
05006 Karesi	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	20	2-3, 18-20
05007 Göceğiz	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	48	45-45
05008 Ozan	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	24	2-3, 22-24
05009 Geynik	Ciltsiz-Ebrusuz	18x49	Sayfa	12	2-3, 11-12

Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinin divanlara ve karyelere ait bölümünün yazılış şekli şöyledir: Temettü'ât defterinin başına ait olduğu divanı (köy), oranında bağlı bulunduğu kazanın ismi yazılmıştır. Örneğin; “*Divan-ı Kuzyaka Kaza-i Viranşehir*”¹⁰⁶ şeklinde yazılmıştır. Ardından şu şekilde devam edilmiştir; “*Bolu Eyaleti Dâhilinde Vaki Viranşehir Sancağı Kazalarından Nefs-i Viranşehir Kazasına Tabi Kuzyaka Divanında Mukayyem Ahali İslam'ın Emlâk ve Arâzi ve Temettü'âtlarının Mübeyyin Defteridir*”¹⁰⁷ temettü'ât defterinin ikinci sayfasının başında bağlı bulunduğu eyalet daha sonra sancak, buraya bağlı bulunan kaza ve kazaya bağlı olan divanların (köylerin) isimleri yer almaktadır. Daha sonra divanlarda ve karyelerde oturan insanlar “*Hane 1 Numara 1*”¹⁰⁸ şeklinde başlamak suretiyle numaralandırılarak sıralanmıştır. Haneler sıra ile yazılmış, sıra numaralarının altına hane reisinin adı, baba adı, varsa lakabı da “*Hacı Murad Oğlu*

¹⁰⁶ BOA, **ML. VRD. TMT.**, nr. 05002, H. 1260-1261, s.1.

¹⁰⁷ BOA, **ML. VRD. TMT.**, nr. 05002, H. 1260-1261, s. 4.

¹⁰⁸ BOA, **ML. VRD. TMT.**, nr. 04967, H. 1260-1261, s. 4.

*Ahmed'in Karındaşı Hüseyin ve Receb Bin Ali Ber-vechi İştirak*¹⁰⁹ şeklinde belirtilmiştir. Hane reisinin ismin sağ üst tarafına mesleği ve varsa özel durumu “*Ziraatçı idüğü, Amalmânda idüğü*”¹¹⁰ gibi kısaca belirtilmiştir. Hemen onun yanında bir yılda verdiği yıllık vergisi “*Bir senede virgüsü*”¹¹¹ olarak kaydedilmiştir. Bundan sonra ise o hane reisinden aynen veya nakden alınan bedellerine toplam aşar vergileri “*A'şâr olarak sene-i sâbıkda bir senede vermiş olduğu veya A'şar ve rüsûmu olarak sene-i sâbıkda bir senede vermiş olduğu ya da A'şâr ve sâire olarak sene-i sâbıkda bir senede vermiş olduğu*”¹¹² şeklindeki gibi yazılmıştır. Hane reisinin isminin altına kendisine ve aile üyelerine ait, ekili veya nadasa bırakılan tarla, bağ, bahçe, bostan vs. gibi toprakların dönümleri ile elde edilen gelirlerinin 1260 yılı tutarı ve 1261 yılı tahmini tutarı ile toplamları kaydedilmiştir.

Bunlardan sonra ise hanenin sahip olduğu büyükbaş, küçükbaş, yük ve binek hayvanlarının adedi ve verimi de belirtilmiştir. Daha sonra hane reisinin mesleği ile ilgili yıllık gelir miktarı, ayrıca ticaret, zanaat gibi icra ettiği diğer mesleklerden elde ettiği gelirleri de “*ticarettten temettü'âtı, ırgatlıktan temettü'âtı, çobanlıktan temettü'âtı, vb.*”¹¹³ şeklinde ifade edilmiştir. En alt kısmında ise o haneye ait bir yıllık gelir toplamı “*Mecmû'ından bir senede tahmini temettü'âtı*”¹¹⁴ şeklinde kaydedilmiştir. Her köyün sonunda, o köyün toplam temettü'âtı ve toplam yıllık vergisi yazılmıştır.

Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinde divanlarda ve karyelerde haneler sayılırken bazı hane numaraları atlanmış ve kayda geçilmemiştir. Ayrıca 1260-1261 yılları ait vergilerde ve karyelerle birlikte divanların toplam temettü'âtlarında ve toplam yıllık vergilerinin hesaplanmalarında bazı yanlışlıklar yapılmıştır. Viranşehir kazasına ait temettü'ât defterlerinin transkripsiyon çalışmasında bu işlemler defterdeki hesaplamalara göre yapılmıştır. Yapılan yanlış hesaplamalar transkripsiyonda belirtilmiştir. Yukarıda değindiğimiz bilgilerin geniş özetine, ekler kısmında, Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinin transkripsiyonu bölümünden ulaşabilirsiniz.

¹⁰⁹ BOA, **ML. VRD. TMT.**, nr. 05003, H. 1260-1261, s. 6.

¹¹⁰ BOA, **ML. VRD. TMT.**, nr. 04986, H. 1260-1261, s. 14.

¹¹¹ BOA, **ML. VRD. TMT.**, nr. 04999, H. 1260-1261, s. 22-23.

¹¹² BOA, **ML. VRD. TMT.**, nr. 05008, H. 1260-1261, s. 11-12.

¹¹³ BOA, **ML. VRD. TMT.**, nr. 04978, H. 1260-1261, s. 4-20.

¹¹⁴ BOA, **ML. VRD. TMT.**, nr. 04980, H. 1260-1261, s. 22-23.

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA VİRANŞEHİR KAZASININ SOSYAL YAPISI

A) VİRANŞEHİR KAZASININ, DİVANLARININ ve KARYELERİNİN HANE SAYILARI ve NÜFUS DURUMLARI

1. Osmanlı Devleti'ndeki Nüfus Sayımları

Osmanlı Devleti'nde nüfus ile ilgili birinci elden kaynaklar, klasik dönem için; tahrir, avarız ve cizye defterleri, son yüzyıl için ise cizye, nüfus, temettü'ât defterleri ve salnamelerdir.¹¹⁵

Tahrir Defterleri; Anadolu'nun tarihî coğrafyası, ekonomik ve demografik yapısı, şahıs adları vb. etnografik malzeme açısından en önemli kaynakların başında gelmektedirler. Bu defterler, kendi dönemleri ve özellikle de kendilerinden önceki bir hatta iki-üç yüzyıl öncesine kadar inebilecek bilgileri ihtiva etmeleri bakımından Selçuklu ve Beylikler Devri için dahi ana kaynaklardan kabul edilmelidir. Doğal coğrafyaya ait olmak üzere bitki örtüsü, ormanlar, ağaç çeşitleri, nehirler, ovalar, yaylalar vs. konusunda tahrirlerde doğrudan veya dolaylı bilgi bulunmaktadır. Bunun yanında beşerî coğrafyaya ait olmak üzere insan topluluklarının yaşayışlarına, kültür yapılarına, hayat felsefelerine dair ipuçları da bu defterlerden yakalanabilmektedir. Diğer taraftan idarî bölünüşe ait bilgiler açısından hangi köy ya da kazanın nereye bağlı olduğuna ve bunların sınırlarının tespiti açısından çarpıcı bilgilere ulaşılmaktadır. Köy sınırlarının Osmanlı Devleti'nden önce çok sağlam bir şekilde devrin siyasi otoriteleri tarafından tespit ettirildiği de ortaya çıkmaktadır. Tımar sistemi gereği mevcut olan sınırlar, Türklerin Anadolu'ya gelip yurt tutması ile birlikte oluşmuş ve düzenli işleyen bir sınır kavramının varlığı her zaman dikkatleri çekmiştir. Devlet bu sınırları belirlerken tabii unsurlara, akarsulara, derelere, tepelere

¹¹⁵ Ahmed AKGÜNDÜZ ve Said ÖZTÜRK, **Darende Temettuât Defterleri**, İstanbul, 2002, s. 123.

dikkat etmiş; böylece sınırların uzun ömürlü olarak çizilebilmesini sağlamıştır. Bu nedenle günümüzdeki köy, yayla vb. yerlerin sınırlarının temeli neredeyse yedi asır önce atılmış ve çok az değişikliklerle bugüne ulaşmıştır. Tahrir defterlerinden nüfusa dair bilgiler de çıkarılabilmekte, hatta bir bölgenin etnik yapısı üzerinde değerlendirme yapma imkânı elde edilmektedir. Buna ilaveten o bölgede üretilen ürünleri, yetiştirilen hayvanları da tespit mümkün olabilmektedir. Çünkü kendi dönemi öncesindeki düzeni büyük ölçüde muhafaza geleneğine sahip Osmanlı Devleti, tuttuğu bu defterler sayesinde Beylikler devrinin idarî, sosyal ve kültürel yapısına ışık tutabilecek bilgi ve belgeleri de farkında olmadan saklamış olmaktadır.¹¹⁶

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk önemli nüfus sayımı II. Mahmud dönemindedir. II. Mahmud 1831 yılında yapılan nüfus sayımı ile yeni kuracağı ordu için gerekli vergi kaynakları ve askerlik yapabilecek yaştaki halkın sayısını tespit etmek istemiştir. Bu amaçla nüfus işleri ile uğraşmak üzere “Ceride Nezareti” kuruldu. Eyalet ve sancak merkezlerinde ise buna paralel olarak nüfus işlerine bakmak üzere “Defter Nazırlığı” oluşturulmaya başlanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılındaki nüfus değerlerini öğrenmek için temettü'ât defterleri de, yukarıda değindiğimiz gibi, birinci elden kaynak hükmündedir. Ancak temettü'ât defterlerinde vergiye tâbi erkek nüfus yazılmış olduğundan tam olarak hane nüfus sayısının tespiti asla mümkün olamamaktadır. Bir yerleşim yerindeki nüfusun tam olarak tespit edilebilmesi nüfus defterleriyle temettü'ât defterlerinin karşılıklı olarak yorumlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Temettü'ât sayımlarında, hane esas alınmış ve hane ile birlikte numara da kaydedilmiştir. Haneden maksat kaçınıcı hane, numaradan maksat ise kaçınıcı aile olduğudur. Bazen aynı hane içerisinde iki, üç hatta dört aile bulunabilmektedir. Temettü'ât sayımları vergi tespiti için yapıldığından, nüfus defterleri kadar önemli değillerse de¹¹⁷, temettü'ât defterlerinden yararlanılarak, hane sayısı x 5 formülü ile tahmini nüfus hesaplanabilir.¹¹⁸

¹¹⁶ YAKUPOĞLU, a.g.t. , s. 10.

¹¹⁷ CIRIK, a.g.t. , s. 19.

¹¹⁸ Ömer Lütfi BARKAN, “*Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi*”, **Türkiyat Mecmuası**, C.X, 1951, s.1–26. Toplam hane sayısı 5 ile çarpılmıştır.

2. 1844–1845 Yıllarında Viranşehir’in, Divanlarının ve Karyelerinin Demografik Yapıları

Eskipazar (Viranşehir)’in nüfusuna ilişkin birtakım verilere Hicri 937(1530) yılı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defterleri’nde rastlanmaktadır. Söz konusu bu dönem içinde Eskipazar (Viranşehir)’a bağlı köylerin ortalama hane büyüklüğü yaklaşık 6,0 olup, 4000’den fazla nüfusu barındırmaktadır.

Tablo 2. H 937/ M 1530 Yılı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri’ne Göre Viranşehir Kazası ve Köyleri

Köy	Hane	Nüfus	Köy	Hane	Nüfus
Adiller	10	50	Hamzalar	3	18
Arslanlar	31	186	Hasanlar	3	18
Babalar	18	108	Haslı	2	12
Başpınar	21	126	Kabaarmut	10	60
Bayındır	39	234	Kapaklı	4	24
Belen	14	84	Karahasanlar	30	180
Beytarla	5	60	Kulat	14	84
Bölükören	46	276	Kuzören	74	444
Bulduk	58	348	Ortaköy	6	36
Çandırılar	11	66	Ozanköy	28	168
Çaylı	9	54	Sadeyaka	28	168
Çömlekçiler	27	162	Sallar	12	72
Deresamail	27	162	Sofular	21	126
Deresoplan	20	120	Şevkiler	4	24
Doğancılar	21	126	Yazıkavak	3	18
Gözlü	63	378	Yürecik	35	210
Hamamlı	23	138	Toplam	720	4340

Kaynak: Ünal ÖZDEMİR, *Sosyal ve Ekonomik Yönden Az Gelişmiş Bir İlçe Eskipazar*, Aktif Yayınevi, İstanbul, Ocak 2006, s. 53.

Osmanlı İmparatorluğunun ilk nüfus sayımı olan 1831 yılı sayımında da Viranşehir ile ilgili bir takım nüfus verileri de yer almaktadır.

Tablo 3. M 1831 Nüfus Sayımına Göre Viranşehir ve Çevresinin Yaklaşık Nüfusu

Yerleşme	Nüfusu
Viranşehir (Eskipazar)	3629
Tefen	623

Kaynak: Ünal ÖZDEMİR, *Sosyal ve Ekonomik Yönden Az Gelişmiş Bir İlçe Eskipazar*, Aktif Yayınevi, İstanbul, Ocak 2006, s. 54.

Tablo 3’te toplam nüfus 4252’dir. Viranşehir’in toplam nüfusuna Tefen’i de ekledik. Çünkü 1844-1845 tarihlerinde kayıt edilen temettü’ât defterlerine göre

Tablo 2’de ve Tablo 3’de yer almayan ya da ayrı ayrı gösterilen yerleşme birimleri neredeyse tek bir çatı altında toplanmıştır. Tablo 3’te Viranşehir’den bağımsız olarak gösterilen Tefen divanı, temettü’ât defterlerinde Viranşehir’e bağlı olarak gösterilmiştir.

Viranşehir temettü’ât defterleri 1260-1261 (1844-1845) yılında kaydedilmiştir. Bu tarihlerde tutulan temettü’ât defterlerine göre Viranşehir kazasına bağlı bulunan divanların ve karyelerin isimleri, hane sayıları ve tahmini nüfusları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Temettü’ât Defterlerine Göre Viranşehir Kazası Nüfusu

DİVAN	KARYELER	HANE SAYISI	TAHMİNİ NÜFUS	DİVANIN TOPLAM NÜFUS İÇİNDEKİ PAYI
Babalar Divanı	Karye-i Kartak	5	75	1,18
	Karye-i Nefs-i Babalar	10		
Kapaklı Divanı	Karye-i Nefs-i Kapaklı	6	100	1,57
	Karye-i Saruçlar (?)	14		
Yemişler Divanı	Karye-i Nefs-i Yemişler	15	220	3,46
	Karye-i Tamışlar	21		
	Karye-i Kızılcapınar	8		
Kayaca Divanı	Karye-i Nefs-i Kayaca	15	130	2,05
	Karye-i Belek	11		
Nefs-i Viranşehir Divanı	Karye-i Karışeyhler	7	175	2,76
	Karye-i Çamlıca	5		
	Karye-i Bağdatlar	6		
	Karye-i Yazıboy	7		
	Karye-i Durmuşlar	10		

Kapucular Divanı	Karye-i Kapucular	39	330	5,20
	Karye-i Bağçepınar	7		
	Karye-i Kıran	20		
Hamamlu Divanı	Karye-i Nefs-i Hamamlu	40	200	3,15
Haslı Divanı	Karye-i Dereağıl	7	320	5,04
	Karye-i Yalpan (?)	3		
	Karye-i Nefs-i Haslı	25		
	Karye-i Sallar	7		
	Karye-i Çatak	7		
	Karye-i ...?	5		
	Karye-i Turancılar	10		
Pelitcik Divanı	Karye-i Nefs-i Pelitçik	13	195	3,07
	Karye-i Yahyalar	7		
	Karye-i Boncuklar	8		
	Karye-i Mahirler	2		
	Karye-i Karkın	9		
Kulat Divanı	Karye-i Orta Mahalle	9	90	1,42
	Karye-i Nefs-i Kulat	9		
Dereköy Divanı	Karye-i Nefs-i Dereköy	8	40	0,63
Göne Divanı	Karye-i Nefs-i Göne	12	180	2,83
	Karye-i Sofular	5		
	Karye-i Yaturdaş	5		
	Karye-i Yakaköy	3		
	Karye-i Duraklar	11		

Soplan Divanı	Karye-i Nefs-i Soplan	6	30	0,47
Sündek Divanı	Karye-i Nefs-i Sündek	13	175	2,76
	Karye-i Ericek	6		
	Karye-i Doğancılar	16		
Sadeyaka Divanı	Karye-i Nefs-i Sadeyaka	18	185	2,91
	Karye-i Şeyhler	5		
	Karye-i Saraycık	7		
	Karye-i Kısaç	7		
Domi Divanı	Karye-i Nefs-i Domi	4	115	1,81
	Karye-i Orta	10		
	Karye-i Kadılar	4		
	Karye-i Timurciler	5		
Bayındır Divanı	Karye-i Nefs-i Bayındır	62	310	4,88
Yalak Divanı	Karye-i Hasanlar	11	195	3,07
	Karye-i Salmanlar	7		
	Karye-i Sofular	14		
	Karye-i Banaz	2		
	Karye-i Kühistan (?)	5		
Çandırılar Divanı	Karye-i Nefs-i Çandırılar	31	215	3,39
	Karye-i Süferi	12		
Samail Divanı	Karye-i Nefs-i Samail	12	200	3,15
	Karye-i Gülen (?)	12		
	Karye-i Değirmen	3		
	Karye-i Dereköy	13		

Bulduk Divanı	Karye-i Nefs-i Bulduk	11	55	0,87
Yürecik Divanı	Karye-i Nefs-i Yürecik	10	50	0,79
Çömlekçiler Divanı	Karye-i Nefs-i Çömlekçiler	13	115	1,81
	Karye-i Haydarlar	10		
Yayalar-ı kebir Divanı	Karye-i Çötler (?)	10	320	5,04
	Karye-i Köpükler (?)	17		
	Karye-i Sormalar(?)	1		
	Karye-i Danışmendli	4		
	Karye-i Eleler	15		
	Karye-i Çakırcılar	5		
	Karye-i Budaklar	11		
	Karye-i Kadıköy	1		
Yörük Divanı	Karye-i Nefs-i Yörük	11	115	1,81
	Karye-i Han	12		
Kuzviran Divanı	Karye-i Nefs-i Kuzviran	7	35	0,55
Beke Divanı	Karye-i Nefs-i Beke	9	120	1,89
	Karye-i Doğucular (?)	5		
	Karye-i Kızılcaviran	10		
Tefen Divanı	Karye-i Nefs-i Tefen	8	355	5,59
	Karye-i Danışmenler	8		
	Karye-i Ortaköy	16		
	Karye-i Ahurdaş	15		
	Karye-i Esfehanlar	14		
	Karye-i Aşağıköy	10		

Sübüçimen Divanı	Karye-i Nefs-i Sübüçimen	18	210	3,31
	Karye-i Yeniköy	10		
	Karye-i Sallar	8		
	Karye-i ...?	6		
Kuzyaka Divanı	Karye-i Nefs-i Kuzyaka	6	60	0,94
	Karye-i Acemler (?)	6		
Şerefaddin Divanı	Karye-i Nefs-i Şerafeddin	24	260	4,09
	Karye-i Doğanlar	5		
	Karye-i Çaylı	13		
	Karye-i Gönez	10		
Dolaycık Divanı	Karye-i Nefs-i Dolaycık	13	230	3,62
	Karye-i Yakanlar	6		
	Karye-i Doğanlar	19		
	Karye-i Yunuslar	8		
Belek Divanı	Karye-i Meşecik	8	150	2,36
	Karye-i Nefsi Belek	22		
Karesi Divanı	Karye-i Nefs-i Karesi	6	130	2,05
	Karye-i Cumaderesi	11		
	Karye-i Mutaflar (?)	9		
Göceğiz Divanı	Karye-i Nefs-i Göceğiz	22	410	6,46
	Karye-i Sağırlar	14		
	Karye-i Yukarı-karahasanlar	10		
	Karye-i Aşağıka- rahasanlar	8		
	Karye-i Çavuşlar	4		

	Karye-i ...?	5		
	Karye-i Babalar	7		
	Karye-i Zaim	6		
	Karye-i Şahoğlu	6		
Ozan Divanı	Karye-i Nefs-i Ozan	22	200	3,15
	Karye-i ...?	3		
	Karye-i Budaklar	12		
	Karye-i Dumanlar	3		
Geynik Divanı	Karye-i Nefs-i Geynik	3	55	0,87
	Karye-i Yeşiller	8		
Toplam	120	1270	6350	100

Yukarıdaki tabloda Viranşehir kazasının, divanlarının ve divanlara bağlı karyelerin isimlerine hane sayıları ve hane sayılarının beş ile çarpımından elde edilen yaklaşık nüfus verileri bulunuyor örneğin Kuzviran divanında toplam on iki vergi hanesi bulunmaktadır. Her haneyi beş kişilik nüfusun oluşturduğu kabul edildiğinde $12 \times 5 = 60$ sonucuna ulaşmaktayız. Bu işlemi kaza merkeziyle birlikte divan ve karyelerin her hanesine uyguladığımızda 1844-1845 yıllarında temettuât defterleri verilerine göre Viranşehir kazasının, divan ve karyelerinin toplam nüfusunun tahminen 6665 olduğu bilgisine ulaşmaktayız.

Osmanlı Devletinde bir yerleşim birimi olarak adlandırılan Divan; birkaç köyden yani karyeden meydana gelen merkez köy anlamındadır. 1844-1845 yıllarına bakacak olursak Viranşehir kazası bir ve birden fazla karyelerin birleşiminden oluşan divanlardan meydana gelmektedir. Yapmış olduğumuz çalışma toplam 120 karyeyi ve bunların oluşturdukları 37 divanı kapsamaktadır. Viranşehir kazasına bağlı diğer karye ve divanlar incelememiz dışındadır.

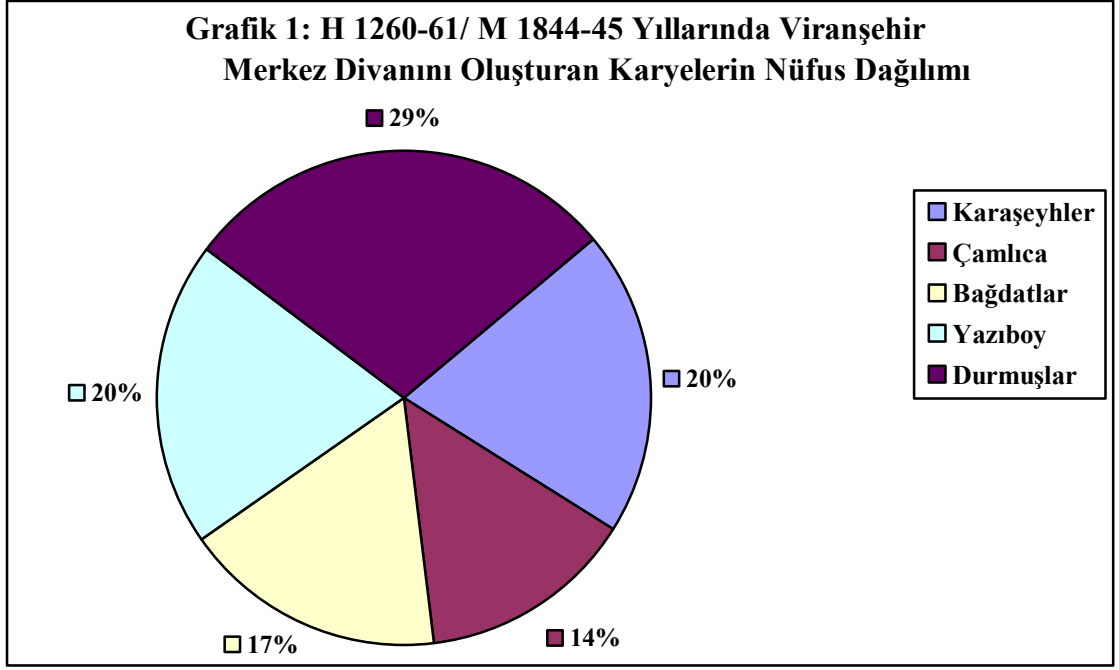
Tablo 2'den de anlaşılacağı gibi Viranşehir kazasında nicelik bakımından en büyük yerleşim biriminin 410 kişinin yaşadığı Göçeğiz divanı tespit edilmiştir. Tefen divanının 355 kişi ile ikinci sırada olduğu görülmektedir. Üçüncü sırada 330 kişi ile

Kapucular divanı bulunmaktadır. Diğer yerleşim yerlerine sırasıyla bakıldığında Yayalar-ı Kebir, Haslı, Bayındır, Şerafeddin, Dolaycık, Yemişler, Çandırlar, Sübüçimen, Samail, Ozan, Hamamlu, Yalak, Peliticik, Sadeyaka, Göne, merkez divan olan Nefs-i Viranşehir, Sündek, Belek, Karesi, Kayaca, Beke, Yörük, Çömlekçiler, Domi, Kapaklı, Kulat, Babalar, Kuzyaka, Bulduk, Geynik, Yürecik, Dereköy, Kuzviran ve Soplan'dır. Viranşehir kazasının en küçük yerleşim birimi olan Soplan divanında 30 kişinin yaşadığı görülmektedir. Yukarıdaki tabloda adı geçen karye ve divanları oluşturan nüfusun tamamı Müslüman'dır. Dolayısıyla da karye ve divanlar Müslüman köyüdür. Ayrıca tablo 1, 2 ve 3'ü değerlendirecek olursak Viranşehir'in toplam nüfusunda artış göze çarpmaktadır. Nüfusun artmasının en önemli nedenlerinden biri, Viranşehir'in bir yerleşim yeri olarak daha sonraki yıllarda kendisine farklı karye ve divanların eklenmesidir. Bu duruma, Viranşehir'in 1844–1845 yıllarında kaza statüsünde bulunması da etkindir.

Tablo 5: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Merkezinin Nüfus Dağılımı

Karye Adı	Tahmini Nüfus	Yüzde%
Karye-i Karışeyhler	35	20
Karye-i Çamlıca	25	14,28
Karye-i Bağdatlar	30	17,14
Karye-i Yazıboy	35	20
Karye-i Durmuşlar	50	28,57
Toplam	175	100

Tablo 5'te görüldüğü gibi Viranşehir merkez kazası 5 karyeden oluşan bir divan görünümündedir. Bu karyelerin toplam kayıtlı hane sayısı 35 olup, yaptığımız hesaplama göre tahmini nüfus da 175 kişidir. Karyeleri nüfus büyüklüğü bakımından incelediğimizde en büyüğü Durmuşlar karyesidir. Nüfusun % 28,57'si burada yaşamaktadır. Nüfusun en az olduğu karye % 14,28 ile Çamlıca karyesidir. Viranşehir merkez divanının nüfus dağılımı grafik 2'de net bir şekilde görülmektedir.

Ayrıca şunu da belirtelim: Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinin transkripsiyonunda divanlara bağlı karyelerin hane ve numara sayılarında bazı tutarsızlıklar tespit edilmiştir. Bazı hane ve numara sayıları atlanmış bazı sayılar da o hanede oturan şahısların başka divanlarda ya da karyelerde oturması sebebiyle, yazılmadan geçilmiş veya oturduğu yerdeki hane numarası yazılmıştır.¹¹⁹

3. Cumhuriyet Döneminde Viranşehir (Eskipazar) Kazasının Nüfus Durumu

Cumhuriyet döneminde Viranşehir kazasının nüfusuna dair verileri 1935 yılından sonra elde etmekteyiz. Buna göre Viranşehir'in merkez kasabasıyla birlikte toplam 51 tane köyü bulunmaktadır ve bunların 1935-2000 yılları arasındaki nüfus verilerini görelim.

¹¹⁹ Benzer örnekler için bkz. BOA, **ML.VRD.TMT.**, nr. 04979, H. 1260-1 261, s. 30.
 BOA, **ML.VRD.TMT.**, nr. 04967, H. 1260-1261, s. 11.
 BOA, **ML.VRD.TMT.**, nr. 04971, H. 1260-1261, s. 15.
 BOA, **ML.VRD.TMT.**, nr. 04972, H. 1260-1261, s. 15.
 BOA, **ML.VRD.TMT.**, nr. 04976, H. 1260-1261, s. 36-37.
 BOA, **ML.VRD.TMT.**, nr. 04988, H. 1260-1261, s. 24-25.

Tablo 6: Viranşehir (Eskipazar) ve Köylerinin 1935-2000 Yılları Arası Nüfus Verileri

	1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1997	2000
Eskipazar Kasabası	507	549	825	911	1304	1589	1887	2326	2865	5007	7280	8272	9937	8457
Adiller	370	383	409	434	451	469	497	382	317	265	203	152	104	138
Arsılanlar	265	300	335	376	397	390	434	394	391	403	357	344	177	159
Babalar	...	214	231	238	276	277	267	245	226	291	243	216	116	83
Başpınar	300	332	337	387	389	415	486	436	441	423	393	333	175	163
Bayındır	471	458	514	586	616	628	642	616	641	600	499	492	357	320
Belen	155	164	168	186	203	196	204	211	181	168	133	112	48	39
Beytarla (Şerafeddin)	369	368	414	426	401	412	413	377	322	337	286	263	168	111
Boncuklar	491	534	594	619	601	670	703	744	680	653	626	534	285	226
Bölükvıran	257	276	291	304	319	364	378	338	317	344	310	285	136	107
Budaklar	249	269	295	320	324	316	286	284	295	305	195	163	112	91
Bulduk	302	346	357	362	339	311	235	202	154	121
Büyükayalar (Yayalar-kebir)	387	402	433	473	495	484	476	486	449	442	416	343	205	208
Çandırlar	248	226	276	305	315	330	349	324	381	275	269	275	138	82
Çaylı	177	199	205	237	222	237	227	211	154	187	128	108	67	94
Çömlekciler	334	350	388	388	386	424	357	389	335	303	280	254	151	119
Deresamail	276	275	294	325	328	367	411	485	385	377	383	348	163	131
Deresoplan	468	478	496	521	530	596	603	674	640	688	677	649	497	419
Doğancılar	250	272	296	332	350	349	361	375	403	420	422	398	293	268
Doğlacık	407	425	473	522	537	603	643	598	591	375	392	333	199	195
Gözlü (Domi)	162	180	214	215	237	246	270	295	300	349	310	347	228	204
Hamamlı	365	401	550	550	512	564	640	638	694	702	750	980	520	477
Hamzalar	621	666	698	721	731	692	684	696	531	578	417	334	237	256
Hanköy	320	367	388	442	603	622	606	540	537
Hasanlar	370	351	389	408	411	441	453	204	151	152	139	107	66	93
Haslı	349	359	384	419	409	437	391	367	394	407	378	291	163	134
İmanlar	380	415	475	535	517	269	280	281	221	206	195	166	88	73
İnceboğaz (Süferi)	299	295	364	360	385	392	392	362	321	353	273	243	108	69
Kabaarmut	356	380	394	388	418	429	441	382	339	365	267	218	142	133
Kapaklı	301	332	350	344	368	375	396	394	357	317	298	247	183	101
Kapucular	414	458	849	472	495	461	441	410	344	321	288	215	164	135
Karaha-sanlar	358	383	443	503	498	207	193	191	240	283	278	287	169	151
Karaören (Sündek)	241	256	273	276	290	289	303	292	271	296	253	231	156	148
Kıran	232	214	254	282	312	312	285	264	310	342	392	288
Köyceğiz	314	354	383	389	394	376	426	437	390	356	290	277
Kulat	195	190	192	207	207	200	203	132	92	75	88	47	27	35
Kuzvıran	493	561	619	694	382	397	433	443	401	369	345	350	210	208
Ortaköy	282	265	307	358	343	350	378	360	372	400	368	306	190	157
Ovaköy	230	231	255	304	302	314	333	331	344	364	340	245	165	122
Ozan	171	181	180	191	223	200	185	234	233	279	246	170	51	62
Sadeyaka	454	519	565	653	670	759	711	693	572	521	506	468	326	282
Sallar	255	221	265	303	312	346	299	309	297	248	245	213	148	113
Sofular	440	471	534	574	596	524	661	649	510	592	544	377	304	228
Söbüçimen	400	412	459	456	502	498	463	432	372	340	321	254	191	210
Şevkiler (Şavkılar)	386	407	438	493	452	412	454	385	320	299	255	211	118	111
Tamışlar	406	419	439	539	531	529	515	463	441	401	291	242	103	87
Topçalı (Göne)	365	230	257	312	268	293	378	278	250	222	220	147	107	70
Yazıboy	315	336	363	355	363	384	393	309	320	296	198	149	95	123
Yazıkavak	264	244	237	205	164	136	108	73	73
Yeşiller	358	349	382	390	390	418	460	502	417	371	325	251	140	106
Yürecik	111	395	363	374	387	394	331	286	270	237	207	156	89	69
TOPLAM	16509													

Kaynak: Ünal ÖZDEMİR, Sosyal ve Ekonomik Yönden Az Gelişmiş Bir İlçe Eskipazar, Aktif Yayinevi, İstanbul, Ocak 2006, s. 58.

Tablo 6'yı genel olarak değerlendirecek olursak nüfusu en fazla olan köyler Bayındır, Deresoplan, Hamamlı ve Hanköy'dür. Bu dört köyün 1935-2000 yılları arasındaki nüfus değişimi incelendiğinde küçük nüfus kayıplarına uğradıkları görülmektedir. Buna karşılık diğer köylerde nüfus kayıp oranları gözle görülür derecede düşmüştür. Nüfusu az olan köyler ise sırasıyla şöyledir: Babalar, Belen, Budaklar, Çandırlar, Çaylı, Hasanlar, İnceboğaz, İmanlar, Kulat, Ozan, Tamışlar, Topçalı, Yazıkavak ve Yürecik köyleridir. Kaza merkeziyle birlikte diğer bütün köylerin nüfus oranları 1935-1965 yılları arası giderek artmış fakat 1965 yılından sonra 1985 sayımlarına kadar nüfus artışında dalgalanmalar belirlenmiş -bir artmış, bir azalmıştır- yıllara göre en fazla nüfus artışının yaşandığı 1985 yılından 2000 tarihine kadar da Viranşehir (Eskipazar) nüfusu giderek azalmıştır.

2008 tarihinde yapılan sayıma göre Eskipazar (Viranşehir) kaza merkezi ve köylerinin kadın ve erkek nüfusu aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 7: Eskipazar İlçesi Merkez ve Köylerinin Kadın ve Erkek Nüfusu

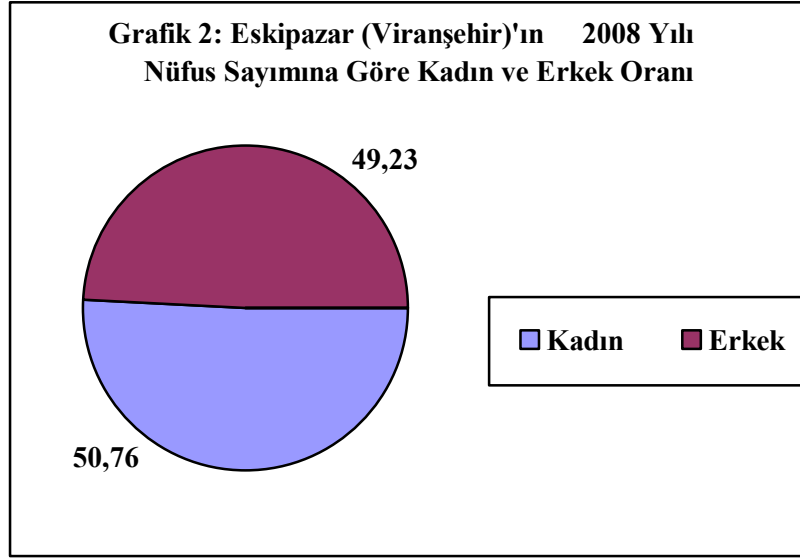
S.NO	BİRİMİN ADI	ERKEK	KADIN	TOPLAM
01	Merkez	3653	3704	7357
02	Adiller	44	54	98
03	Arsılanlar	56	54	110
04	Babalar	29	29	58
05	Başpınar	49	59	108
06	Bayındır	96	110	206
07	Belen	17	17	34
08	Beytarla	29	40	69
09	Boncuklar	110	104	214
10	Bölükören	27	20	47
11	Budaklar	45	43	88
12	Bulduk	50	60	110
13	Büyükyayalar	67	72	139
14	Çandırlar	16	24	40
15	Çaylı	27	28	55
16	Çömlekçiler	43	40	83
17	Deresamail	57	58	115
18	Deresoplan	137	144	281
19	Doğancılar	107	100	207
20	Doğlacık	48	61	109
21	Gözlü	70	86	156
22	Hamamlı	198	204	402
23	Hamzalar	99	108	207
24	Hanköy	196	211	407
25	Hasanlar	35	34	69
26	Haslı	52	54	106
27	İmanlar	33	28	61
28	İnceboğaz	44	47	91
29	Kabaarmut	58	59	117
30	Kapaklı	36	39	75
31	Kapucular	53	65	118
32	Karahasanlar	74	69	143
33	Karaören	45	38	83
34	Köyceğiz	145	140	285

35	Kulat	11	5	16
36	Kuzören	56	55	111
37	Ortaköy	45	46	91
38	Ovaköy	41	50	91
39	Ozan	14	19	33
40	Sadeyaka	83	96	179
41	Sallar	57	58	115
42	Sofular	105	98	203
43	Söbüçimen	53	64	117
44	Şevkiler	21	24	45
45	Tamışlar	17	23	40
46	Topçalı	24	33	57
47	Yazıboy	51	52	103
48	Yazıkavak	20	17	37
49	Yeşiller	44	50	94
50	Yürecik	20	17	37
	KÖYLER	2854	3006	5860
	TOPLAMI			
	GENEL	6.507	6.710	13.217
	TOPLAM			

Kaynak: <http://www.eskipazar.gov.tr> [13.01.2011]

Yukarıdaki tabloya bakacak olursak kaza merkezinde 3653 erkek nüfus, 3704 kadın nüfus mevcuttur. En fazla kadın nüfusa sahip olan köy 211 nüfusuyla Hanköy, en az kadın nüfuslu köy ise 5 kadından oluşan Kulat köyüdür. Erkek nüfusuna bakacak olursak en fazla erkek nüfuslu köy 198 erkekten oluşan Hamamlı olup, en az erkek nüfusa sahip köy ise 11 erkekten oluşan Kulat köyüdür. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımında ise özellikle 25 yaş üstü nüfus dikkat çekmektedir ve özellikle köylerdeki nüfusun önemli bir kısmı 40 yaş üzeri nüfustur. Genç nüfus hızla büyük şehirlere ve Karabük il merkezine göç etmektedir. Bu göçün altında yatan en önemli sebep de işsizlik sorunudur.

Eskipazar (Viranşehir)'in 2008 nüfus sayımı verilerine göre kadın ve erkek oranını 2 numaralı grafikte inceleyebilirsiniz.

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi 2008 nüfus sayımında Eskipazar(Viranşehir) kaza merkezi ve köylerin kadın-erkek nüfus dağılım oranına baktığımızda kadın nüfus sayısı erkeklerinkinden biraz fazla görünmektedir.

B) VİRANŞEHİR KAZASININ DİVAN VE KARYELERİ'NDE GÖRÜLEN MESLEK ÇEŞİTLERİ

Temettü defterlerinin sosyal tarih açısından mühim olan hususlarından biri de hane reislerinin mesleklerinin kaydedilmiş olmasıdır. H. 1260-1261(1844-45) tarihli defterlerde hane numarası üzerinde “Erbâb-ı zirâ’atdan idüğü”, “çulha”, “tüccar” gibi hane reisinin mesleği yazılmıştır.¹²⁰ Küçük yerleşim yeri olan köylerde, büyük bir oranla halkın geçim kaynağını hemen hemen yalnız ziraat ve hayvancılık oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra yine tarla işleriyle uğraşan ırgatlar ve ameleler bulunmaktadır. Hizmetkârlar ve çobanlar da tarım ve hayvancılık işlerinde çalışan diğer işçiler arasındadır. Ancak ziraatla uğraşanların hepsi toprak sahibi değillerdir. Toprağı olmayan bu aileler, büyük toprak sahibi kişilerin yanında çalışmaktadır.

Büyük köylerde, köyün bazı ihtiyaçlarının kendi içinde karşılanmasını sağlamak için ziraat ve hayvancılık dışında bazı zanaat kolları (derzi, berber, dülger¹²¹, aşçı, değirmenci, hattâb¹²², haddâd¹²³, çıkrıkçı¹²⁴ v.b) mevcuttur. Bu

¹²⁰Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaymaklarından Temettü Defterleri, Belleten*, C. 59/225, 1995, s. 395.

¹²¹Dülger: Binaların kapı ve pencere gibi doğrama kısımlarının gayri olan kuşaklama, çatı, döşeme, tavan, merdiven ve sair kaba ahşap kısımlarını yapan sanatkârlara verilen addır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, ME. Basımevi, İstanbul, 1983, s. 485.

köylerde de ziraat esas geçim kaynağını teşkil etmekle beraber bazı küçük sanayi kollarının geliştiği görülmektedir.

Köylerde mahalli idareci olarak muhtarlar, dini görevli olarak imam ve hatipler, eğitim ile ilgili olarak mektep hocası, müderris ve talebeler bulunmaktadır. Hane reisi olarak kadınların (dulavrat olarak kayıtlıdır) ve yetimlerin (sabi eytam) olarak yazılmış oldukları görülmektedir. Herhangi bir mesleği yapamayacak durumda olan kişiler amelmânde (sakat veya hasta olup çalışamaz hale gelmiş olan), meczûb (deli, divane, mecnun) olarak belirtilmiştir. Ayrıca hane reislerinin sahip oldukları yapılar ve bu yapıların gelirleri de kayıt altına alınmıştır.

Viranşehir kazası; merkez divan ve diğer divanların hane reislerinin meslekleri aşağıdaki tablolarda ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

¹²² Hattâb: Oduncu. Bkz Şemseddin SAMİ, **Kâmûs-ı Türkî**, s. 551.

¹²³ Haddâd: Demirci. Bkz. Şemseddin SAMİ, **Kâmûs-ı Türkî**, s. 542.

¹²⁴ Çıkırıkçı: Çıkırık; kuyudan kova çekmeye yarayan ve el ile çevrilen alet anlamının yanı sıra iplik bükme, iplik sarma gibi işlere yarayan bir alettir. Bu durumda çıkırıkçı bu iki aletten birini kullanan ya da yapıp satan kimseyi ifade etmektedir. Bkz. <http://tdkterim.gov.tr> [23.02.2011]

Tablo 8: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Meslek Dağılımı

DİVANLAR	MESLEKLER													
	Ziraatçı	Muhtar ve Ziraatçı	Berber Esnafı ve Ziraatçı	Dülger Esnafı ve Ziraatçı	Muallim-i Sıbyan ve Ziraatçı	Muhtar	Muallim-i Sıbyan	Berber Esnafı	Değirmenci Esnafı	Taşçı Esnafı	Ölçekçi(?) Esnafı	Esnaf ve Çıkrıkçı Esnafı	Yorgancı Kalfası	Çakmakçı Çırağı
Babalar	9	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Kapaklı	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Yemişler	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kayaca	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nefs-i Viranşehir	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kapucular	44	-	3	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Hamamlı	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hashı	55	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Petitcik	23	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Kulat	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dereköy	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Göne	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Soplan	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sadeyaka	29	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Domi	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2(Esnaf)	-	-
Bayındır	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sündek	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yalak	30	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Çandırılar	25	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-
Samail	26	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bulduk	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yürecik	9	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Yayalar-ı Kebir	53	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yörük	14	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
Kuzviran	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Beke	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tefen	44	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sübüçimen	30	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Çömlekçiler	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1(Çıkrıkçı)	-	-
Kuzyaka	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şerafeddin	35	-	-	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Dolaycık	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Belek	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karesi	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Göceğiz	65	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Ozan	29	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Gevnik	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	871	1	3	2	2	3	7	1	1	1	1	3	1	1

Tablo 8'in Devamı

DİVANLAR	MESLEKLER													
	Kiracı	Saraç	Kalaycı	Kayıççı	Aşçı	Hatıb	Müftü	Türbedar	Asker	Nefer	Bayrak-ı Şerif Mezruku	Talebe	Talebe-i Ulum	Gökçe Ağaç?
Babalar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kapaklı	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-
Yemişler	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-
Kayaca	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Nefs-i Viranşehir	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kapucular	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	1	-
Hamamlı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hashı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Petitcik	-	-	-	1	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-
Kulat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dereköy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Göne	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	1	-
Soplan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sadeyaka	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Domi	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Bayındır	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-
Sündek	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-
Yalak	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Çandırlar	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	1	-	-
Samail	-	-	-	-	-	1	-	-	7	-	-	-	-	-
Bulduk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yürecik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yayalar-ı Kebir	-	-	-	-	-	-	1	-	3	-	-	-	-	-
Yörük	-	-	-	-	-	-	-	1	4	-	-	-	-	-
Kuzviran	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Beke	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Tefen	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-
Sübüçimen	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Çömlekçiler	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	2
Kuzyaka	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Şerafeddin	1	1	1	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Dolaycık	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Belek	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-
Karesi	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-
Göceğiz	-	-	-	-	-	-	-	-	6	1	-	-	-	-
Ozan	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Geynik	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
TOPLAM	1	1	1	1	8	1	1	1	70	1	1	5	4	2

Tablo 8'in Devamı

DİVANLAR	MESLEKLER												
	Rençber Amelesi	Amele Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	Otakçı(?) Makulesi	Çoban	Yetim	Amalmânda	Amalmânda ve Serseri Makulesi	Alîl ve Müsinn	A'ma	Mecnûn	Mefkûd	Mecrûh
Babalar	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kapaklı	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Yemişler	-	2	-	-	1	2	3	-	-	-	-	1	-
Kayaca	-	2	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Nefs-i Viranşehir	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Kapucular	-	12	2	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-
Hamamlı	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-
Hashı	-	-	1	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-
Petitcik	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kulat	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dereköy	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Göne	1	2	2	-	1	-	3	-	-	-	-	-	-
Söplan	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sadeyaka	-	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Domi	-	4	1	-	-	3	2	-	-	-	-	-	-
Bayındır	-	9	7	1	-	3	6	-	-	-	-	-	1
Sündek	-	2	2	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-
Yalak	-	2	1	-	-	-	4	-	-	1	-	-	-
Çandırılar	-	7	-	-	1	2	3	-	-	-	-	-	-
Samail	-	4	-	-	4	1	-	-	-	-	-	-	1
Bulduk	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yürecik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yayalar-ı Kebir	-	1	1	-	1	2	5	-	-	-	-	2	-
Yörük	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Kuzviran	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Beke	-	2	-	-	-	2	2	1	-	2	-	-	-
Tefen	-	6	2	-	-	4	7	-	1	-	1	-	1
Sübüçimen	-	11	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Çömlekçiler	-	5	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuzyaka	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-
Şerafeddin	-	4	-	-	-	2	3	-	-	-	-	-	-
Dolaycık	-	1	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Belek	-	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-
Karesi	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Göceğiz	-	3	-	-	-	5	2	-	-	-	-	-	-
Ozan	-	3	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Geynik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	1	107	28	1	8	39	53	1	1	3	1	6	3

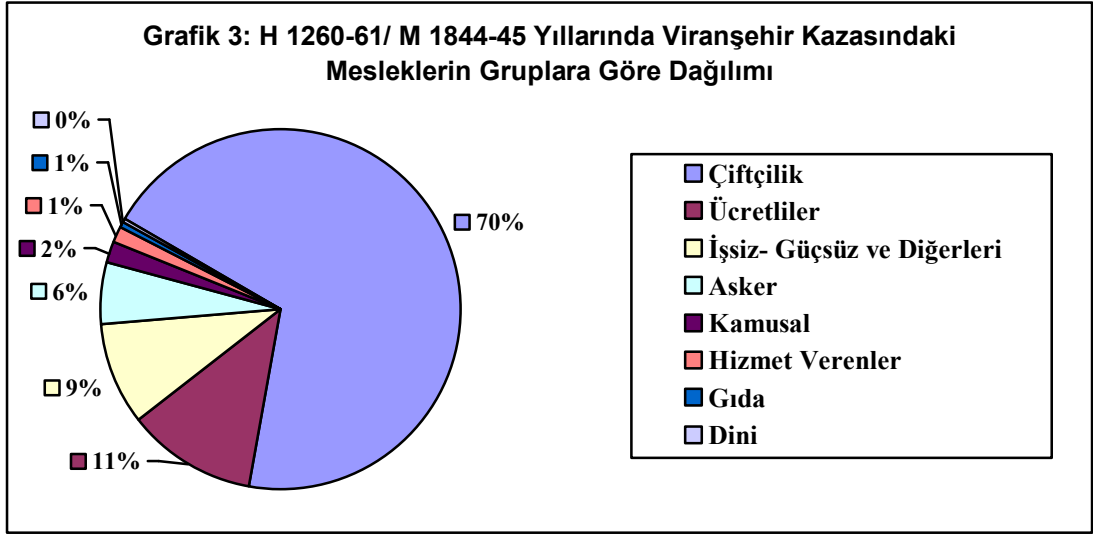
Tablo 9: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasındaki Mesleklerin Genel Toplamı

Meslek Adı	Adedi	Meslek Adı	Adedi
Ziraatçı	871	Kayıkcı	1
Muhtar ve Ziraatçı	1	Nefer	1
Berber Esnafı ve Ziraatçı	3	Bayrak-ı Şerif Mezruku	1
Dülger Esnafı ve Ziraatçı	2	Talebe	5
Muallim-i Sıbyan ve Ziraatçı	2	Talebe-i Ulum	4
Muhtar	3	Gökçe Ağaç?	2
Muallim-i Sıbyan	7	Rençber Amelesi	1
Berber Esnafı	1	Amele Makulesi	107
Değirmenci Esnafı	1	Hizmetkâr Makulesi	28
Taşçı Esnafı	1	Otakçı(?) Makulesi	1
Ölçekçi(?) Esnafı	1	Çoban	8
Esnaf ve Çıkrıkçı Esnafı	3	Yetim	39
Yorgancı Kalfası	1	Amalmânda	53
Çakmakçı Çırağı	1	Amalmânda ve Serseri Makulesi	1
Kiracı	1	Alîl ve Müsinn	1
Saraç	1	A'ma	3
Kalaycı	1	Mecnûn	1
Aşçı	8	Mecrûh	3
Hatib	1	Mefkûd	6
Müftü	1	GENEL TOPLAM: 1248	
Türbedar	1		
Asker	70		

Yukarıdaki tabloları değerlendirecek olursak tablo 11'de de belirttiğimiz gibi Viranşehir kazasının divanlarında ve karyelerinde birinci sırayı 871 tane olan ziraatçı almaktadır. Amele makulesinden olanlar 107 tane olup ikinci sıradadır. Askerde olanlar 70 tane olup üçüncü sırayı almaktadır. Bu sıralamayı şu gruplar takip etmektedir: amalmânda, yetim, hizmetkâr makulesi, çoban, aşçı, muallim-i sıbyan, mefkûd, talebe, talebe-i ulum, muhtar, berber esnafı ve ziraatçı, esnaf ve çıkrıkçı esnafı, a'ma, mecrûh, muallim-i sıbyan ve ziraatçı, dülger esnafı ve ziraatçı, gökçe

ağaç?, muhtar ve ziraatçı, berber esnafı, değirmenci esnafı, taşçı esnafı, ölçekçi(?) esnafı, yorgancı kalfası, çakmakçı çırağı, saraç, kalaycı, kayıkçı, kiracı, hatib, müftü, türbedar, nefer, bayrak-ı şerif mezruku, rençber amelesi, otakçı(?) makulesi, amâlmında ve serseri makulesi, mecnûn, alîl ve müsinn,

Viranşehir kazasındaki mevcut meslekler incelenip değerlendirildiğinde bunları 8 dalda toplamak mümkündür.

Yukarıdaki grafiği inceleyecek olursak Viranşehir kazasının divan ve karyelerinde en yaygın meslek grubu doğal olarak % 70'lik bir oranla çiftçiliktir. Kazanın bulunduğu yer ve koşullar düşünülecek olursa halkın büyük bir kısmının çiftçilikle uğraşması beklenen bir sonuçtur. % 12'lik bir payla ikinci sırada olan ücretliler grubunda amele ve hizmetkâr makulesinin yanı sıra çoban da bulunmaktadır. İşsiz - güçsüz ve diğerleri % 9'luk bir payla üçüncü sırada olup, bu grubun içinde amalmânda, yetim, a'ma, mecnûn, "alîl, mecrûh"¹²⁵ "mefkûd"¹²⁶, "müsinn"¹²⁷ bulunmaktadır. Viranşehir kazası meslek dağılımı içinde % 6'lık bir payla dördüncü sırada askerler gelmektedir. % 2'lik payla kamusal alanda hizmet veren muallim-i sıbyanlar ve muhtarlar beşinci sıradadır. Altıncı sırayı hizmet verenler grubu almaktadır. Bu mesleki grubun içinde; berber esnafı, dülger esnafı, taşçı esnafı, esnaf ve çıkırıkçı esnafı, saraç esnafı, kalaycı esnafı, yorgancı kalfası, çakmakçı çırağı, kiracı ve kayıkçı gibi mesleklere sahip olan kişiler bulunmaktadır.

¹²⁵ Alîl: Hastalıklı, sakat. Mecrûh: Yaralı. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://tdkterim.gov.tr> [23.02.2011]

¹²⁶ Mefkûd: Mekânı, hayat ve mematı (dirilik ya da ölülüğü) belli olmayan kayıp. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki PAKALIN, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, s. 442.

¹²⁷ Müsinn: Yaşlı, ihtiyar. Bkz. Şemseddin SAMÎ, **Kâmûs-ı Türkî**, s. 1346.

Yedinci sırada bulunan gıda grubunun içinde değirmenci esnafı ve aşçılar vardır. Son sıra ise dini görevliler bulunmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz mesleklerin Viranşehir kazası divanlarının karyelerine göre dağılımını aşağıdaki tablolarda ayrıntılı olarak görebilirsiniz.

Tablo 10: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Babalar Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler				Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Taşçı Esnafı	Amele Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	
Kartak	3	-	-	1	4
Nefs-i Babalar	6	1	1	-	8
Toplam Meslek Çalışanı	9	1	1	1	12

Tablo 11: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kapaklı Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler							Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Yorgancı Kalfası	Asker	Talebe	Amele Makulesi	Yetim	Mefkûd	
Nefs-i Kapaklı	3	-	2	1	-	-	1	7
Sarucular	8	1	-	-	2	1	-	12
Toplam Meslek Çalışanı	11	1	2	1	2	1	1	19

Tablo 12: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Yemişler Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler								Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Asker	Talebe-i Ulum	Yetim	Amele Makulesi	Çoban	Amal-mânde	Mefkûd	
Nefs-i Yemişler	5	-	-	1	1	1	1	-	9
Tamışlar	8	-	-	1	-	-	2	-	11
Kızılca-pınar	4	1	1	-	1	-	-	1	8
Toplam Meslek Çalışanı	17	1	1	2	2	1	3	1	28

Tablo 13: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kayaca Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler					Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Asker	Amal-mânde	Amele Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	
Nefs-i Kayaca	7	1	1	1	2	12
Belek	7	-	-	1	1	9
Toplam Meslek Çalışanı	14	1	1	2	3	21

Tablo 14: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Nefs-i Viranşehir Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler			Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Aşçı	Amalmânda	
Kara Şeyhler	7	-	-	7
Çamlıca	4	2	1	7
Bağdatlar	6	-	-	6
Yazıboy	5	1	-	6
Durmuşlar	5	1	-	6
Toplam Meslek Çalışanı	27	4	1	32

Tablo 15: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kapucular Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler									Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Hizmetkâr M.	Talebe-i Ulum	Talebe	Asker	Berber ve Z.	Dülger ve Z.	Amele M.	Yetim	
Kapucular	30	1	1	-	2	4	1	2	1	42
Bağçeşnâr	5	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Kıran	9	1	-	1	-	-	-	10	2	23
Toplam Meslek Çalışanı	44	2	1	1	2	4	1	12	3	70

Tablo 16: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Hamamlu Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı

Karye Adı	Meslekler				Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Amalmânda	Mefkûd	
Nefs-i Hamamlu	33	1	1	1	36
Toplam Meslek Çalışanı	33	1	1	1	36

Tablo 17: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Haslı Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler				Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Hizmetkâr Makulesi	Yetim	Amalmânda	
Dereağıl	7	-	-	-	7
Yalpan (?)	3	-	-	-	3
Nefs-i Haslı	23	-	-	-	23
Sallar	5	-	1	1	7
Çatak	7	-	-	-	7
.....?	4	-	1	-	5
Turancılar	6	1	-	-	7
Toplam Meslek Çalışanı	55	1	2	1	59

Tablo 18: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Pelitçik Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler						Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amale Makulesi	Asker	Talebe	Muhtar	Kayıkcı	
Nefs-i Pelitçik	6	2	-	-	-	1	9
Yahyalar	4	1	-	1	1	-	7
Boncuklar	7	1	-	-	-	-	8
Mahirler	2	-	1	-	-	-	3
Karkın	4	1	1	-	-	-	6
Toplam Meslek Çalışanı	23	5	2	1	1	1	33

Tablo 19: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kulat Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler		Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	
Orta Mahalle	7	1	8
Nefs-i Kulat	4	2	6
Toplam Meslek Çalışanı	11	3	14

Tablo 20: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Dereköy Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı

Karye Adı	Meslekler			Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Amalmânda	
Nefs-i Dereköy	5	1	1	7
Toplam Meslek Çalışanı	5	1	1	7

Tablo 21: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Göne Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler								Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	Rençber Amelesi	Amal-mânda	Çoban	Talebe-i Ulum	Asker	
Nefs-i Göne	4	1	1	1	2	1	-	3	13
Sofular	3	1	1	-	-	-	-	-	5
Yaturdaş	5	-	-	-	-	-	-	2	7
Yakaköy	3	-	-	-	-	-	-	-	3
Duraklar	4	-	-	-	1	-	1	-	6
Toplam Meslek Çalışanı	19	2	2	1	3	1	1	5	34

Tablo 22: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Soplan Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı

Karye Adı	Meslekler			Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	
Nefs-i Soplan	4	1	1	6
Toplam Meslek Çalışanı	4	1	1	6

Tablo 23: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Sadeyaka Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler				Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	Asker	
Nefs-i Sadeyaka	15	1	1	1	18
Şeyhler	3	1	-	1	5
Saraycık	5	1	1	-	7
Kısaç	6	-	-	-	6
Toplam Meslek Çalışanı	29	3	2	2	36

Tablo 24: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Domi Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler							Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amale Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	Amalmânda	Asker	Esnaf	Yetim	
Nefs-i Domi	3	1	-	-	-	-	-	4
Orta	7	2	-	2	1	-	-	12
Kadılar	2	1	1	-	-	-	-	4
Timurciler	3	-	-	-	-	2	3	8
Toplam Meslek Çalışanı	15	4	1	2	1	2	3	28

Tablo 25: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Bayındır Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı

Karye Adı	Meslekler								Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	Otakçı(?) Makulesi	Asker	Mecrûh	Amalmânda	Yetim	
Nefs-i Bayındır	33	9	7	1	6	1	6	3	66
Toplam Meslek Çalışanı	33	9	7	1	6	1	6	3	66

Tablo 26: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Sündek Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler						Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amale Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	Asker	Amalmânda	Yetim	
Nefs-i Sündek	10	1	1	1	2	-	15
Ericek	4	-	-	1	-	-	5
Doğancılar	11	1	1	3	1	1	18
Toplam Meslek Çalışanı	25	2	2	5	3	1	38

Tablo 27: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Yalak Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adı	Meslekler								Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	Muhtar Ve Z.	Asker	Çakmakçı Çırağı	Amalmânda	A'mâ	
Hasanlar	9	-	-	1	-	-	-	1	11
Salmanlar	6	1	-	-	-	-	-	-	7
Sofular	12	1	-	-	-	1	3	-	17
Banaz	1	-	1	-	-	-	-	-	2
Kühistan (?)	2	-	-	-	2	-	1	-	5
Toplam Meslek Çalışan	30	2	1	1	2	1	4	1	42

Tablo 28: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Çandırlar Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler									Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele M.	Mual-lim-i S.	Muhtar	Asker	Talebe	Çoban	Amal-mânda	Yetim	
Nefs-i Çandırlar	19	5	-	1	3	1	1	3	1	34
Süferi	6	2	2	-	1	-	-	-	1	12
Toplam Meslek Çalışan	25	7	2	1	4	1	1	3	2	46

Tablo 29: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Bulduk Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı

Karye Adı	Meslekler		Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	
Nefs-i Bulduk	6	1	7
Toplam Meslek Çalışanı	6	1	7

Tablo 30: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Samail Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler							Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amale Makulesi	Asker	Hatib	Çoban	Mecrûh	Yetim	
Nefs-i Samail	8	2	3	-	1	-	-	14
Gülen (?)	8	2	2	-	1	-	1	14
Değirmen	2	-	1	-	1	-	-	4
Dereköy	8	-	1	1	1	1	-	12
Toplam Meslek Çalışanı	26	4	7	1	4	1	1	44

Tablo 31: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Yürecik Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı

Karye Adı	Meslekler		Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Değirmenci Esnafı	
Nefs-i Yürecik	9	1	10
Toplam Meslek Çalışanı	9	1	10

Tablo 32: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Yayalar-ı Kebir Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler									Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele M.	Hizmet kâr M.	Müftü	Asker	Çoban	Mefkûd	Amal-mânda	Yetim	
Çötler(?)	9	-	-	-	1	-	1	-	-	11
Köpükler (?)	14	1	1	-	2	1	1	1	-	21
Sormalar (?)	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Danişmedli	4	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Eleler	13	-	-	-	-	-	-	1	2	16
Çakırcılar	2	-	-	-	-	-	-	2	-	4
Budaklar	9	-	-	1	-	-	-	1	-	11
Kadıköy	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Toplam Meslek Çalışanı	53	1	1	1	3	1	2	5	2	69

Tablo 33: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Yörük Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler							Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amale Makulesi	Muallim-i Sibyan	Türbedâr	Asker	Amalmânda	Yetim	
Nefs-i Yörük	8	1	1	-	1	1	-	12
Han	6	-	1	1	3	-	1	12
Toplam Meslek Çalışanı	14	1	2	1	4	1	1	24

Tablo 34: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kuzviran Divanı Merkez Karyesi Meslek Dağılımı

Karye Adı	Meslekler		Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	
Nefs-i Kuzviran	6	1	7
Toplam Meslek Çalışanı	6	1	7

Tablo 35: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Beke Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler							Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amale Makulesi	Asker	Amalmânda	Amalmânda Ve Serseri Makulesi	A'mâ	Yetim	
Nefs-i Beke	5	1	-	1	1	-	2	10
Doğucular (?)	4	-	-	1	-	1	-	6
Kızılcaviran	10	1	1	-	-	1	-	13
Toplam Meslek Çalışanı	19	2	1	2	1	2	2	29

Tablo 36: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Tefen Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler									Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele M.	Hizmet-kâr M.	Asker	Mecruh	Mecnun	A'lil ve Müsinn	Amalmânda	Yetim	
Nefs-i Tefen	5	2	-	-	-	-	-	1	-	8
Danışmenler	3	-	-	-	1	1	-	3	-	8
Ortaköy	13	1	-	1	-	-	-	2	1	18
Ahurdaş	10	-	2	-	-	-	1	-	1	14
Esfehanlar	10	2	-	-	-	-	-	1	-	13

Aşağıköy	3	1	-	3	-	-	-	-	2	9
Toplam Meslek Çalışan	44	6	2	4	1	1	1	7	4	70

Tablo 37: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Sübüçimen Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler					Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Muallim-i Sibyan	Asker	Yetim	
Nefs-i Sebüçimen	13	2	1	-	-	16
Yeniköy	8	2	-	-	-	10
Sallar	5	6	-	-	1	12
..?	4	1	-	2	-	7
Toplam Meslek Çalışanı	30	11	1	2	1	45

Tablo 38: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Çömlekçiler Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler					Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	Asker	Gökçeagaç?	
Nefs-i Çömlekçiler	6	3	-	1	2	12
Haydarlar	5	2	1	2	-	10
Toplam Meslek Çalışanı	11	5	1	3	2	22

Tablo 39: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Kuzyaka Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler				Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Talebe	Amalmânda	Yetim	
Nefs-i Kuzyaka	4	-	1	-	5
Acemler (?)	4	1	-	2	7
Toplam Meslek Çalışanı	8	1	1	2	12

Tablo 40: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Geynik Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adı	Meslekler		Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Asker	
Nefs-i Geynik	3	-	3
Yeşiller	8	1	9
Toplam Meslek Çalışanı	11	1	12

Tablo 41: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Şerafeddin Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler												Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Aşçı	Saraç	Muallim-i Sibyan ve Ziraatçı	Muallim-i Sibyan	Muhtar	Kalaycı	Kıracı	Yetim	Amalmând	Bayrak-Şerif Mezruku ?	
Nefs-i Şerafeddin	21	1	2	-	1	-	-	-	-	-	-	1	26
Doğanlar	2	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	5
Çaylı	6	2	-	-	1	-	-	1	-	2	1	-	13
Gönez	6	1	-	1	-	1	-	-	-	-	1	-	10
Toplam Meslek Çalışan	35	4	2	1	2	1	1	1	1	2	3	1	54

Tablo 42: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Dolayıcık Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler					Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Hizmetkâr Makulesi	Asker	Amalmânda	
Nefs-i Doğlacık	10	-	1	-	1	12
Yakanlar?	4	1	-	-	-	5
Doğanlar	13	1	-	1	1	16
Yunuslar	6	-	-	-	-	6
Toplam Meslek Çalışanı	33	2	1	1	2	39

Tablo 43: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Belek Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler					Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Asker	Mefkut	Yetim	
Meşecik	6	-	1	-	1	8
Nefs-i Belek	16	3	2	1	-	22
Toplam Meslek Çalışanı	22	3	3	1	1	30

Tablo 44: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Karesi Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler			Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele	Asker	
Nefs-i Karesi	5	1	1	7
Cumaderesi	11	-	-	11
Mutaflar (?)	5	1	1	8
Toplam Meslek Çalışanı	21	2	2	26

Tablo 45: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Göceğiz Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler								Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amele Makulesi	Dülger Esnafı	Ölçekçi Esnafı	Asker	Nefer	Amalmânda	Yetim	
Nefs-i Göceğiz	16	1	-	-	3	-	1	1	22
Sağılar	11	-	-	-	1	-	-	3	15
Yukarı Karahaslanlar	10	-	-	-	-	-	-	-	10
Aşağı Karahaslanlar	6	-	-	-	-	-	1	1	8
Çavuşlar	3	1	-	-	-	-	-	-	4
..?	2	-	1	1	1	1	-	-	6
Babalar	6	-	-	-	1	-	-	-	7
Zaim	7	-	-	-	-	-	-	-	7
Şahoğlu	4	1	-	-	-	-	-	-	5
Toplam Meslek Çalışan	65	3	1	1	6	1	2	5	84

Tablo 46: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Ozan Divanı Karyeleri Meslek Dağılımı

Karye Adları	Meslekler							Genel Çalışan Toplamı
	Ziraatçı	Amale Makulesi	Muallim-i Sibyan	Talebe-i Ulum	Aşçı	Amalmân-da	Yetim	
Nefs-i Ozan	14	3	1	1	2	-	-	21
.....?	2	-	-	-	-	-	1	3
Budaklar	10	-	-	-	-	1	-	11
Dumanlar	3	-	-	-	-	-	-	3
Toplam Meslek Çalışanı	29	3	1	1	2	1	1	38

C) VİRANŞEHİR KAZASININ DİVAN ve KARYELERİNDE KULLANILAN İSİM ve LAKAPLAR

Temettü'ât defterlerindeki kayıtlar, vergi mükelleflerini en iyi tanımlayacak şekilde “isim, unvan, lakap vs.” şeklinde tutulmaktadır. Bu durum, temettü'ât defterlerini sosyal tarih açısından da önemli bir hale getirmektedir. Temettü'ât defterlerinden elde edeceğimiz önemli bilgilerden biri de defterlerin ait olduğu bölgede kullanılmış olan aile ve sülale isimleridir. Temettü'ât defterlerinde de, bu alanda çalışma yapacak araştırmacıların yararlanabileceği zengin malzemeler bulunmaktadır. Temettü'ât defterlerinde kaydı geçen aile adları, bize o hanenin iki veya üç nesil önceki mensuplarının iktisadî, içtimaî, meslekî, dinî durumlarını ortaya koymasından önemlidir. Kişilerin isimleri bölgenin sosyal, dini ve etnik yapısını da ortaya koymaktadır. Ayrıca hane reislerinin sosyal ve ekonomik düzeyi de belirtilen isimlerle ortaya çıkmaktadır. Hacı, hoca, efendi, şeyh gibi buldukları konumu belirleyen sıfatlar ile meslekleri hakkında bilgi veren ifadeler isimlerin önünde kullanılmıştır.

Viranşehir kazası 1844–1845 yılı temettü'ât defterlerinde, aile veya sülale adlarından sonra ise genellikle “oğlu” kelimesi gelmektedir. Bu “oğlu” kelimesinin yerine bazen “bin” kelimesi de kullanılmıştır. Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinde hane sayısının altında yer alan ve çoğu zaman lakap veya unvan diye adlandırdığımız “Hazinedar oğlu Halil bin Ali”¹²⁸ gibi kayıtlar ise aile isimlerine veya sülale isimlerini ifade etmektedir. Bunlardan sonra da ilgili kişinin varsa lakabı ve adı yazılmaktadır. Örneğin “Köse oğlu Mustafa bin Mehmed”.¹²⁹ Bazen ise aile adının menşeyini o ailenin üyelerinin veya ailenin ileri geleninin fiziki özelliği oluşturmaktadır. Örneğin “Kara Hacı oğlu Mehmed bin Ali”¹³⁰ veya “Sarı Hüseyin oğlu İbrahim bin İbrahim”¹³¹ şeklinde yazılmıştır. Dini motiflerle belirtilen “İmamoğlu Ali bin Mehmed”¹³² şeklindeki isimlere de rastlanmıştır. Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinde askeri unvanlı lakaplara rastlanmaktadır. Örneğin “Hasan Çavuş oğlu Hasan bin Hüseyin”.¹³³ Ayrıca temettü'ât defterlerinde lakapsız

¹²⁸BOA, ML.VRD.TMT., nr. 04973, H. 1260-1261, s. 16.

¹²⁹BOA, ML.VRD.TMT., nr. 04973, H. 1260-1261, s. 7.

¹³⁰BOA, ML.VRD.TMT., nr. 04971, H. 1260-1261, s. 7.

¹³¹BOA, ML.VRD.TMT., nr. 04980, H. 1260-1261, s. 18.

¹³²BOA, ML.VRD.TMT., nr. 04972, H. 1260-1261, s. 6.

¹³³BOA, ML.VRD.TMT., nr. 04971, H. 1260-1261, s. 15.

isimlere de rastlanmaktadır. “Ömer oğlu Halil oğlu Ali”¹³⁴ bu duruma örnektir. O dönemlerde kişilerin soyadı olmadığı için kolay tanınabilmeleri amacıyla lakap çeşitleri kullanılmıştır.

1844–1845 yıllarında Viranşehir kazası divan ve karyelerinde sıklıkla kullanılan erkek isimleri aşağıdaki 47 numaralı tabloda gösterilmiştir.

Tablo 47: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasında Sıklıkla Kullanılan Erkek İsimleri

ERKEK ADLARI	
Abdulhamit	Mehmed
Abdullah	Murat
Ahmet	Musa
Ali	Mustafa
Bayram	Nuri
Durmuş	Osman
Emin	Ömer
Gaffar	Receb
Halil	Satılmış
Hasan	Selim
Hüseyin	Süleyman
İbrahim	Şahin
İsa	Tahir
İsmail	Yakub
Kerim	Yusuf
Mahmud	

Viranşehir kazası temettü’ât defterlerinde yukarıdaki tabloda da gösterildiği gibi çeşitli erkek isimlerine rastlamak mümkündür. Bu dönemde genelde halk tarafından kullanılan erkek isimleri bunlardır. Viranşehir kazası temettü’ât defterlerine baktığımızda ise en fazla kullanılan ve tercih edilen erkek ismi Mehmet’tir. Ali, Ahmet, Hasan, Halil, Hüseyin, Mustafa, İbrahim ve diğer isimler de sıkça kullanılan isimler arasındadır.

¹³⁴BOA, ML.VRD.TMT., nr. 05000, H. 1260-1261, s. 7.

Tablo 48: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasında Sıklıkla Kullanılan Kadın İsimleri

KADIN ADLARI	
Adile Hatun	Hamide Hatun
Asiye Hatun	Hatice Hatun
Ayşe Hatun	Kezban Hatun
Döndü Hatun	Saadet Hatun
Dudu Hatun	Sade (Sede) Hatun
Emine Hatun	Safiye Hatun
Fatma Hatun	Vade (?) Hatun
Hacer Hatun	

Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinde adı geçen kadın isimleri yukarıdaki tabloda belirtilmiştir. Temettü'ât defterlerinde kadın isimlerine, erkek isimlerine göre daha az rastlanmaktadır. Bu durumun sebebi hiç şüphe yoktur ki Türk toplumunun ataerkil bir yapıya sahip olmasıdır.

Tablo 49: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasında Kullanılan Aile İsim ve Lakapları

AİLE İSİM ve LAKAPLARI			
Ağa oğlu	Dalkaç(?) oğlu	İmirza oğlu	Muhtar oğlu
Akgöz oğlu	Danabaş oğlu	Kabakçı oğlu	Paşa oğlu
Alagöz oğlu	Daş atan oğlu	Kadı oğlu	Saka oğlu
Alemdar oğlu	Debbağ oğlu	Kalaycı oğlu	Sancakdar oğlu
Aşçı oğlu	Dede oğlu	Kalender oğlu	Sarı oğlu
Avcı oğlu	Değirmenci oğlu	Kara Hacı oğlu	Sarıoğlu
Bala oğlu	Deli oğlu	Kara oğlu	Saz oğlu
Balcı oğlu	Delice oğlu	Karaca oğlu	Semerci oğlu
Başçavuş oğlu	Deligöz oğlu	Karadağlı oğlu	Serrac oğlu
Battal oğlu	Derviş oğlu	Karagöz oğlu	Sipahi oğlu
Bazırlı oğlu	Derzi oğlu	Karayazıcı oğlu	Solak oğlu
Beğ oğlu	Destereci oğlu	Karayılan oğlu	Şahin oğlu
Berber oğlu	Dilsiz oğlu	Kayalı oğlu	Şekerci oğlu
Bodur oğlu	Duman oğlu	Kazdağlı oğlu	Şeyh oğlu
Bostancı oğlu	Dürzî(?) oğlu	Kedhüda oğlu	Şeyh oğlu
Boyacı oğlu	Efendi oğlu	Kel oğlu	Tahtacı oğlu
Bozoklu oğlu	Eğri oğlu	Kirman oğlu	Taşçı oğlu
Burunsuz oğlu	Emir oğlu	Koca oğlu	Tatar oğlu
Cambaz oğlu	Erikçi oğlu	Kosdak oğlu	Tokmak oğlu
Çakıcı oğlu	Göde oğlu	Kör Beyoğlu	Tombul oğlu
Çakır oğlu	Gökman oğlu	Kör oğlu	Türkman oğlu
Çavdar oğlu	Gül Ali oğlu	Köse oğlu	Usta oğlu
Çavuş oğlu	Hacı oğlu	Kuşçu oğlu	Uzun oğlu
Çerçi oğlu	Hancı oğlu	Kuyucu oğlu	Vanlı oğlu
Çığan(?) oğlu	Hatib oğlu	Küçük oğlu	Yaturcu oğlu
Çil oğlu	Hazinedar oğlu	Mala oğlu	Yaturdaş oğlu
Çolak oğlu	Helvacı oğlu	Maraz oğlu	Yazıcı oğlu
Çorbacı oğlu	Hızarcı oğlu	Martı(?) oğlu	Yörük oğlu
Çukadar oğlu	Hızır oğlu	Mezarcı oğlu	Yüzbaşı oğlu
Dağcı oğlu	İmamoğlu	Mirahur oğlu	Zurnacı oğlu

Tablo 49’da Viranşehir kazası divan ve karyelerinde mevcut olan aile isim ve lakapları gösterilmiştir. Bu dönemde soyadı kullanılmadığından dolayı bulunduğu yerdeki halk tarafından kendisine yakıştırılan lakap ve isimler kişileri tanımamız ve ya diğer kişilerden ayırt etmemizde önemli bir faktör oynamaktadır. Konulan bu unvan ve lakaplara göre kişilerin zenginlikleri, okur-yazarlıkları, nesillerdir uğraştıkları meslekleri ve sahip oldukları fiziksel özellikleri ve kişinin toplum içindeki sosyal ve ekonomik durumunu açıkça görmemiz mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA VİRANŞEHİR KAZASI'NIN EKONOMİK YAPISI

A) TARIM

Toprak, insanoğlunun yerleşik hayata geçmesinden bu tarafa başta köy, kasaba ve çiftliklerde yaşayan kişilerin ve en önemlisi de bir devletin varlığını sürdürebilmesi açısından vazgeçilmez bir unsurdur. Bir toplumun devlet olabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. Toprak, bu özelliklerin başında gelmektedir. Çünkü her bağımsız devletin hak ve yetkilerini mutlak surette kullanabildiği, belirli ölçüde sınırlarla tespit ve tayin edilmiş bulunan, coğrafi bir toprak parçası diye nitelendirilen “ülke” kavramı, ancak belli bir toprak parçasına sahip olmakla mümkün olabilir. Yaşadıkları coğrafyaya hâkim olabilen, toprağı ve çevreyi en iyi şekilde kullanabilen toplumlar gelişme göstermiş, iktisadi kalkınmalarını tamamlamış, siyasi olarak güçlenmişlerdir.¹³⁵ Osmanlı ekonomik düzeni de bütün dönemlerde toprak ve tarımsal üretime dayanan bir sistemdir. İmparatorluğun ekonomik düzeni için tarımın vazgeçilmezliği o kadar önemlidir ki Osmanlı Devleti, kendisini “memalik-i mahrusa” (korunan, kontrol edilen topraklar) olarak tanımlamaktadır.¹³⁶

Osmanlı Devleti'nde ekonomi genel olarak tarıma bağlıdır. Ziraî ekonominin temeli olan toprak yönetimi ise klasik dönemin sonuna kadar “tımâr sistemi”ne dayanmaktadır. Tımâr sistemi; tarihi temelleri, hukuki dayanağı, sosyal desteğı, askeri gücü olan ve siyasi iradeyi toprağına hâkim kılan bir toprak rejimidir. Tımâr sistemi, Osmanlı Devleti'nin en temel müesseselerinden biridir. Osmanlı Devleti'nin, ekonomik ve sosyal politikası ile askeri teşkilatı ve vergi düzeni tımâr sistemiyle iç

¹³⁵ Bayram KODAMAN, “*Kalkınmada Çağdaş Devletlerin Görevleri*”, Cumhuriyet'in Tarihi ve Fikri Temelleri ve Atatürk, SDÜ Yayınları, Isparta, 1999, s.105–106.

¹³⁶ Niyazi BERKES, *100 Soruda Türkiye'nin İktisat Tarihi*, C.1, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972, s.59.

içedir.¹³⁷ Osmanlı Devleti'nin klasik dönem sosyo-ekonomik yapısını belirleyen tımar sistemi XVII. yüzyılda bozulmaya başlamış, XVIII. yüzyılda devlet "toprak yönetimi" üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. 1812'den sonra II. Mahmut'un başlattığı toprak yönetiminde merkezi denetimi kurma çabaları amacına ulaşamamıştır. Tanzimat'tan sonra toprak yönetimi ile ilgili hukuki düzenlemeler yapma girişimleri başlamış ve tımar sistemi tamamen kaldırılmıştır. 1858'de hazırlanan Arazi kanunnamesi ile de ziraî toprakların mülkiyetleştirilmesinin önü açılmıştır.¹³⁸ Bu arazi kanununun birinci maddesi Osmanlı Devleti'nin arazisini çeşitli kısımlara ayırmıştır. 1858 tarihli arazi kanununa göre Osmanlılarda arazi: a- Arazi-i Memlûke, b- Arazi-i Miriye, c- Arazi-i Mevkufa, d- Arazi-i Metrûke, e- Arazi-i Mevât olmak üzere beş gruba ayrılmaktadır.¹³⁹

a- Arazi-i Memlûk: Mülkiyet yolu ile tasarruf edilen topraklar olup dört kısımdan ibarettir:

- 1- Kasaba ve köylerdeki arsalar olup yarım dönümlük yerlerdir.
- 2- Miriye topraklardan mülkiyete dönüştürülen yerlerdir.
- 3- Öşrî topraklardır.
- 4- Haracî topraklardır.

Arazi-i Memlûkeye mâlik olanlar, mallarını diledikleri gibi kullanır, isler, satar, hibe veya vakfedebilir. Bütün bu muamelat için fikhî hükümler tatbik edilir.

b- Arazi-i Miriye: Devlete ait olup fertlere, tarla, otlak, yaylak, kışlak vs. olarak tahsis edilen yerlerdir. Eskiden tımar ve zeamet sahipleri tarafından kullanılan bu topraklar, arazi kanunnamesi hükümlerine göre tapu ile tasarruf edilir hale getirilmiştir.

c- Arazi-i Mevkufa: Toplumun menfaati göz önünde bulundurularak vakfedilmiş olan topraklardır. Vakfi yapan (vâkif) tarafından tespit edilen şartlara göre kullanılır.

d- Arazi-i Metrûke: Toplumun menfaati için yapılan yollar, köprüler ile köy ve kasaba halkının birlikte istifade edebilmesi için bırakılan mera, koru vs. gibi yerlerdir.

e- Arazi-i Mevât: Köy, kasaba ve fertlere tahsis edilmemiş bulunan ve imar bölgeleri dışında bırakılmış olan topraklardır.

¹³⁷ ÜNAL, a.g.e.,s.133.

¹³⁸ TABAKOĞLU, a.g.e.,s.189 vd.

¹³⁹ Halil CİN, **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, SÜ Yayınları, Konya, 1992, s. 24.

Arazi kanunnamesi yürürlüğe konulduktan sonra topraktan alınan vergiler kaldırılmış ve sadece üründen alınan % 10 nispetinde bir vergi konulmuştur. Bir de tapu nizamnamesi konularak arazilerin sayımı, yani kadastro yapılmıştır. 1867 yılından sonra ise, yabancılara mülk toprakların satışı serbest bırakılmıştır. Fakat bu uygulama fayda yerine zarar getirmiştir.¹⁴⁰

Osmanlı tarım istatistiklerinde işletme büyüklükleri de yer almaktadır. Bu istatistiklerde bir ailenin mülkiyetinde olup olmadığına bakılmadan, nadasa bıraktığı ve ektiği toprakların yüzölçümüne göre tarım işletmeleri üçe ayrılmıştır:

a) İmalat-ı Sağıre: Yüzölçümleri 10 dönümden de az olan küçük işletmeler.

b) İmalat-ı Mütevassıta: Yüzölçümleri 10-50 dönüm arasında olan orta büyüklükteki işletmeler.

c) İmalat-ı Cesîme: Yüzölçümleri 50 dönümden daha fazla olan büyük işletmeler.

Küçük işletmelerde, kendi işletmesindeki tarım işleri bütün çalışma zamanlarını doldurmadığından aile üyelerinin aile üyelerinin bir kısmı iş güçlerini ücret karşılığında daha büyük işletmelere kir alıyor ya da tarım dışı ekonomik faaliyetlerde bulunuyorlardı. Yüzölçümleri 10-50 dönüm arasında olan işletmeler, orta büyüklükte bir ailenin çalışma zamanını dolduracak genişlikteydiler. Buna karşılık büyük işletmeler, en azından hasat mevsimi gibi ziraî faaliyetin yoğunluğunun arttığı zamanlarda yardımcı iş gücüne gerek duyulan işletmelerdir.¹⁴¹

Ayrıca dönüm hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz. Dönüm, Osmanlı döneminde kullanılan bir arazi ölçü birimidir. Genellikle bir dönüm, geniş adımlarla yürüyen dönümcünün adımı ile $40 \times 40 = 1600$ adım karelik bir yüz ölçümü ifade eder ve buna 'örfî dönüm' adı verilirdi. Ancak adım aralığı kişiden kişiye değiştiği için bu ölçü birimi tam bir kesinlik sağlamıyordu. Bu sebeple her adım için bir mimar arşını (yaklaşık 75,78 cm) esas alan bir ölçü sistemi daha ortaya çıkmış ve buna 'şer-i dönüm' adı verilmiştir. Buna göre bir dönüm 1600 mimar arşını kare yani 916,8 metre kare veya 919,302 metre kare'lik bir araziyi gösterirdi. Dönümün dörtte birine ise evlek denirdi. Ancak dönüm miktarı yine de her yerde aynı ölçüyü tutmamaktaydı. İstanbul ve yöresinde bir dönüm 1225 mimar arşını kare (70,9 m²),

¹⁴⁰ ÜNAL, a.g.e.,s.135.

¹⁴¹ Tefik GÜRAN, "Osmanlı Tarım Ekonomisi 1840- 1910", **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.81.

Anadolu'da 2025 mimar arsını kare (1160,4m²), Mısır, Irak ve İran'da ise 3600 mimar arsını kare (22062,9 m²) idi.¹⁴²

1. Viranşehir Kazasının Divan ve Karyelerinde Tarımsal Arazi Miktarı ve Dağılımı

Temettü'ât defterlerinde hane reisinin tarla, bağ bahçe, bostan gibi gayrimenkullerinin ayrıntılı bir biçimde dökümleri yapılmıştır. Bu defterlerde ekili tarlalar, “mezru tarla” olarak gösterilmiştir. Kiraya verilen tarlalarla o yıl boş bırakılan yerler ayrıca yazılmıştır. 1844-1845 (1266-1261) yılı sayımında “mezru” ve “gayr-i mezru” tarlalar bazen ayrı bazen de beraber yazılmıştır. Mezru tarla, hububat ekimi yapılan tarla anlamına gelmektedir. Kiraya verilen tarlalar da ise yıllık kira bedeli “bedel-i icar-ı senevîsi” şeklinde belirtilmiştir. Mezru tarlalardan sonra sırasıyla bağ, bahçe, bostan vb. konulara yer verilmiştir. Bağ ve bostanlar daha ziyade 1-2 dönümlük hatta bir kısmında 1-2 evlik yerlerdir. Sadece ailenin ihtiyacını karşılayacak kadar bağ dikilmiştir. Bostanlarda da ekim aynı şekilde ailenin ihtiyacını karşılayacak miktarda az yapılmıştır.

Temettü'ât defterleri, ziraat yapılan alanlar hakkında bilgi verdiği gibi, bu toprakların ne kadarının ekili, ne kadarının dikili sahalara ayrılmış olduğu ve bunların büyüklüklerine göre sınıflandırma yapılmasına fırsat vermektedir.

Tablo 50'de Viranşehir kazası, divan ve karyelerinde tarımsal arazi miktarı ve dağılımını görebilirsiniz.

¹⁴²Feridun EMECEN, “Dönüm”, **İslam Ansiklopedisi**, C.IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,1994, s.521.

Tablo 50: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasında Tarımsal Arazi Miktarı ve Dağılımı

Divanlar	Karyeler	Mezru Tarla Dönüm	Mezru ve Gayr-i Mezru Tarla Dönüm	Hali Tarla Dönüm	Bostan Dönüm	Bağ Dönüm	Meyve-i Mütenevvi Eşcârî	Bahçe- Darı Dönüm	Çayır Dönüm	Toplam Arazi
Babalar	Kartak	58	-	-	-	3	-	-	-	61
	Nefs-i Babalar	79,5	-	-	-	9	-	-	-	88,5
Kapaklı	Nefs-i Kapaklı	68	-	-	-	-	-	-	-	68
	Saruclar	198	-	6	-	-	-	-	-	204
Yemişler	Nefs-i Yemişler	92	-	106	-	-	-	-	-	198
	Tamışlar	224	-	24	-	-	-	-	-	248
	Kızılcapınar	76	-	48	-	-	-	-	-	124
Kayaca	Nefs-i Kayaca	92	-	10	-	-	-	-	-	102
	Belek	104	-	8	-	-	-	-	-	112
Nefs-i Viranşehir	Karışeyhler	139	-	8	5,5	-	90	-	-	152,5
	Çamlıca	76	-	-	5	-	10	-	-	81
	Bağdatlar	103	-	-	1,5	-	13	-	-	104,5
	Yazıboy	93	-	-	-	-	-	-	-	93
	Durmuşlar	107	-	-	4	-	37	-	-	111
Kapucular	Kapucular	72	285	-	35,5	24	259	9	-	425,5
	Bağçepınar	132	33,5	-	2,5	2	20 ceviz	1,5	-	171,5
	Kıran	115	30	-	10	4	67	-	-	159
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	647	213	156	18	-	-	-	1034	
Haslı	Dereagıl	52	-	-	5	-	10	-	-	57
	Yalpan (?)	56	-	-	2	-	20	-	-	58
	Nefs-i Haslı	234	-	-	11,5	-	51 5 ceviz	-	-	245,5
	Sallar	74	-	8	2,5	-	-	-	-	84,5
	Çatak	46	-	-	4	-	10	-	-	50
	...?	26	-	-	2	-	-	-	-	28
	Turancılar	86	-	-	3	-	-	-	-	89
Pelitcik	Nefs-i Pelitcik	156	-	52	-	-	-	-	-	208
	Yahyalar	126	10	-	-	-	-	-	-	136
	Boncuklar	95	-	4	-	-	-	-	-	99
	Mahirler	28	-	-	-	-	-	-	-	28
	Karkın	90	-	24	-	-	-	-	-	114
Kulat	Orta Mahalle (?)	76	-	9	-	-	-	-	-	85
	Nefs-i Kulat	36,5	-	10,5	-	-	-	-	-	47
Dereköy	Nefs-i Dereköy	171	-	270	-	-	-	-	441	
Göne	Nefs-i Göne	154	-	55	-	-	-	-	-	209
	Sofüler	28	-	22	4	-	-	-	-	54
	Yaturdaş	104	-	-	4	-	-	-	-	108
	Yakaköy	40	-	-	-	-	-	-	-	40
	Duraklar	58	-	-	-	-	-	-	-	58
Soplan	Nefs-i Soplan	93	-	101	1	-	-	-	-	195
Sündek	Nefs-i Sündek	67	-	2	10	7	19 ceviz	-	-	86
	Ericcek	32	-	-	-	-	10	-	-	32
	Doğancılar	78,5	-	16	13,5	7,5	80 ceviz	-	-	115,5
Sadeyaka	Nefs-i Sadeyaka	288	22	65	-	-	-	-	-	375
	Şeyhler	110	-	40	-	-	-	-	-	150
	Saraycık	112	-	20	-	-	-	-	-	132

	Kısaç	136	-	26	-	-	-	-	-	162
Domi	Nefs-i Domi	66	-	48	2	-	2	-	-	116
	Orta	112	-	104	2,5	-	1	-	-	218,5
	Kadılar	122	-	40	2	-	-	-	-	164
	Timurciler	146	-	82	1	-	-	-	-	229
Bayındır	Nefs-i Bayındır	1514	-	380	-	-	-	-	3	1897
Yalak	Hasanlar	233	-	50	7,5	-	48	-	-	290,5
	Salmanlar	152	-	-	4,5	-	11	-	-	156,5
	Sofular	300	-	8	12	-	13	-	-	320
	Banaz	52	-	-	1	-	-	-	-	53
	Kühistan(?)	97	-	187	5,5	-	26	-	-	289,5
Çandırlar	Nefs-i Çandırlar	282,5	-	85,5	-	-	-	-	-	368
	Süferi	116	-	30	-	-	-	-	-	146
Samail	Nefs-i Samail	53,5	-	3,5	8,5	3	26 ceviz	-	-	68,5
	Gülen (?)	33,5	-	6,5	9,5	9	32 ceviz	-	-	58,5
	Değirmen	13	-	5	1,5	1,5	16 ceviz	-	-	21
	Dereköy	56,5	-	18,5	12	9,5	52 ceviz	-	-	96,5
Bulduk	Nefs-i Bulduk	74	-	121	2	-	20	-	-	197
Yürecik	Nefs-i Yürecik	181	-	2	2,5	-	70	-	-	185,5
Çömlekçiler	Nefs-i Çömlekçiler	95	-	14	-	-	-	-	-	109
	Haydarlar	72	-	14	-	-	-	-	-	86
Yayalar-ı kebir	Çötlar (?)	171	-	-	8	5,5	65	-	-	184,5
	Köpükler (?)	240,5	-	6,5	12	2	47	-	-	261
	Sormalar(?)	8	-	-	-	0,5	10	-	-	8,5
	Danışmendli	52	-	-	-	-	38	-	-	52
	Eleler	171	-	-	13,5	-	87 2 ceviz	-	-	184,5
	Çakırcılar	8	-	-	1,5	2,5	18	-	-	12
	Budaklar	144	-	-	8,5	5,5	44	-	-	158
	Kadıköy	70	-	-	4,5	2	24	-	-	76,5
Yörük	Nefs-i Yörük	104,5	-	-	11	5,5	-	-	-	121
	Han	142	-	70	7	5,5	-	-	-	224,5
Kuzviran	Nefs-i Kuzviran	272	-	221	4	-	6 11 ceviz	-	-	497
Beke	Nefs-i Beke	36	-	13	-	-	-	-	-	49
	Doğucular(?)	47	-	-	-	-	-	-	1	48
	Kızılcaviran	156	-	8	-	-	-	-	-	164
Tefen	Nefs-i Tefen	163	-	15	3,5	-	6	-	-	181,5
	Danışmenler	128	-	-	2,5	-	-	-	-	130,5
	Ortaköy	326	-	41	2,5	-	13	-	-	369,5
	Ahurdaş	234,5	-	77	11,5	-	84	-	-	323
	Esfahanlar	209	-	25	11	-	15	-	-	245
Aşağıköy	170	-	129	5	-	10	-	-	304	
Sübüçimen	Nefs-i Sübüçimen	278	-	22	-	-	-	-	6	306
	Yeniköy	122	-	36	-	-	-	-	9	167
	Sallar	88	-	68	-	-	-	-	3	159
	...?	64	-	-	-	-	-	-	-	64
Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	83	-	-	3,5	2	5 ceviz	-	-	88,5
	Acemler (?)	73	-	2	2,5	3,5	5 ceviz	-	-	81
Şerefaddin	Nefs-i Şerafeddin	191,5	-	7	4	-	44	-	-	202,5
	Doğanlar	46,5	-	-	2	1	21	-	-	49,5
	Çaylı	70	-	14	8	-	32	-	-	92
	Gönez	199,5	-	3	6,5	3	72 6 ceviz	-	-	212
	Nefs-i Dolaycık	416	-	80	4	-	-	-	-	500
	Yakanlar	152	-	34	-	-	-	-	-	186
	Doğanlar	293	-	72	-	-	-	-	-	365

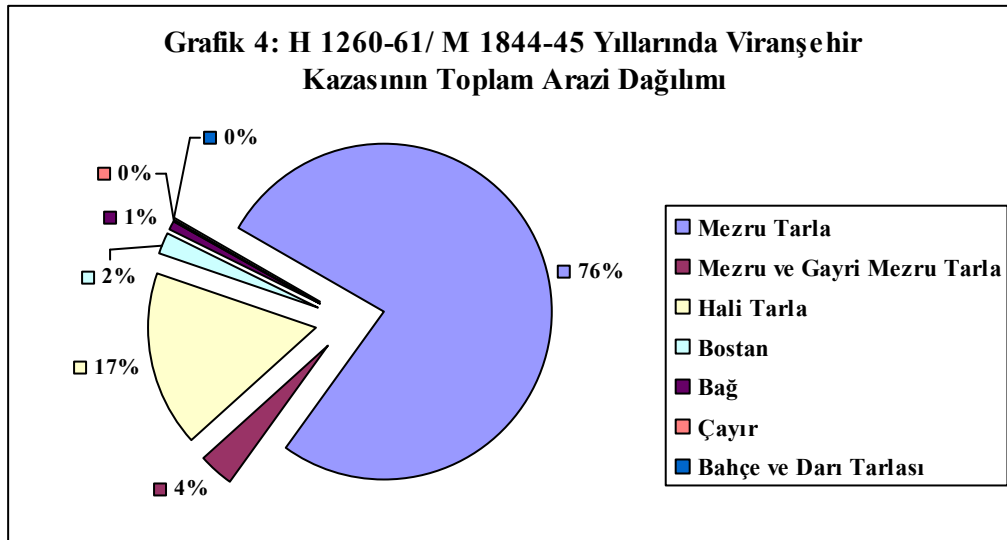
Dolaycık	Yunuslar	210	-	30	-	-	-	-	-	240
Belek	Meşecik	116	-	29	5,5	-	100	-	-	150,5
	Nefsi Belek	275,5	-	18	2	1	101	2,5	-	299
Karesi	Nefs-i Karesi	120	-	32	-	-	-	-	-	152
	Cumaderesi	220	-	48	-	-	-	-	4	272
	Mutaflar (?)	112	-	29	-	-	-	-	-	141
Göçeğiz	Nefs-i Göçeğiz	126,5	-	-	19	10,5	-	-	-	156
	Sağırılar	67	-	-	10,5	9,5	-	-	-	87
	Yukarı-karahasanlar	44	-	-	8,5	6	-	-	-	58,5
	Aşağıka-rahasanlar	40	-	-	7	6	-	-	-	53
	Çavuşlar	40	-	-	3	3	-	-	-	46
	...?	32	-	-	3	2	-	-	-	37
	Babalar (?)	79	-	-	6	4,5	-	-	-	89,5
	Zaim	34	-	-	6,5	4,5	-	-	-	45
	Şahoğlu (?)	38	-	-	5	6	-	-	-	49
Ozan	Nefs-i Ozan	132,5	-	42,5	13	-	25	-	-	188
	...?	20	-	8	2	-	11 ceviz	-	-	30
	Budaklar	32	-	11	9	-	12 ceviz	-	-	52
	Dumanlar	44	-	4,5	-	-	7 ceviz	-	-	48,5
Geynik	Nefs-i Geynik	52	-	-	-	-	-	-	-	52
	Yeşiller	208	133,5	-	-	-	-	-	-	341,5
Toplam	120	15871	727	3485	455	171	1630 309 ceviz	9 Darı 4 Bahçe	26	20748

Viranşehir kazası, divan ve karyelerinde ki tarımsal alan miktarı ve dağılımını yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Viranşehir kazasının sahip olduğu toplam arazinin % 76,49'unu mezru tarla adı altında ekili tarlalar oluşturmaktadır. Viranşehir kazasının bazı karyelerinde temettü'ât defterlerine mezru ve gayr-i mezru tarlalar birlikte yazılmıştır. Bu yüzden karyelerde birlikte ele alınan ekili-dikili tarlalarla o yıl için boş ya da nadasa bırakılan tarlalar, toplam tarımsal arazinin % 3,50'lilik bölümünü oluşturmaktadır. Hali tarlalar yani o yıl için boş bırakılan tarlalar toplam arazinin %16,81'lik bir bölümünü oluşturmaktadır. Her evin kendi içindeki ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan sebze bahçeleri ve günümüzde de Anadolu'da kavun, karpuz yetiştirilen tarlalara verilen isim olarak tanınan bostanlar, Viranşehir kazası tarımsal arazilerinin %2,14'lük bir bölümünü meydana getirmektedir. Yine her evin kendi ihtiyacını karşılamak için yetiştirilen üzüm bağları, toplam tarımsal alanın %0,82'sini kapsamaktadır. Toplam tarımsal arazi içinde darı tarlası, çayır ve bahçelerin yüzdeleri toplam %0,19 civarındadır. 1844–1845(1260–1261) yıllarında Viranşehir kazası divan ve karyelerinde de 1939 adet çeşitli meyve ağaçları yetiştirilmiştir. Yalnız yetiştirilen bu ağaçlardan 309'unun ceviz ağacı olduğu belirtilmiş, yetiştirilen diğer meyve türlerinden yani bu meyve ağaçlarının isimlerinden hiç bahsedilmemiş sadece türü belirtilmeden sayısı verilmiştir.

Ayrıca bu tarım arazileri içinde ortak tarla (şerikinin tarlası) ve kira ile tutulmuş olan tarlalar (müste'cer tarla) vardır. Viranşehir kazası divan ve karyelerinde 250 dönüm şerikinin tarlası yer almaktadır. Kira ile tutulmuş olan yani müste'cer tarla 335 dönümdür. Buna göre Viranşehir kazası divan ve karyelerinde müste'cer tarlaların şeriki tarlalara göre kullanım oranı daha fazladır.¹⁴³ Ayrıca 630 dönüm, tarla sahibinin kiraya verdiği tarlalar bulunmaktadır. Bu durumun sebebini ise büyük bir oranla tarla sahiplerinin başka divan, kaza ya da sancaklarda ikametgâh etmesidir.

Viranşehir kazası toplam arazi miktarı ve dağılımına bakıldığında en fazla toprak sahibi olan karye 1897 dönümlük arazisiyle Nefs-i Bayındır Karyesidir. 1025 dönümlük arazisiyle Nefs-i Hamamlu Karyesi ikinci sırada, 500 dönümlük arazisiyle Nefs-i Dolaycık Karyesi üçüncü sıradadır. Toplam arazi miktarı dağılımı açısından en az toprağa sahip olan karye ise; 8,5 dönüm ile Yayalar-ı Kebir divanına bağlı Sormalar(?) karyesidir.

Aşağıdaki grafikte Viranşehir kazası, divan ve karyelerindeki toplam tarımsal alanların yüzdelik dağılımlarını ayrıntılı bir şekilde görebiliriz.

2. Viranşehir Kazası Divan ve Karyelerindeki Tarımsal Arazilerin Durumu

Viranşehir kazası divan ve karyeleri, toplam olarak 20727 dönümlük bir araziye sahiptir. 20.727 dönümlük arazinin 15.871 dönümlük bölümü yani %76,54'lük alan mezru yani ekili arazidir. 727 dönümlük bölümü yani % 3,51'lik

¹⁴³ BOA, ML.VRD.TMT., nr. 04970, 04972, 04973, 04974, 04979, 04980, 04988, 04990, 04999, 05000, 05003, 05004, 05005, 05007, 05008, 05009, H.12360-1261.

alan hem mezru (ekili) hem de gayr-ı mezru (ekili olmayan) alanlardır. Nadasa bırakılan yani hali tarlalar 3485 toplam arazinin % 16,81'ini oluşturmaktadır. Viranşehir kazasının divanlarına bağlı karyelerde 443 dönüm bostan, 171 dönüm bağ, 4 dönüm bahçe, 9 dönüm darı tarlası ve 26 dönüm de çayır bulunmaktadır. Bu alanları topladığımızda 653 dönüm olmaktadır. Bu miktar, toplam arazi dönümü içinde % 3,15'lik bir yer tutmaktadır.

Viranşehir kazası divan ve karyelerinde tarımsal üretim yapılan alanları hububat üretimi, diğeri de; bağ, bostan ve darı ziraatı olmak üzere iki başlık altında inceleyebiliriz.

a) Viranşehir Kazası Divan ve Karyelerinde Yetiştirilen Hububat Ürünleri ve Fiyatları

Viranşehir kazası, divan ve karyelerinde yetiştirilen hububat üretimi ile temettü'ât defterlerindeki verilerden hareketle bir yılda sağlanan tahılın çeşidi ve miktarına ilişkin rakamlar ortaya koymaya çalışacağız.

Viranşehir kazası, divan ve karyelerinde mezru (ekili) tarlada yetiştirilen ürünler; hinta (buğday), şair (arpa), siyaz¹⁴⁴, kettan (keten), darı (mısır), karkai ? (فارقای), burçak ve fiğ'dir. Yetiştirilen bu ürünlerden, en fazla üretimine ağırlık verilen tahıl ürünleri ise; hinta (buğday), şair (arpa) ve siyazdır. En az yetiştirilen ürünler; kettan (keten), fiğ, karkai ? (فارقای), burçak ve darıdır. Aşağıdaki tabloda Viranşehir kazası, divan ve karyelerinde yetiştirilen hububat ürünlerinin, genel üretim alanlarının dağılımını ve fiyatlarını görebilirsiniz.

¹⁴⁴ Siyaz: Ufak taneleri kavuzcuğa sıkı şekilde yapışmış bir cins buğday. Siyaz kabluca olarak da tabir edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet DOĞAN, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 600.

Tablo 51: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazasındaki Hububat Alanları ve Fiyatları

Divan	Karye	Buğday (Hınta)		Arpa (Şair)		Siyaz		Kettan (Keten)		Karkai? فارقای		Burçak		Fiğ		Darı		Toplam Hububat	
		Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş
Babalar	Kartak	3	15	13,5	54	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26,5	99
	Nefs-i Babalar	7	35	24	96	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	173
Kapaklı	Nefs-i Kapaklı	7,5	37,5	8,5	34	10,5	31,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26,5	103
	Saruclar	9,5	47,5	12	48	15	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	36,5	140,5
Yemişler	Nefs-i Yemişler	5,5	25,5	6	24	5,5	16,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17	68
	Tamışlar	18	90	14	56	22	66	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	54	212
	Kızılcapınar	4	20	5	20	3	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	49
Kayaca	Nefs-i Kayaca	17	85	15,5	62	27	81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	59,5	228
	Belek	4,5	22,5	7,5	30	12,5	37,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24,5	90
Nefs-i Viranşehir	Karaşeyhler	13	65	14	56	7	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34	142
	Çamlıca	12	60	5,5	22	8	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25,5	106
	Bağdatlar	8	40	12,5	50	6	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26,5	108
	Yazıboy	11,5	57,5	9,5	38	5,5	16,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26,5	112
	Durmuşlar	8	40	10,5	42	8,5	25,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27	107,5
Kapucular	Kapucular	28,5	142,5	43	172	52	156	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	123,5	470,5
	Bağçepınar	11,5	57,5	11	44	21,5	64,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	44	166
	Kıran (?)	11	55	27	108	30	90	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	68	253
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	119	595	105	420	82	246	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	306	1261
Haslı	Dereağıl	6,5	32,5	7	28	8	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21,5	84,5
	Yalpan (?)	5	25	8	32	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23	87
	Nefs-i Haslı	24	120	43	172	46,5	139,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	113,5	431,5
	Sallar	6	30	4	16	13,5	40,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23,5	86,5

	Çatak	4,5	22,5	10	40	13	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27,5	101,5
	...?	3,5	17,5	3	12	4	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10,5	41,5
	Turancılar	4	20	6	24	8	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	68
Pelitcik	Nefs-i Pelitçik	30	150	18,5	74	22,5	67,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	71	291,5
	Yahyalar	27	135	8	32	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	49	209
	Boncuklar	46,5	232,5	12	48	19	57	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	77,5	337,5
	Mahirler	18	90	2	8	1,5	4,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21,5	102,5
	Karkın	28	140	8,5	34	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	46,5	204
Kulat	Orta Mahalle (?)	5	25	4	16	7	21	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	17	65
	Nefs-i Kulat	1,5	7,5	1,5	6	3	9	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	7	26,5
Dereköy	Nefs-i Dereköy	22,5	112,5	18,5	74	18	54	-	-	-	-	4	20	-	-	-	-	63	260,5
Göne	Nefs-i Göne	18	90	23	92	25,5	76,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	66,5	258,5
	Sofular	7	35	5,5	22	11	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23,5	90
	Yaturdaş	6	30	12	48	16,5	49,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34,5	127,5
	Yakaköy (?)	6	30	15	60	4	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	102
	Duraklar	5	25	10	40	8,5	25,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23,5	90,5
Soplan	Nefs-i Soplan	15	75	17,5	70	13,5	40,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	46	185,5
Sündek	Nefs-i Sündek	10	50	34,5	138	5	15	-	-	1,5	6	1	7	-	-	-	-	52	216
	Ericcek	3	15	7,5	30	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11,5	48
	Doğancılar	16	80	27	108	10,5	31,5	-	-	3	12	-	-	-	-	-	-	56,5	231,5
Sadeyaka	Nefs-i Sadeyaka	29,5	147,5	27,5	110	39	117	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	96	374,5
	Şeyhler	5,5	27,5	6,5	26	9,5	28,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21,5	82
	Saraycık	8,5	42,5	9,5	38	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28	110,5
	Kısaç	10,5	52,5	11	44	12,5	37,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34	134
Domi	Nefs-i Domi	6,5	32,5	4,5	18	6	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17	68,5
	Orta	17,5	87,5	17	68	20,5	61,5	-	-	0,5	2	-	-	0,5	2,5	-	-	56	221,5
	Kadılar	7,5	37,5	6,5	26	9	27	-	-	-	-	-	-	1	5	-	-	24	95,5

	Timurciler	14	70	9,5	38	15,5	46,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	39	154,5
Bayındır	Nefs-i Bayındır	153,5	767,5	115	460	121,5	364,5	3,5	10,5	-	-	-	-	-	-	-	-	393,5	1602,5
Yalak	Hasanlar	6,5	32,5	8	32	23,5	70,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	38	135
	Salmanlar	6	30	6	24	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26	96
	Sofular	6	30	9	36	22,5	67,5	9	31,5	-	-	-	-	-	-	-	-	46,5	165
	Banaz	1,5	7,5	1,5	6	3	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	22,5
	Kühistan(?)	2	10	2	8	7,5	22,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11,5	40,5
Çandırlar	Nefs-i Çandırlar	29,5	147,5	27	108	27,5	82,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	84	338
	Süferi	16	80	12	48	11	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	39	161
Samail	Nefs-i Samail	5	25	7	28	15,5	46,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27,5	99,5
	Gülen (?)	7	35	11	44	12	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30	115
	Değirmen	2	10	2	8	4	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	30
	Dereköy	8	40	15	60	8	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31	124
Bulduk	Nefs-i Bulduk	13,5	67,5	16	64	21	63	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	50,5	194,5
Yürecik	Nefs-i Yürecik	5	25	6	24	16	48	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27	97
Çömlekçiler	Nefs-i Çömlekçiler	9,5	47,5	8,5	34	6	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	99,5
	Haydarlar	6,5	32,5	7,5	30	9	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23	89,5
Yayalar-ı kebir	Çötlar (?)	20	100	22	88	13,5	40,5	-	-	-	-	-	-	2	10	-	-	57,5	238,5
	Köpükler (?)	30	150	25	100	20,5	61,5	-	-	-	-	-	-	1,5	7,5	-	-	77	319
	Sormalar(?)	1	5	1	4	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	12
	Danışmendli	8,5	42,5	2	8	-	-	-	-	-	-	-	-	0,5	2,5	-	-	11	53
	Eleler	16	80	23	92	14,5	43,5	-	-	2	8	-	-	0,5	2,5	-	-	56	226
	Çakırcılar	5,5	27,5	7,5	30	5	15	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	-	-	18,5	75
	Budaklar	11,5	57,5	17	68	15	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	43,5	170,5
	Kadıköy	6	30	6	24	7	21	-	-	2	8	-	-	-	-	-	-	21	83
Yörük	Nefs-i Yörük	3	15	8	32	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	2,5	10	23,5	87

	Han	3,5	17,5	14,5	58	7,5	22,5	1,5	4,5	-	-	-	-	-	-	-	-	27	102,5
Kuzviran	Nefs-i Kuzviran	12	60	16,5	66	20	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	48,5	186
Beke	Nefs-i Beke	8	40	6,5	26	5,5	16,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	82,5
	Doğucular ?	4	20	3	12	7	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	53
	Kızılcaviran	9	45	12	48	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35	135
Tefen	Nefs-i Tefen	20	100	17	68	20	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	57	228
	Danışmenler	12	60	10,5	42	13,5	40,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	36	142,5
	Ortaköy	26	130	33	132	44,5	133,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	103,5	395,5
	Ahurdaş	15,5	77,5	23,5	94	42	126	-	-	1	4	-	-	1,5	7,5	-	-	83,5	309
	Esfehanlar	24,5	122,5	28	112	40,5	121,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	93	356
	Aşağıköy	23,5	117,5	9	36	15	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	47,5	198,5
Sübüçimen	Nefs-i Sübüçimen	15,5	77,5	19	76	9,5	28,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	44	182
	Yeniköy	7	35	9,5	38	4,5	13,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	86,5
	Sallar	6	30	3	12	7,5	22,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16,5	64,5
	...?	4,5	22,5	5	20	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11,5	48,5
Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	7	35	14	56	10,5	31,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31,5	122,5
	Acemler (?)	9,5	47,5	20	80	8,5	25,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	38	153
Şerefad-din	Nefs-i Şerafeddin	21,5	107,5	26,5	106	26,5	79,5	-	-	-	-	-	-	0,5	2,5	-	-	75	295,5
	Doğanlar	5,5	27,5	5,5	22	6	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17	67,5
	Çaylı	12,5	62,5	14,5	58	14	42	-	-	-	-	-	-	1	5	-	-	42	167,5
	Gönez	20,5	102,5	15,5	62	17,5	52,5	-	-	1,5	6	-	-	-	-	-	-	55	223
Dolaycık	Nefs-i Dolaycık	39	195	35,5	142	48,5	145,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	123	482,5
	Yakanlar	7,5	37,5	12	48	3	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22,5	94,5
	Doğanlar	19,5	97,5	21,5	86	27	81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	68	264,5
	Yunuslar	21	105	16,5	66	22,5	67,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	60	238,5
Belek	Meşecik	14	70	9,5	38	11,5	34,5	1	3	-	-	-	-	1,5	7,5	-	-	37,5	153
	Nefsi Belek	25,5	127,5	32,5	130	36	108	-	-	-	-	-	-	3,5	17,5	-	-	97,5	383

Karesi	Nefs-i Karesi	8,5	42,5	9	36	9	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	26,5	105,5
	Cumaderesi	17	85	9,5	38	19	57	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45,5	180
	Mutaflar (?)	8,5	42,5	10	40	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	32,5	124,5
Göçeğiz	Nefs-i Göçeğiz	15	75	27	108	35	105	-	-	-	-	-	-	-	2	8	-	79	296
	Sağırlar	8,5	42,5	13,5	54	17	51	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	39	147,5
	Yukarı-karahasanlar	5,5	27,5	12	48	16,5	49,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34	125
	Aşağıkara- rahasanlar	6,5	32,5	11	44	9,5	28,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27	105
	Çavuşlar	2,5	12,5	6,5	26	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	68,5
	...?	3	15	7	28	6	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	61
	Babalar	11	55	17,5	70	26	78	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	54,5	203
	Zaim	4,5	22,5	6	24	8,5	25,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	72
	Şahoğlu (?)	6	30	9,5	38	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29,5	110
Ozan	Nefs-i Ozan	18	90	22,5	90	22	66	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62,5	246
	...?	2,5	12,5	3	12	4,5	13,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	38
	Budaklar	14	70	21,5	86	26	78	-	-	-	-	-	-	0,5	2,5	-	-	62	236,5
	Dumanlar	7	35	6,5	26	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23,5	91
Geynik	Nefs-i Geynik	3	15	3,5	14	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8,5	35
	Yeşiller	10,5	52,5	10,5	42	10,5	31,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31,5	126
Toplam	120	1640,5	8200,5	1746,5	6986	1908	5724	16	43,5	12,5	50	5	27	15	73	4,5	18	5348	21135

Yukarıdaki tabloyu genel olarak değerlendirecek olursak mezru yani ekili tarlalar da 1640,5 kile hinta (buğday), 1746,5 kile şair (arpa), 1908 kile siyaz, 16 kile kettan (keten), 15 kile fiğ, 12,5 kile karkai ? (فارقای), 5 kile burçak ve 4,5 kile darı olmak üzere toplam 5348 kile hububat üretimi yapılmaktadır. Bu tahıl ürünlerinden de toplam olarak 21.135 kuruş gelir elde edilmiştir. Buğday üretimi geneline bakıldığında en fazla buğday üretimi 153,5 kile ile Nefs-i Bayındır karyesi olup, geliri 767,5 kuruştur. Burayı 119 kile ile Nefs-i Hamamlu karyesi takip etmektedir. Buğday üretiminde üçüncü sırayı 46,5 kile ve 232,5 kuruşluk kazanç ile Boncuklar karyesi almaktadır. En az buğday üretimi 1 kile ile Sormalar karyesi'nde yapılmıştır. Buğday üretimi Viranşehir kazasının bütün karyelerinde yapılmaktadır. Karyeler içerisinde en fazla arpa üretimi 115 kile ile yine Nefs-i Bayındır karyesi olup geliri 460 kuruştur. Burayı 105 kile ile yine Nefs-i Hamamlu Karyesi takip etmektedir. Arpa üretiminde üçüncü sırayı 43 kile ile Nefs-i Haslı ve Kapucular karyeleri paylaşmışlardır. Arpa üretiminin en az olduğu karye yine 1 kile ile Sormalar(?) karyesidir. Viranşehir kazasının bütün karyelerinde arpa üretimi yapılmaktadır. Siyaz üretimine bakıldığında 121,5 kile 364,5 kuruş gelir ile yine Nefs-i Bayındır Karyesi birinci sıradadır. 82 kile 246 kuruş ile Nefs-i Hamamlu ikinci sıradadır. Üçüncü sırada 52 kile ve 156 kuruş ile Kapucular karyesi yer almaktadır. Siyaz üretimi yapılmayan tek yer Danişmentli karyesi'dir. Keten üretimi sadece beş karyede yapılmaktadır. Bunlar: Meşecik karyesi, Han karyesi, Sofular karyesi, Nefs-i Bayındır karyesi, Orta Mahalle karyesi olup üretim toplam 16 kile, 43,5 kuruştur. karkai ? (فارقای) üretimi de yalnız sekiz karyede yapılmaktadır. Bunlar: Gönez karyesi, Ahurdaş karyesi, Kadıköy karyesi, Eleler karyesi, Orta karyesi, Doğancılar karyesi, Nefs-i Sündek karyesi, Nefs-i Kulat karyesi olup üretim toplam 12,5 kile, 50 kuruştur. Burçak üretimi de Nefs-i Sündek ve Nefs-i Dereköy'de olmak üzere iki yerde yapılmaktadır. Burçak üretimi toplam 5 kile olup geliri de 27 kuruştur. Viranşehir kazası karyelerinde fiğ üretimi 15 kile olup Budaklar, Nefs-i Belek, Meşecik, Çaylı, Nefs-i Şerafeddin, Ahurdaş, Çakırlar, Eleler, Danişmentli, Köpükler, Çötler, Kadılar, Orta karyelerinde yapılmaktadır. Darı üretimi ise Nefs-i Göceğiz ve Nefs-i Yörük'te olmak üzere iki karyede yapılmakta, 4,5 kile darı üretilmiş ve 18 kuruş kazanç elde edilmiştir.

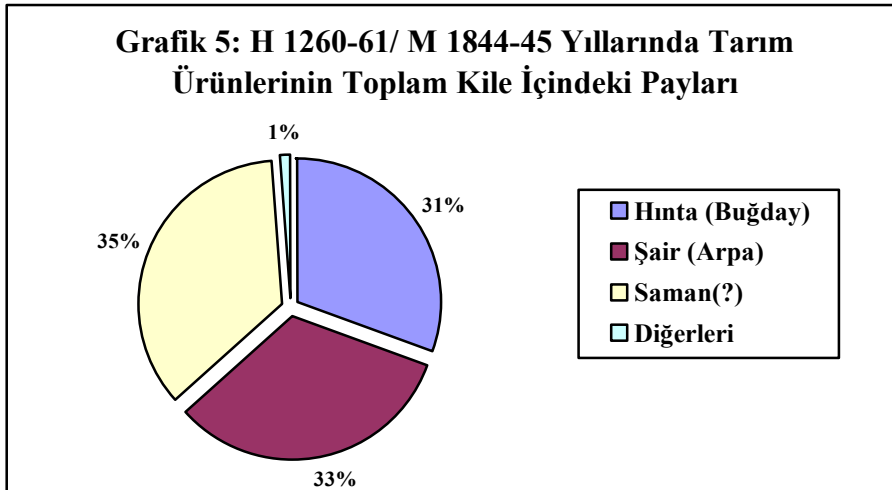
Viranşehir kazasının karyelerinde yetiştirilen tarım ürünlerinin temettü sayımlarında yazılan fiyatları şu şekildedir:

Tablo 52: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Karyelerinde Yetiştirilen Tarım Ürünlerinin Kile Fiyatları

Tarım ürünü	Kile	Kuruş
Hınta (Buğday)	1	5
Şair (Arpa)	1	4
Siyaz	1	3
Kettan (Keten)	1	3
Karkai ? (فارقای)	1	4
Burçak	1	5
Fiğ	1	5
Darı	1	4

Kile; bir cins hububat ölçüsü olup, imparatorluğun muhtelif yerlerinde muhtelif kıymette olur ve birbirini tutmazdı. Aynı memleketler arasındaki alışverişlerde aradaki fark İstanbul kilesine nazaran tashih olunurdu. Bu kile, buğday ile doldurulduğu zaman 400 dirhemlik 20 İstanbul okkası gelirdi. Kilenin dörtte biri “şinik” diye anılırdı.¹⁴⁵

Viranşehir kazasının karyelerinde yetiştirilen tarım ürünleri toplam 5348 kiledir. Bu toplam kilenin yaklaşık olarak % 31’ini hinta (buğday), % 33’ünü şair (arpa), %35’ini siyaz, % 0,30’unu keten, % 0,23’ünü karkai ? (فارقای), % 0,09’unu burçak, %0,28’ini fiğ, % 0,08’ini darı oluşturmaktadır. Tarım ürünlerinin toplam kile içindeki yüzdelik paylarını aşağıdaki grafikte görebilirsiniz.

¹⁴⁵ Ayrıntı bilgi için bkz. Cengiz KALLEK, “Kile” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 568.

b) Viranşehir Kazası Divan ve Karyelerinde Bostan, Bağ ve Darı Ziraatı

Viranşehir kazası, divanlarına bağlı karyelerde daha çok arpa, buğday ve siyaz ziraatı yapılmaktadır. Bunun yanında köylülerin hem kendi ihtiyaçlarını hem de bütçelerine biraz katkı sağlamak amacıyla bostan, bağ ve darı ekim ve ziraatı yaptığı bilinmektedir. Aşağıdaki tabloda bu üretimin gelirini karye karye ayrıntılı olarak görebilirsiniz.

Tablo 53: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Karyelerde Yapılan Bostan, Bağ ve Darı Tarımı Gelirleri

Divan	Karye	Bostan (Kuruş)	Bağ (Kuruş)	Darı (Kuruş)	Toplam Gelir (Kuruş)	Tüm Karyeler İçinde %
Babalar	Kartak	-	255	-	255	0,42
	Nefs-i Babalar	-	616	-	616	1,02
Kapaklı	Nefs-i Kapaklı	-	-	-	-	-
	Saruçlar(?)	-	-	-	-	-
Yemişler	Nefs-i Yemişler	-	-	-	-	-
	Tamışlar	-	-	-	-	-
	Kızılcapınar	-	-	-	-	-
Kayaca	Nefs-i Kayaca	-	-	-	-	-
	Belek	-	-	-	-	-
Nefs-i Viranşehir	Karışeyhler	447,5	-	-	447,5	0,74
	Çamlıca	190	-	-	190	0,31
	Bağdatlar	180	-	-	180	0,30
	Yazıboy	-	-	-	-	-
	Durmuşlar	510	-	-	510	0,84
Kapucular	Kapucular	3472,5	1470	400	5342,5	8,81
	Bağçepınar	174	80	-	254	0,42
	Kıran (?)	961	200	-	1161	1,91
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	1297	-	-	1297	2,14
Haslı	Dereağıl	190	-	-	190	0,31
	Yalpan (?)	105	-	-	105	0,17
	Nefs-i Haslı	796	-	-	796	1,31
	Sallar	143	-	-	143	0,24
	Çatak	286	-	-	286	0,47
	...?	45	-	-	45	0,07
	Turancılar	220	-	-	220	0,36
Pelitcik	Nefs-i Pelitcik	-	-	-	-	-
	Yahyalar	-	-	-	-	-
	Boncuklar	-	-	-	-	-
	Mahirler	-	-	-	-	-
	Karkın	-	-	-	-	-
Kulat	Orta Mahalle (?)	-	-	-	-	-
	Nefs-i Kulat	-	-	-	-	-
Dereköy	Nefs-i	-	-	-	-	-

	Dereköy					
Göne	Nefs-i Göne	-	-	-	-	-
	Sofular	291	-	-	291	0,48
	Yaturdaş	702	-	-	702	1,16
	Yakaköy (?)	-	-	-	-	-
	Duraklar	-	-	-	-	-
Soplan	Nefs-i Soplan	200	-	-	200	0,33
Sündek	Nefs-i Sündek	351	828	-	1179	1,94
	Ericek (?)	-	-	-	-	-
	Doğancılar	689	1223	-	1912	3,15
Sadeyaka	Nefs-i Sadeyaka	-	-	-	-	-
	Şeyhler	-	-	-	-	-
	Saraycık	-	-	-	-	-
	Kısaç	-	-	-	-	-
Domi	Nefs-i Domi	80	-	-	80	0,13
	Orta	332	-	-	332	0,55
	Kadılar	80	-	-	80	0,13
	Timurciler	18	-	-	18	0,03
Bayındır	Nefs-i Bayındır	-	-	-	-	-
Yalak	Hasanlar	1441	-	-	1441	2,38
	Salmanlar	971	-	-	971	1,6
	Sofular	2114	-	-	2114	3,49
	Banaz	130	-	-	130	0,21
	Kühistan(?)	370	-	-	370	0,61
Çandırlar	Nefs-i Çandırlar	-	-	-	-	-
	Süferi	-	-	-	-	-
Samail	Nefs-i Samail	1277,5	333	-	1610,5	2,65
	Gülen (?)	1177	441	-	1618	2,67
	Değirmen	373,5	135	-	508,5	0,84
	Dereköy	1146,5	440	-	1586,5	2,62
Bulduk	Nefs-i Bulduk	-	-	-	-	-
Yürecik	Nefs-i Yürecik	37	-	-	37	0,06
Çömlekçiler	Nefs-i Çömlekçiler	-	-	-	-	-
	Haydarlar	-	-	-	-	-
Yayalar-ı kebir	Çötler (?)	1394	412	-	1806	2,98
	Köpükler(?)	1232	-	-	1232	2,03
	Sormalar(?)	-	180	-	180	0,3
	Danışmendli	-	-	-	-	-
	Eleler	802	-	-	802	1,32
	Çakırcılar	210	278	-	488	0,8
	Budaklar	625	310	-	935	1,54
Kadıköy	340	80	-	420	0,69	
Yörük	Nefs-i Yörük	905	636	-	1541	2,54
	Han	1116	506	-	1622	2,67
Kuzviran	Nefs-i Kuzviran	130	-	-	130	0,21
Beke	Nefs-i Beke	-	-	-	-	-
	Doğucular?	-	-	-	-	-

	Kızılcaviran	-	-	-	-	-
Tefen	Nefs-i Tefen	141	-	-	141	0,23
	Danışmenler	-	-	-	-	-
	Ortaköy	267	-	-	267	0,44
	Ahurdaş	562	-	-	562	0,92
	Esfehanlar	515	-	-	515	0,85
	Aşağıköy	132	-	-	132	0,22
Sübüçimen	Nefs-i Sübüçimen	-	-	-	-	-
	Yeniköy	-	-	-	-	-
	Sallar	-	-	-	-	-
	...?	-	-	-	-	-
Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	89	171	-	260	0,43
	Acemler (?)	27	99	-	126	0,21
Şerefaddin	Nefs-i Şerafeddin	310	-	-	310	0,51
	Doğanlar	192	72	-	264	0,44
	Çaylı	1244	-	-	1244	2,05
	Gönez	233	162	-	395	0,65
Dolaycık	Nefs-i Dolaycık	139,5	-	-	139,5	0,23
	Yakanlar	-	-	-	-	-
	Doğanlar	-	-	-	-	-
	Yunuslar	-	-	-	-	-
Belek	Meşecik	196	-	-	196	0,32
	Nefs-i Belek	83	67	-	150	0,25
Karesi	Nefs-i Karesi	-	-	-	-	-
	Cumaderesi	-	-	-	-	-
	Mutaflar (?)	-	-	-	-	-
Göceğiz	Nefs-i Göceğiz	3404,5	1369	-	4773,5	7,87
	Sağırlar	2637	351	-	2988	4,93
	Yukarı-karahasanlar	1926	401	-	2327	3,83
	Aşağıka-rahasanlar	1448,5	378	-	1826,5	3,01
	Çavuşlar	765	137	-	902	1,49
	...?	1026	162	-	1188	1,96
	Babalar	1242	481,5	-	1723,5	2,84
	Zaim	1097	261	-	1358	2,24
	Şahoğlu	821	479	-	1300	2,14
Ozan	Nefs-i Ozan	629,5	-	-	629,5	1,04
	...?	90	-	-	90	0,15
	Budaklar	472	-	-	472	0,78
	Dumanlar	-	-	-	-	-
Geynik	Nefs-i Geynik	-	-	-	-	-
	Yeşiller	-	-	-	-	-
Toplam	120	47240,5	13013,5	400	60654	% 100

Tablo 53'ü değerlendirecek olursak Viranşehir kazası, divanlarına bağlı karyelerinde bostan ziraatı yapıp bu üretimden gelir sağlayan 69 karye vardır. Karyelerin bostan geliri toplamı 47240,5 kuruştur. Bostan ziraatında en fazla gelire sahip olan karye ise Kapucular karyesidir. Viranşehir kazası karyelerinin 32'sinde ise bağcılık yapılmaktadır. Bağcılık ziraatından elde edilen üzümün karyelere olan katkısı ise 13013,5 kuruştur. Üzümden en çok gelir sağlayan karye ise yine Kapucular karyesidir. Darı üretimi de sadece Kapucular karyesinde yapılmakta ve geliri de 400 kuruştur. Viranşehir kazası, divanlarına bağlı karyelerinde bağ, bostan ve darı ziraatı toplam 72 karyede yapılmaktadır. Bağ, bostan ve darı üretiminden gelir sağlamayan diğer karyelerde ise bu ziraatlar ya yapılmamakta ya da ziraat yapılan tarlalar herhangi bir sebeple boş bırakılmıştır.

B) HAYVANCILIK

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi genel olarak tarıma dayalıdır. Bu durumun doğal sonucu olarak Osmanlı Devleti halkı da tarım toplumunu oluşturmaktadır. Genel olarak ekonomisi büyük bir ölçüde tarıma dayalı toplumların temel taşlarından biri de hayvancılıktır.

Tarım toplumlarında hayvan yetiştiriciliği en önemli zirai faaliyetlerden biridir. Tarım işletmeleri çeşitli amaçlarla hayvan yetiştirirler. Bu amaçlar:

- a) Çekim ve yük taşımada güçlerinden faydalanmak,
- b) Gübre sağlamak,
- c) Çiftçinin peynir, yağ, süt, et, deri ve yapağı ihtiyacını karşılamak,
- d) Üretilen ürünleri piyasaya sürmek.¹⁴⁶

Viranşehir kazası 1844–1845 yılına ait temettü'ât defterlerinde kazanın divanlarına bağlı karyelerinde beslenen hayvanlar tek tek hane ve kişi belirtilerek yazılmıştır. Bunun yanında bal üretimi için kullanılan ve belirli miktarda gelir elde edilen arılar, kovan sayıları ile birlikte ele alınarak temettü'ât defterlerine kayıt edilmiştir. Yatırım amacı olarak da kullanılan hayvanları dört başlık altında toplayıp incelemek mümkündür. Bunlar: Büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, yük-binek hayvancılığı ve Arıcılık'tır.

¹⁴⁶ GÜRAN, a.g.e.,s.100.

1. Büyükbaş Hayvancılık

Viranşehir kazasının divanlarına bağlı karyelerdeki yetiştirilen büyükbaş hayvanlarını inek, manda ve karasığır öküzü olmak üzere toplam üç ana başlık altında inceledik. Bunlara bağlı alt başlıklar ise şunlardır: sağman inek ve yıllık hâsılat geliri, düğe, dana, dişi buzağı, erkek buzağı, sağman manda ve yıllık hâsılat geliri, manda düğesi, manda öküzü, manda malağı, erkek malak, dişi malak ve karasığır öküzüdür. Viranşehir kazası karyelerinde toplam 5595 adet büyükbaş hayvan vardır. Bu hayvanlardan, sağman inek sayısı 1483 adet olup 22275 kuruş gelir ve sağman manda da 183 adet olup yıllık 4575 kuruş gelir olmak üzere toplam 26850 kuruş gelir elde edilmektedir. İnek cinsi hayvanların sayısı 3498 adet olup manda cinsi hayvanların sayısı da 709 tanedir. Karasığır öküzü hayvanının sayısı 1388 adettir. Büyükbaş hayvanları içerisinde yıllık gelir getiren sadece inek ve mandadır. Karyeler içerisinde en fazla ineğe sahip olan karye 70 adet inek ile Bayındır divanının Nefs-i Bayındır karyesidir. En az ineği olan karyeler ise 1 inekle Pelitcik divanının Mahirler karyesi, Yalak divanının Banaz karyesi ve Ozan divanının? karyesidir. Hayvanlar içerisinde düğe sayısı 728 adet olup en fazla düğeye sahip olan yer 48 adet düğeyle Bayındır divanının Nefs-i Bayındır karyesidir. Karyeler içerisinde dana sayısının toplamı da 633 olup en fazla danaya sahip olan yer ise 49 adet dana ile yine Nefs-i Bayındır karyesidir. Dişi buzağı sayısı toplamı 267 adet olup en fazla dişi buzağıya sahip olan yer 16 adet dişi buzağı ile Haslı divanının Nefs-i Haslı karyesidir. Erkek buzağı sayısı toplamı 385 adet olup en fazla erkek buzağıya sahip olan karye 16 adet erkek buzağı ile yine Haslı divanının Nefs-i Haslı karyesidir.

Viranşehir kazası karyelerinde manda sayısı toplamı 183 adet olup en fazla manda yetiştirilen yer ise 13 adet manda ile Bayındır divanının Nefs-i Bayındır karyesidir. Karyelerde toplam 86 adet manda düğesi yetiştirilmekle beraber en fazla manda düğesi bulunan yerler ise 9 adet manda düğesi ile Hamamlu divanının Nefs-i Hamamlu karyesi ve Bayındır divanının Nefs-i Bayındır karyesidir. Karyelerde toplam 319 manda öküzü bulunmakla birlikte en fazla manda öküzü yetiştirilen yer 22 adet manda öküzü ile Kapucular divanının Nefs-i Kapucular karyesidir. Viranşehir kazası karyeleri genelinde toplam 27 adet manda malağı bulunmaktadır. Manda malağının en fazla buldukları karyeler 4 adet manda malağı ile Nefs-i Viranşehir divanının Karışeyhler karyesi ve Haslı divanının Turancılar karyesidir.

Genel olarak erkek malak sayısı 78 adet olup en fazla yetiştirilen yer 9 adet erkek malak sayısı ile Bayındır divanının Nefs-i Bayındır karyesidir. Dişi malak sayısı da genel olarak bakıldığında toplam 16 adet olup dişi malağın en fazla bulunduğu yer 5 adet ile Çandırlar divanının Nefs-i Çandırlar karyesidir. Karasığır öküzü de karyeler genelinde yukarıda da belirttiğimiz gibi toplam 1388 adet olup en fazla yetiştirildiği yer ise 56 adet karasığır öküzü ile Bayındır divanının Nefs-i Bayındır karyesidir. Ayrıca büyükbaş hayvancılığı yapılmayan sadece küçükbaş hayvancılığı yetiştiriciliğine yönelen karyeler de vardır.

Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinde adı geçen büyükbaş hayvanların sayılarını ve gelirlerini aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde görebiliriz.

Tablo 54: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Büyükbaş Hayvan Sayısı(Adet) ve Gelirleri(kuruş)

Divan Adı	Karye Adı	İnek						Manda						Kara Sığır Öküzü	Toplam		
		Sağman	Gelir	Düğe	Dana	Dişi Buzağı	Erkek Buzağı	Sağman	Gelir	Manda Düğesi	Manda Öküzü	Manda Malağı	Erkek Malak	Dişi Malak	Adet	Adet	Gelir
Babalar	Kartak	9	135	3	1	1	-	1	25	1	2	-	-	-	4	22	160
	Nefs-i Babalar	12	180	1	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	7	24	180
Kapaklı	Nefs-i Kapaklı	6	90	2	-	-	2	1	25	-	4	-	1	-	7	23	115
	Saruçlar(?)	10	150	5	4	2	1	1	25	1	-	1	-	-	17	42	175
Yemişler	Nefs-i Yemişler	11	165	-	4	1	1	1	25	-	-	-	-	-	2	20	190
	Tamışlar	12	180	2	5	2	2	6	150	-	6	-	4	-	9	48	330
	Kızılcapınar	3	45	1	-	1	1	5	125	2	1	1	1	-	3	19	170
Kayaca	Nefs-i Kayaca	18	270	8	11	-	1	-	-	-	-	-	-	-	15	53	270
	Belek	5	75	3	2	-	2	1	25	-	6	-	-	-	8	27	100
Nefs-i Viranşehir	Karışeyhler	7	105	2	1	1	1	3	75	2	3	4	2	1	11	38	180
	Çamlıca	3	45	8	2	-	3	-	-	-	-	-	-	-	11	27	45
	Bağdatlar	9	135	4	4	3	-	-	-	-	-	-	-	-	10	30	135
	Yazıboy	12	180	3	9	2	6	1	25	-	2	-	-	1	11	47	205
	Durmuşlar	8	120	1	3	6	2	-	-	-	-	-	-	-	7	27	120
Kapucular	Kapucular	53	795	37	6	-	33	4	100	1	22	-	2	-	47	205	895
	Bağçepınar	15	225	9	-	-	8	8	200	8	5	-	3	-	2	58	425
	Kıran (?)	24	360	12	7	4	9	3	75	1	6	-	1	-	17	84	435
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	56	840	26	5	-	25	11	275	9	18	-	4	-	52	206	1115
Haslı	Dereağıl	10	150	5	-	1	5	-	-	-	-	-	-	-	7	28	150
	Yalpan (?)	9	135	-	2	4	3	3	75	1	1	2	-	-	3	28	210
	Nefs-i Hashı	43	645	16	26	16	16	2	50	1	-	3	-	-	33	156	695
	Sallar	6	90	6	1	3	1	-	-	-	-	-	-	-	15	32	90
	Çatak	9	135	4	5	2	3	-	-	-	-	-	-	-	7	30	135
	...?	5	75	4	2	1	3	-	-	-	-	-	-	-	5	20	75
	Turancılar	9	135	2	6	-	5	3	75	-	2	4	-	-	4	35	210
Nefs-i Pelitçik	Nefs-i Pelitçik	12	180	8	4	5	-	3	75	2	8	-	2	1	4	49	255
	Yahyalar	5	75	-	3	2	-	3	75	-	7	2	1	-	7	27	150

Pelitcik	Boncuklar	8	120	10	6	1	1	1	25	2	4	-	1	-	10	44	145
	Mahirler	1	15	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	4	15
	Karkın	4	60	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	11	60
Kulat	Orta Mahalle (?)	7	105	5	1	2	5	1	25	-	-	-	1	-	10	32	130
	Nefs-i Kulat	7	105	2	1	2	1	-	-	-	-	-	-	-	3	16	105
Dereköy	Nefs-i Dereköy	16	240	11	9	-	3	3	75	2	2	-	4	-	9	59	315
Göne	Nefs-i Göne	9	135	6	4	2	2	5	125	2	4	-	-	-	9	43	260
	Sofular	10	150	2	3	1	3	2	50	-	2	-	2	-	3	28	200
	Yaturdaş	10	150	4	4	2	1	3	75	2	4	-	2	-	-	32	225
	Yakaköy (?)	3	45	1	2	3	-	1	25	2	5	-	-	-	-	17	70
	Duraklar	12	180	6	4	5	1	1	25	-	-	-	1	-	7	37	205
Soplan	Nefs-i Soplan	11	165	6	1	-	1	1	25	2	3	-	1	-	11	37	190
Sündek	Nefs-i Sündek	22	330	10	9	5	7	-	-	-	-	-	-	-	14	67	330
	Eriçek (?)	9	135	6	3	1	3	-	-	-	-	-	-	-	6	28	135
	Doğancılar	25	375	13	18	7	5	-	-	-	-	-	-	-	21	89	375
Sadeyaka	Nefs-i Sadeyaka	27	405	9	10	-	4	3	75	-	7	1	-	-	22	83	480
	Şeyhler	7	105	6	5	-	3	3	75	1	2	-	-	-	11	38	180
	Saraycık	8	120	5	4	-	5	-	-	-	-	-	-	-	13	35	120
	Kısaç	13	195	8	3	-	10	1	25	-	-	-	1	-	13	49	220
Domi	Nefs-i Domi	3	45	-	3	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	10	45
	Orta	13	195	4	3	2	2	-	-	-	4	-	-	-	6	34	195
	Kadılar	4	60	4	4	-	-	1	25	1	2	-	-	-	6	22	85
	Timurciler	7	105	3	3	-	3	-	-	-	5	-	-	-	7	28	105
Bayındır	Nefs-i Bayındır	70	1050	48	49	7	-	13	325	9	13	3	9	1	56	278	1375
Yalak	Hasanlar	18	270	4	5	5	5	2	50	2	2	1	-	-	19	66	320
	Salmanlar	9	135	2	4	11	3	2	50	1	2	1	-	-	12	47	185
	Sofular	33	495	15	13	14	7	1	25	-	-	-	-	-	22	105	520
	Banaz	1	15	2	1	-	-	1	25	-	1	1	-	-	-	7	40
	Kühistan (?)	2	30	-	-	1	-	1	25	-	-	-	1	-	4	9	55
Çandırılar	Nefs-i Çandırılar	15	225	2	5	4	3	4	100	-	15	-	1	5	13	67	325
	Süferi	8	120	4	2	2	4	1	25	-	-	-	1	-	9	31	145
Samail	Nefs-i Samail	11	165	6	6	3	4	-	-	-	-	-	-	-	8	38	165
	Gülen (?)	8	120	5	8	1	2	-	-	-	-	-	-	-	8	32	120
	Değirmen	4	60	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	4	11	60
	Dereköy	12	180	1	2	3	4	-	-	-	-	-	-	-	13	35	180
Bulduk	Nefs-i Bulduk	19	285	13	12	-	-	-	-	-	2	-	-	-	15	61	285

Yürecik	Nefs-i Yürecik	16	240	4	10	8	7	1	25	2	2	-	-	-	14	64	265
Çömllekçiler	Nefs-i Çömllekçiler	5	75	3	1	-	1	1	25	1	-	-	1	-	17	30	100
	Haydarlar	5	75	3	1	-	-	1	25	1	1	-	-	-	7	19	100
Yayalar-ı kebir	Çötler (?)	12	180	5	5	10	3	2	50	2	2	1	-	-	20	62	230
	Köpükler (?)	11	165	5	5	5	-	1	25	2	9	-	-	-	16	54	190
	Sormalar(?)	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4	-
	Danışmendli	5	75	1	3	2	2	-	-	-	-	-	-	-	8	21	75
	Eleler	13	195	9	4	8	-	-	-	-	3	-	-	-	16	53	195
	Çakırlar	6	90	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4	14	90
	Budaklar	11	165	1	8	6	-	1	25	-	2	1	-	-	15	45	190
	Kadıköy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	-
Yörük	Nefs-i Yörük	16	240	7	6	3	8	-	-	-	2	-	-	-	5	47	240
	Han	19	285	5	7	6	8	5	125	-	-	-	4	3	12	69	410
Kuzviran	Nefs-i Kuzviran	12	180	6	8	-	2	1	25	-	2	-	-	-	9	40	205
Beke	Nefs-i Beke	10	150	4	3	1	2	-	-	1	-	-	-	-	9	30	150
	Doğucular?	6	90	2	4	-	-	1	25	-	1	-	-	-	3	17	115
	Kızılcaviran	14	210	3	4	2	5	2	50	-	3	-	-	-	13	46	260
Tefen	Nefs-i Tefen	11	165	1	2	3	4	-	-	-	-	-	-	-	10	31	165
	Danışmenler	9	135	4	10	-	-	1	25	1	-	-	1	-	8	34	160
	Ortaköy	18	270	10	14	2	4	-	-	-	-	-	-	-	29	77	270
	Ahurdaş	23	345	12	10	4	7	-	-	-	2	-	-	-	27	85	345
	Esfehanlar	16	240	11	2	2	9	-	-	-	4	-	-	-	13	57	240
	Aşağıköy	6	90	4	3	1	1	-	-	-	-	-	-	-	8	23	90
Sübüçimen	Nefs-i Sübüçimen	18	270	4	2	1	-	8	200	2	8	-	4	1	15	63	470
	Yeniköy	9	135	1	3	3	-	7	175	2	8	-	1	-	11	45	310
	Sallar	12	180	11	8	-	-	-	-	-	2	-	-	-	9	42	180
	...?	4	60	3	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	9	19	60
Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	18	270	12	6	6	5	-	-	-	-	-	-	-	14	61	270
	Acemler (?)	14	210	8	6	1	2	-	-	-	2	-	-	-	6	39	210
Şerefaddin	Nefs-i Şerafeddin	22	330	14	-	3	7	-	-	1	2	-	-	-	41	90	330
	Doğanlar	5	75	3	1	-	3	1	25	-	2	-	-	1	4	20	100
	Çaylı	11	165	11	-	2	5	-	-	-	-	-	-	-	14	43	165
	Gönez	11	165	10	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	14	39	165
	Nefs-i Dolaycık	21	315	7	10	-	1	9	225	2	14	-	3	-	17	84	540

Dolaycık	Yakanlar	5	75	1	1	3	-	2	50	1	2	-	3	-	6	24	125
	Doğanlar	19	285	7	13	2	-	-	-	-	-	-	-	-	26	67	285
	Yunuslar	14	210	10	14	-	-	2	50	1	8	-	1	-	9	59	260
Belek	Meşecik	23	345	24	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	81	345
	Nefs-i Belek	19	285	21	14	-	5	3	75	3	4	1	1	-	35	106	360
Karesi	Nefs-i Karesi	9	135	3	2	2	1	-	-	-	8	-	-	-	3	28	135
	Cumaderesi	10	150	9	3	2	6	2	50	-	15	-	-	-	6	53	200
	Mutaflar (?)	4	60	6	5	-	2	4	100	1	3	-	1	-	6	32	160
Göçeğiz	Nefs-i Göçeğiz	23	345	3	13	7	13	4	100	-	2	-	3	2	30	100	445
	Sağırlar	20	300	10	10	4	3	-	-	-	-	-	-	-	21	68	300
	Yukarı-karahasanlar	16	240	8	7	8	4	-	-	2	2	-	-	-	12	59	240
	Aşağıka-rahasanlar	15	225	7	10	4	3	-	-	-	-	-	-	-	14	53	225
	Çavuşlar	5	75	1	2	-	4	-	-	-	2	-	-	-	4	18	75
	...?	5	75	1	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-	6	16	75
	Babalar	17	255	6	10	4	7	3	75	2	2	-	3	-	8	62	330
	Zaim	7	105	4	2	1	2	3	75	-	8	-	1	-	4	32	180
	Şahoğlu (?)	5	75	4	5	1	2	4	100	2	6	-	5	-	5	39	175
	Ozan	Nefs-i Ozan	22	330	5	7	1	4	1	25	-	2	-	-	-	34	76
...?		1	15	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	6	15
Budaklar		16	240	5	7	4	9	-	-	-	4	-	-	-	12	57	240
Dumanlar		3	45	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4	10	45
Geynik	Nefs-i Geynik	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	4	-
	Yeşiller	11	165	5	6	1	3	2	50	2	4	-	-	-	7	41	215
Toplam	120	1485	22275	728	633	267	385	183	4575	86	319	27	78	16	1388	5595	26850

2. Küçükbaş Hayvancılık

Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerinde, büyükbaş hayvancılığında olduğu gibi küçükbaş hayvancılığı yetiştiriciliğine de rağbet hayli yüksektir. Karyelerdeki yetiştirilen küçükbaş hayvanlarını koyun ve keçi olmak üzere iki ana başlık altında inceledik. Alt başlıklar ise şunlardır: sağman koyun ve yıllık geliri, erkek koyun ve yıllık geliri, kuzu, sağman keçi ve yıllık geliri, erkek keçi ve yıllık geliri, oğlak. Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerinde toplam 13891 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır ve bunların yıllık geliri de 21880 kuruştur. Karyeler genelinde toplam 3232 adet sağman koyun bulunmakla birlikte bunların yıllık gelirleri de 9395,5 kuruştur. En fazla koyun 262 adet ve 786 kuruş gelir ile Yayalar-ı Kebir divanının Çötler karyesinde yetiştirilmektedir. En az koyun yetiştiriciliği 1 adet koyun ile Kapaklı divanının Nefs-i Kapaklı karyesinde yapılmaktadır. Karyeler genelinde toplam 687 adet erkek koyun yetiştirilmekte ve bunların yıllık gelirleri de toplam 1004,5 kuruştur. En fazla erkek koyun bulunan yer 110 adet ve 164 kuruş gelir ile Yayalar-ı Kebir divanının Çötler karyesidir. En az erkek koyun yetiştirilen karyeler ise 1 adet ile Bayındır divanının Nefs-i Bayındır karyesi ile Kapucular divanının Bağçepınar karyesidir. Genel kuzu toplamı 1844 olup en fazla kuzunun bulunduğu yer ise 118 adet kuzu ile Belek divanının Nefs-i Belek karyesidir.

Viranşehir kazası karyelerinde sağman keçi sayısı 4466 adet olup yıllık geliri 9979,5 kuruştur. Sağman keçinin en fazla yetiştirildiği yer 171 adet sağman keçi ve geliri de 342 kuruş ile Nefs-i Viranşehir divanının Karışeyhler karyesidir. En az sağman keçinin bulunduğu yerler 2 adet ve 4 kuruş gelir ile Sündek divanının Ericcek karyesi ve Beke divanının Doğucular karyesidir. Karyeler genelinde toplam 1212 adet erkek keçi yetiştirilmekle beraber bunların yıllık geliri de 1500,5 kuruştur. En fazla erkek keçi yetiştiriciliği 98 adet ve 98 kuruş gelir ile Belek divanının Meşecik karyesinde yapılmakta ve en az erkek keçi yetiştiriciliği 2'şer adet erkek keçi ile Bayındır divanının Nefs-i Bayındır karyesi, Haslı divanının? karyesi ve Kapucular divanının Bağçepınar karyelerinde yapılmaktadır. Karyelerde genel olarak oğlak sayısı toplamı da toplam 2450 adet olup en fazla oğlak bulunan yer ise Kayaca divanının Nefs-i Kayaca karyesi olup, en az oğlak bulunan karye ise 2 adet oğlak ile Haslı divanının Çatak karyesidir. Ayrıca küçükbaş hayvancılığı yetiştirilmeyen sadece büyükbaş hayvancılığı yetiştiriciliğine yönelen karyeler de vardır.

Viranşehir kazası karyelerinde yetiştirilen küçükbaş hayvan çeşit, sayı ve gelirlerini 55 numaralı tabloda ayrıntılı olarak görebiliriz.

Tablo 55: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Küçükbaş Hayvan Sayısı ve Gelirleri

Divan Adı	Karye Adı	Koyun					Keçi					Toplam	
		Sağman	Gelir (Kuruş)	Erkek	Gelir (Kuruş)	Kuzu	Sağman	Gelir (Kuruş)	Erkek	Gelir (Kuruş)	Oğlak	Adet	Gelir (Kuruş)
Babalar	Kartak	13	39	5	7,5	10	28	56	9	9	15	80	111,5
	Nefs-i Babalar	17	51	-	-	11	72	144	8	8	35	143	203
Kapaklı	Nefs-i Kapaklı	1	-	-	-	-	7	21	-	-	-	8	21
	Saruclar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yemişler	Nefs-i Yemişler	-	-	-	-	-	9	27	-	-	8	17	27
	Tamışlar	10	30	-	-	5	20	60	-	-	15	50	90
	Kızılcapınar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kayaca	Nefs-i Kayaca	43	105	11	27	34	123	344	50	130	83	344	606
	Belek	12	36	2	6	7	16	48	3	9	7	47	99
Nefs-i Viranşehir	Karaşeyhler	171	513	38	57	89	171	342	66	66	81	616	978
	Çamlıca	25	75	3	4,5	17	16	32	5	5	9	75	116,5
	Bağdatlar	40	117	3	4,5	4	30	60	11	11	19	107	192,5
	Yazıboy (?)	36	58	9	14,5	-	55	110	-	-	20	120	182,5
	Durmuşlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kapucular	Kapucular	30	90	9	12	17	159	318	17	15	57	289	435
	Bağçepınar	18	54	1	-	8	39	77	2	-	11	79	131
	Kıran (?)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	24	45	2	3	2	13	26	3	-	12	56	74
Haslı	Dereağıl	30	90	6	9	16	25	50	5	5	15	97	154
	Yalpan (?)	50	150	30	45	40	40	80	30	30	25	215	305
	Nefs-i Hash	189	567	35	49,5	106	110	245	31	31	47	518	892,5
	Sallar	23	69	3	7,5	16	28	56	2	3	13	85	135,5
	Çatak	8	24	2	3	5	3	6	-	-	2	20	33
	...?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Turancılar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Nefs-i Pelitçik	13	39	-	-	9	37	129	-	-	24	83	168
	Yahyalar	20	30	-	-	15	20	100	-	-	12	67	130
	Boncuklar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Pelitcik	Mahirler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Karkın	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kulat	Orta Mahalle	77	231	7	7,5	32	47	94	5	5	21	189	337,5
	Nefs-i Kulat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dereköy	Nefs-i Dereköy	50	110	10	10	22	77	154	18	18	34	211	292
Göne	Nefs-i Göne	15	45	-	-	8	38	57	-	-	12	73	102
	Sofular	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Yaturdaş	5	15	-	-	4	20	60	-	-	15	44	75
	Yakaköy (?)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Duraklar	4	12	-	-	4	41	123	-	-	12	61	135
Soplan	Nefs-i Soplan	33	99	12	9	28	93	186	17	17	42	225	311
Sündek	Nefs-i Sündek	16	48	-	-	5	32	64	-	-	13	66	112
	Ericek (?)	3	9	-	-	3	2	4	-	-	-	8	13
	Doğançılar	31	93	-	-	22	56	112	-	-	36	145	205
Sadeyaka	Nefs-i Sadeyaka	40	120	8	12	29	90	180	24	24	61	252	336
	Şeyhler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Saraycık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Kısaç	8	24	2	-	5	80	160	30	30	50	175	214
Domi	Nefs-i Domi	8	24	2	3	8	25	50	20	20	20	83	97
	Orta	52	156	2	3	32	27	54	8	8	16	137	221
	Kadılar	18	54	-	-	12	54	108	9	9	31	124	171
	Timurciler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bayındır	Nefs-i Bayındır	18	54	1	-	11	47	94	2	-	39	118	148
Yalak	Hasanlar	73	219	31	48	25	71	142	72	72	35	307	481
	Salmanlar	10	30	10	15	10	30	60	10	10	20	90	115
	Sofular (?)	89	267	10	15	48	83	156	20	20	47	297	458
	Banaz	25	75	-	-	12	20	40	-	-	12	69	115
	Kühistan(?)	32	96	2	3	22	11	22	-	-	5	72	121
Çandırılar	Nefs-i Çandırılar	10	30	-	-	5	62	282	12	60	32	121	372
	Süferi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Samail	Nefs-i Samail	21	63	-	-	11	43	86	-	-	27	102	149
	Gülen (?)	4	12	-	-	3	8	16	-	-	4	19	28
	Değirmen	5	15	-	-	4	25	50	-	-	11	45	65
	Dereköy	11	33	-	-	11	52	104	3	3	35	112	140
Bulduk	Nefs-i Bulduk	36	108	4	4	25	86	172	20	20	58	229	304
Yürecik	Nefs-i Yürecik	56	138	2	2	44	46	123	6	9	22	176	272
Çömlekçiler	Nefs-i Çömlekçiler	10	30	-	-	7	16	48	7	21	8	48	99
	Haydarlar	10	30	-	-	6	30	90	-	-	25	71	120
	Çötlar (?)	262	786	110	164	110	123	246	24	14	56	685	1210

kebir	Köpükler (?)	20	60	4	3	22	41	82	3	3	24	114	148
	Sormalar(?)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Danışmendli	100	300	27	37	50	33	66	-	-	20	230	403
	Eleler	48	96	18	27	31	39	78	6	6	21	163	207
	Çakırcılar	25	75	5	7,5	20	25	50	10	10	20	105	142,5
	Budaklar	85	255	22	30	40	102	204	21	20	41	311	509
Yörük	Kadıköy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Nefs-i Yörük	15	45	-	-	5	52	104	-	-	21	93	149
Han		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuzviran	Nefs-i Kuzviran	8	24	-	-	8	82	164	19	19	60	177	207
Beke	Nefs-i Beke	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Doğucular?	2	6	-	-	-	2	4	-	-	-	4	10
	Kızılcaviran	30	90	-	-	25	78	200	12	36	53	198	326
Tefen	Nefs-i Tefen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Danışmenler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Ortaköy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Ahurdaş	88	264	24	36	44	88	176	30	30	54	328	506
	Esfehanlar	79	237	26	39	50	80	160	32	32	48	315	468
	Aşağıköy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sübüçimen	Nefs-i Sübüçimen	28	90	-	-	20	113	339	39	117	42	242	546
	Yeniköy	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Sallar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	...?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	55	165	10	15	39	70	140	21	21	49	244	341
	Acemler (?)	-	-	-	-	-	6	12	-	-	3	9	12
Şerefaddin	Nefs-i Şerefaddin	42	126	4	4,5	31	84	168	21	27	52	234	325,5
	Doğanlar	4	12	-	-	2	-	-	-	-	-	6	12
	Çaylı	13	9	-	-	9	40	80	10	10	25	97	99
	Gönez	56	168	7	10,5	44	42	84	7	7	26	182	269,5
Dolaycık	Nefs-i Dolaycık	44	130	3	4,5	29	80	160	5	5	46	207	299,5
	Yakanlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Doğanlar	24	72	-	-	18	61	122	21	21	37	161	215
	Yunuslar	34	102	16	21,5	23	47	94	28	30,5	37	185	248
Belek	Meşecik	65	195	10	15	37	91	182	98	98	47	348	490
	Nefs-i Belek	232	696	93	139,5	118	138	276	85	85	79	745	1196,5
Karesi	Nefs-i Karesi	10	30	-	-	5	30	60	-	-	15	60	90
	Cumaderesi	33	99	2	6	28	108	324	22	66	50	243	495
	Mutaflar (?)	9	27	2	6	7	15	45	8	21	13	54	99
Sağırlar	Nefs-i Göceğiz	12	36	8	16	8	35	70	30	21	35	128	143
	Sağırlar	8	24	-	-	4	-	-	-	-	-	12	24

Göçeğiz	Yukarı-karahasanlar	19	57	3	4,5	11	30	60	9	7	27	99	128,5
	Aşağı-karahasanlar	20	50	-	-	13	52	104	20	20	33	138	174
	Çavuşlar	9	27	-	-	5	9	18	-	-	4	27	45
	...?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Babalar	72	226	-	-	56	85	170	16	16	55	284	412
	Zaim	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Şahoğlu	50	150	20	20	-	20	40	10	10	-	100	220
Ozan	Nefs-i Ozan	32	81,5	-	-	24	56	112,5	28	28	30	170	222
	...?	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Budaklar	25	75	11	16,5	20	119	278	52	52	41	268	421,5
	Dumanlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Geynik	Nefs-i Geynik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Yeşiller	31	88	-	-	19	57	285	-	-	33	140	373
Toplam	120	3232	9395,5	687	1004,5	1844	4466	9979,5	1212	1500,5	2450	13891	21880

3. Yük- Binek Hayvancılığı

Viranşehir kazası temettü'ât defteri kayıtlarında sayıları ve nitelikleri belirtilen kısarak, merkep, bargir (beygir), tay ve katır cinsi hayvanlara ait bilgileri yük ve binek hayvanları başlığı altında inceledik. Merkep, kısarak, tay, deve ve bargir (beygir) kayıtlarda yük ve binek hayvanlarının adı olarak geçmektedir.¹⁴⁷ Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerdeki yük ve binek hayvanlarının daha çok zirai faaliyetler amacıyla yetiştirildiği görülmektedir. Bu hayvanlara sahip olan haneler kendi zirai faaliyetleri ile yük ve binek ihtiyaçlarını karşılamak için bu hayvanlara sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 56'da görüldüğü gibi Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerde yük ve binek hayvanlarının toplamı 1546 adettir. Fakat bu yük-binek hayvanlarından sadece kısrağın yıllık geliri vardır, diğer hayvanların yıllık gelirleri yoktur. Karyeler geneline baktığımızda toplam 109 adet kısarak bulunmakta ve bu hayvandan kazanılan yıllık gelir de 5450 kuruştur. Kısrağın en fazla bulunduğu yer 9 adet kısarak ve 600 kuruş gelir ile Hamamlu divanının Nefs-i Hamamlu karyesidir. Dölsüz kısarak sayısı 61 adet olup en fazla bulunduğu yer Çandırlar divanının Nefs-i Çandırlar karyesidir. Merkep sayısına karyeler genelinde bakıldığında toplam 1056 adet merkebe rastlanmaktadır. Merkep cinsi bu hayvanının diğer yük-binek hayvanlarının sayısından fazla olmasının en önemli sebebi ulaşım ve yük taşıma gibi halkın yaygın ihtiyaçlarının bu hayvanla giderilmeye çalışılmasıdır. Merkepler her türlü yük taşımacılığında özellikle köylerden şehre, yaylalara ve evden tarlaya olan taşımacılıkta ön planda tutulmaktadır. Buna ilaveten aynı tür taşımacılıkta bargir (beygir) ve katırlar da kullanılmaktadır. Bu hayvanlar merkebe göre daha fazla yük taşıma kapasitesine sahiptir. Ama bu hayvanlar merkebe göre biraz daha pahalı olduğu için her hane de bu hayvanlardan bulunmaz. 53 adet merkeble Kapucular divanı Kapucular karyesi merkep cinsi yük-binek hayvanının en fazla bulunduğu yerdir. Bargir cinsi yük hayvanı toplam 215 adet olup en fazla bulunduğu yer 23 adet bargir ile Bayındır divanının Nefs-i Bayındır karyesidir. Karyeler genelinde toplam 70 adet tay cinsi yük-binek hayvanı bulunmakla beraber en fazla bulunduğu yer 6 adet tay hayvanı ile Hamamlu divanının Nefs-i Hamamlu karyesidir. Yük-binek

¹⁴⁷ Selahattin ÖZÇELİK, “Temettü'ât Defterlerine Göre İnanç ve Çevresinde İktisadi ve Sosyal Hayat”, **21.yı Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25–27 Ekim 2001) Bildirileri**, I, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, Nu: 2, İstanbul, 2001. s. 272.

hayvanları içerisinde karyeler genelinde en az olan hayvan 35 adet ile katırdır. Katır cinsi bu yük-binek hayvanının en fazla bulunduğu yerler 5'er adet katır hayvanı ile Kayaca divanının Nefs-i Kayaca ve Haslı divanının Nefs-i Haslı karyeleridir. Ayrıca yük-binek hayvanlarının birinin ya da hepsinin bulunmadığı karyeler de mevcuttur.

Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinde adı geçen yük-binek hayvanlarının çeşit, sayı ve gelirlerini aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde görebiliriz.

Tablo 56: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Yük- Binek Hayvanlarının Sayısı ve Gelirleri

Divan Adı	Karye Adı	Kısrak			Merkebe	Bargir	Tay	Katr	Toplam	
		Adet	Gelir (Kuruş)	Dölsüz					Adet	Adet
Babalar	Kartak	-	-	-	5	1	-	-	6	-
	Nefs-i Babalar	-	-	-	11	-	-	-	11	-
Kapaklı	Nefs-i Kapaklı	1	50	-	5	-	-	-	6	50
	Saruclar	1	50	-	7	1	-	-	9	50
Yemişler	Nefs-i Yemişler	1	50	2	8	1	1	-	13	50
	Tamışlar	-	-	1	5	3	-	-	9	-
	Kızılcapınar	-	-	-	6	-	-	-	6	-
Kayaca	Nefs-i Kayaca	2	100	-	15	-	2	5	24	100
	Belek	-	-	-	4	1	-	-	5	-
Nefs-i Viranşehir	Karışeyhler	1	50	1	6	2	2	-	12	50
	Çamlıca	-	-	-	8	-	-	-	8	-
	Bağdatlar	1	50	-	3	1	-	-	5	50
	Yazıboy	-	-	1	10	2	1	3	17	-
	Durmuşlar	2	100	1	8	-	-	2	13	100
Kapucular	Kapucular	1	50	1	53	4	3	1	63	50
	Bağçepınar	2	100	2	7	2	-	1	14	100
	Kıran (?)	-	-	-	19	3	1	-	23	-
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	9	600	3	38	5	6	1	62	600
Haslı	Dereağıl	-	-	-	3	4	-	3	10	-
	Yalpan (?)	-	-	-	3	1	-	1	5	-
	Nefs-i Haslı	2	100	1	16	9	1	5	34	100
	Sallar	-	-	-	8	2	-	-	10	-
	Çatak	-	-	-	10	3	-	1	14	-
	...?	-	-	-	2	1	-	-	3	-
	Turancılar	1	50	-	6	-	1	-	8	50
Pelitcik	Nefs-i Pelitcik	-	-	-	12	2	-	-	14	-
	Yahyalar	-	-	-	3	2	-	-	5	-
	Boncuklar	-	-	-	8	2	-	-	10	-
	Mahirler	-	-	-	-	2	-	-	2	-
	Karkın	-	-	-	6	-	-	-	6	-
Kulat	Orta Mahalle	1	50	-	4	2	1	-	8	50
	Nefs-i Kulat	4	200	-	4	1	-	-	9	200

Dereköy	Nefs-i Dereköy	2	100	-	2	1	1	-	6	100
Göne	Nefs-i Göne	-	-	-	11	2	-	-	13	-
	Sofular	-	-	-	4	2	-	-	6	-
	Yaturdaş	-	-	-	4	-	-	-	4	-
	Yakaköy (?)	-	-	-	5	-	-	-	5	-
	Duraklar	2	100	-	2	-	-	-	4	100
Soplan	Nefs-i Soplan	1	50	-	7	1	1	-	10	50
Sündek	Nefs-i Sündek	-	-	-	12	1	-	1	14	-
	Ericek (?)	-	-	-	5	1	-	-	6	-
	Doğancılar	-	-	-	13	2	-	-	15	-
Sadeyaka	Nefs-i Sadeyaka	1	50	-	21	1	1	-	24	50
	Şeyhler	2	100	-	3	-	2	-	7	100
	Saraycık	-	-	-	4	2	-	-	6	-
	Kısaç	1	50	-	5	-	-	-	6	50
Domi	Nefs-i Domi	1	50	1	4	1	-	-	7	50
	Orta	-	-	2	13	2	-	-	17	-
	Kadılar	-	-	1	3	1	-	-	5	-
	Timurciler	-	-	3	6	-	-	-	9	-
Bayındır	Nefs-i Bayındır	4	200	2	34	23	4	1	68	200
Yalak	Hasanlar	-	-	1	-	3	1	-	5	-
	Salmanlar	-	-	-	1	4	-	-	5	-
	Sofular	2	100	2	7	1	1	-	13	100
	Banaz	1	50	-	-	1	-	-	2	50
	Kühistan(?)	-	-	-	-	2	-	-	2	-
Çandırılar	Nefs-i Çandırılar	3	150	4	11	4	-	-	22	150
	Süferi	-	-	-	6	1	-	-	7	-
Samail	Nefs-i Samail	-	-	-	15	1	-	-	16	-
	Gülen (?)	-	-	-	9	-	-	-	9	-
	Değirmen	-	-	-	2	2	-	-	4	-
	Dereköy	1	50	1	13	1	-	-	16	50
Bulduk	Nefs-i Bulduk	1	50	1	4	4	1	-	11	50
Yürecik	Nefs-i Yürecik	-	-	-	6	5	-	-	11	-
Çömlekçiler	Nefs-i Çömlekçiler	1	50	-	6	3	1	-	11	50
	Haydarlar	1	50	-	3	1	1	-	6	50
Yayalar-ı kebir	Çötler (?)	6	300	-	19	2	2	-	29	300
	Köpükler (?)	1	50	1	14	7	-	-	23	50
	Sormalar(?)	-	-	1	-	-	1	-	2	-
	Danışmendli	3	150	-	2	-	1	1	7	150
	Eleler	1	50	2	10	5	2	-	20	50

	Çakırcılar	-	-	-	8	-	-	-	8	-
	Budaklar	-	-	1	16	-	-	-	17	-
	Kadıköy	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yörük	Nefs-i Yörük	1	50	1	8	-	-	-	10	50
	Han	1	50	1	4	4	1	-	11	50
Kuzvıran	Nefs-i Kuzvıran	2	-	-	8	-	4	-	14	-
Beke	Nefs-i Beke	-	-	-	5	2	-	-	7	-
	Doğucular?	1	100	1	2	2	-	-	6	100
	Kızılcavıran	3	150	-	3	1	2	-	9	150
Tefen	Nefs-i Tefen	-	-	1	13	-	-	-	14	-
	Danişmenler	-	-	-	7	3	1	-	11	-
	Ortaköy	-	-	-	12	5	-	-	17	-
	Ahurdaş	-	-	-	16	6	-	-	22	-
	Esfehanlar	-	-	-	17	1	-	-	18	-
	Aşağıköy	-	-	-	5	1	-	-	6	-
Sübüçimen	Nefs-i Sübüçimen	1	50	1	13	6	3	-	24	50
	Yeniköy	1	50	-	7	4	1	-	13	50
	Sallar	4	250	2	4	1	3	2	16	250
	...?	-	-	-	-	2	-	-	2	-
Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	-	-	-	6	2	-	-	8	-
	Acemler (?)	-	-	-	8	-	-	-	8	-
Şerefaddin	Nefs-i Şerafeddin	3	150	3	22	2	4	-	34	150
	Doğanlar	1	50	-	7	-	-	-	8	50
	Çaylı	-	-	-	12	-	-	-	12	-
	Gönez	1	50	-	7	-	2	-	10	50
Dolaycık	Nefs-i Dolaycık	7	350	3	13	3	1	1	28	350
	Yakanlar	1	50	-	1	2	-	-	4	50
	Doğanlar	2	100	-	11	4	-	-	17	100
	Yunuslar	3	150	-	10	1	3	-	17	150
Belek	Meşecik	2	100	-	9	-	-	-	11	100
	Nefs-i Belek	1	50	3	30	2	1	-	37	50
Karesi	Nefs-i Karesi	-	-	-	3	2	1	-	6	-
	Cumaderesi	4	200	2	1	4	2	1	14	200
	Mutaflar (?)	1	50	-	8	1	-	-	10	50
Göceğiz	Nefs-i Göceğiz	-	-	2	26	1	-	2	31	-
	Sağırlar	-	-	-	20	-	-	-	20	-
	Yukarı-	1	50	1	14	1	-	1	18	50

	karahasanlar									
	Aşağıka- rahasanlar	1	-	-	19	-	-	1	21	-
	Çavuşlar	-	-	-	5	1	-	-	6	-
	...?	-	-	-	8	-	-	-	8	-
	Babalar	2	-	-	13	1	-	-	16	-
	Zaim	-	-	-	2	2	-	-	4	-
	Şahoğlu (?)	-	-	1	10	1	1	1	14	-
Ozan	Nefs-i Ozan	-	-	-	22	2	-	-	24	-
	...?	-	-	-	5	-	-	-	5	-
	Budaklar	-	-	2	15	-	-	-	17	-
	Dumanlar	-	-	-	2	-	-	-	2	-
Geynik	Nefs-i Geynik	-	-	-	3	-	-	-	3	-
	Yeşiller	1	50	1	7	1	1	-	11	50
Toplam	120	109	5450	61	1056	215	70	35	1546	5450

4. Arıcılık

1844- 1845 (1260–1261) yılına ait Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinde arıcılık faaliyetleri ile ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Arıcılık faaliyetleri geçim kaynağı olan bir meslek olmamakla birlikte karyelerde arıcılık yapılmaktadır. Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerde yapılan arıcılık faaliyetlerini, karye karye arı kovani sayısını ve bunların yıllık gelirlerini aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak görebiliriz.

Tablo 57: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Arı Kovanlarının Sayısı ve Gelirleri

Divan Adı	Karye Adı	Arı Kovan Sayısı	Gelir (Kuruş)
Babalar	Kartak	25	375
	Nefs-i Babalar	12	180
Kapaklı	Nefs-i Kapaklı	-	-
	Saruçlar(?)	6	90
Yemişler	Nefs-i Yemişler	14	210
	Tamışlar	16	240
	Kızılcapınar	-	-
Kayaca	Nefs-i Kayaca	-	-
	Belek	-	-
Nefs-i Viranşehir	Kara şeyhler	4	60
	Çamlıca	19	285
	Bağdatlar	6	90
	Yazıboy	-	-
	Durmuşlar	7	105
Kapucular	Kapucular	-	-
	Bağçepınar	-	-
	Kıran (?)	-	-
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	24	360
Haslı	Dereâğıl	3	45
	Yalpan (?)	-	-
	Nefs-i Haslı	3	45
	Sallar	6	90
	Çatak	-	-
	...?	-	-
	Turancılar	5	75
Pelitcik	Nefs-i Pelitcik	2	30
	Yahyalar	-	-
	Boncuklar	9	135
	Mahirler	-	-
	Karkın	1	15
Kulat	Orta Mahalle	-	-
	Nefs-i Kulat	-	-
Dereköy	Nefs-i Dereköy	4	60
Göne	Nefs-i Göne	6	90
	Sofular	6	90
	Yaturdaş	10	150
	Yakaköy (?)	1	15
	Duraklar	-	-
Soplan	Nefs-i Soplan	-	-

Sündek	Nefs-i Sündek	36	540
	Ericek (?)	6	90
	Doğancılar	85	1275
Sadeyaka	Nefs-i Sadeyaka	14	210
	Şeyhler	3	45
	Saraycık	5	75
	Kısaç	1	15
Domi	Nefs-i Domi	4	60
	Orta	9	135
	Kadılar	-	-
	Timurciler	19	285
Bayındır	Nefs-i Bayındır	11	165
Yalak	Hasanlar	-	-
	Salmanlar	10	150
	Sofular (?)	3	45
	Banaz	4	60
	Kühistan(?)	8	120
Çandırılar	Nefs-i Çandırılar	3	45
	Süferi	8	120
Samail	Nefs-i Samail	10	150
	Gülen (?)	-	-
	Değirmen	4	60
	Dereköy	6	90
Bulduk	Nefs-i Bulduk	-	-
Yürecik	Nefs-i Yürecik	15	225
Çömlekçiler	Nefs-i Çömlekçiler	5	75
	Haydarlar	4	60
Yayalar-ı kebir	Çötler (?)	20	300
	Köpükler (?)	9	135
	Sormalar(?)	2	30
	Danışmendli	5	75
	Eleler	12	180
	Çakırcılar	7	105
	Budaklar	2	30
	Kadıköy	-	-
Yörük	Nefs-i Yörük	11	165
	Han	9	135
Kuzviran	Nefs-i Kuzviran	15	225
Beke	Nefs-i Beke	12	180
	Doğucular (?)	3	45
	Kızılcaviran	5	75
Tefen	Nefs-i Tefen	2	30
	Danışmenler (?)	-	-
	Ortaköy	6	90
	Ahurdaş	4	60
	Esfehanlar	17	255
	Aşağıköy	1	15
Sübüçimen	Nefs-i Sübüçimen	7	105
	Yeniköy	25	375
	Sallar	2	30
	...?	3	45
Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	1	15
	Acemler (?)	19	285
Şerefaddin	Nefs-i Şerafeddin	24	360
	Doğanlar	4	60
	Çaylı	3	45

	Gönez	5	75
Dolaycık	Nefs-i Dolaycık	9	135
	Yakanlar	2	30
	Doğanlar	6	90
	Yunuslar	15	225
Belek	Meşecik	17	255
	Nefs-i Belek	13	195
Karesi	Nefs-i Karesi	3	45
	Cumaderesi	42	630
	Mutaflar (?)	-	-
Göceğiz	Nefs-i Göceğiz	3	45
	Sağırlar	2	30
	Yukarı Karahasanlar	3	45
	Aşağı Karahasanlar	5	75
	Çavuşlar	3	45
	...?	-	-
	Babalar	12	180
	Zaim	4	60
	Şahoğlu	6	90
	Ozan	Nefs-i Ozan	4
...?		-	-
Budaklar		7	105
Dumanlar		-	-
Geynik	Nefs-i Geynik	-	-
	Yeşiller	-	-
Toplam	120	853	12795

Tablo 57’yi değerlendirecek olursak Viranşehir kazası divanlarına bağlı çoğu karyede arıcılık faaliyetlerinin yapıldığı görülmektedir. Arıcılıkla uğraşan karyelerde toplam 853 adet arı kovanı bulunmaktadır ve bunların yıllık hâsılat gelirleri de 12795 kuruştur. Arı kovanlarının adedi 15 kuruştur ve yıllık gelirler de bu kuruş üzerinden hesaplanmıştır. En fazla arı kovanı sayısı 85 adet kovan ve 1275 kuruş gelir ile Sündek divanının Doğancılar karyesinde bulunmaktadır. En az arı kovanı bulunan yerler ise 1’er adet kovan ve 15 kuruş gelir ile Kuzyaka divanının Nefs-i Kuzyaka karyesi, Tefen divanının Aşağıköy karyesi, Sadeyaka divanının Kısaç karyesi, Göne divanının Yakaköy? karyesi ve Pelitcik divanının Karkın karyesidir.

C) ASİYAB (SU DEĞİRMENİ)

Viranşehir kazası 1844–1845 yılına ait temettü’ât defterlerinde asiyabdan yani un yapmak için buğdayın öğütüldüğü su değirmenlerinden de bahsedilmektedir. Bu değirmenler her karyede bulunmamakla birlikte sayıları da oldukça azdır. Karyeler geneline bakıldığında toplam 16 karyede asiyab bulunmaktadır. 10 karyede su değirmenlerini kişiler kendileri işletmekte, 5 karyede ise değirmenler kişilere kiraya verilmiş ve 1 karyede ise harap yani iş görmez durumda olan asiyablar (su değirmeni) bulunmaktadır. Kişilerin kendilerinin işlettiği asiyabların yıllık gelirleri 4400 kuruş olup, kiraya verilenlerin yıllık gelirleri ise 4958 kuruştur ve asiyabların toplam gelirleri de 9358 kuruş etmektedir.

Aşağıdaki tabloda asiyabların yani su değirmenlerinin buldukları karyeleri, değirmenlerin sayılarını ve yıllık gelirleri görebiliriz

Tablo 58: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Karyelerindeki Su Değirmeni ve Geliri

Divan Adı	Karye Adı	Asiyab		Asiyab-ı İcar		Harap Asiyab	Toplam	
		Adet	Gelir (Kuruş)	Adet	Gelir (Kuruş)	Adet	Adet	Gelir (Kuruş)
Nefs-i Viranşehir	Karışeyhler	-	-			6	6	-
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	5	1400	-		-	5	1400
Haslı	Nefs-i Haslı	1	50	-		-	1	50
	Çatak	1	100	-		-	1	100
Çandırlar	Nefs-i Çandırlar	2	600			-	2	600
	Süferi	2	400	-		-	2	400
Yayalar-ı kebir	Çötler(?)	5	500	-		-	5	500
	Sormalar	5	400	-		-	5	400
	Kadıköy	-	-	1	650		1	650
Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	4	750	-		-	4	750
Şerefaddin	Göne	-	-	4	500	-	4	500
Belek	Meşecik	2	100	-		-	2	100
	Nefs-i Belek	1	100	-		-	1	100
Göceğiz?	-	-	10	1132	-	10	1132
	Şahoğlu (?)	-	-	8	1500	-	8	1500
Ozan	Dumanlar	-	-	5	1176	-	5	1176
Toplam	16	28	4400	28	4958	6	62	9358

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VİRANŞEHİR KAZASI TEMETTÜ'ÂT DEFTERLERİNDE'Kİ VERGİ ÇEŞİTLERİ ve DAĞILIMI

A) VERGİ ÇEŞİTLERİ

Vergi kaydı ve vergilendirmede adaleti sağlamak için hazırlanan temettü'ât defterleri, vergi dağılımını tetkik etmek amacıyla ve doğru bilgilere ulaşmamızda çok fayda sağlayacaktır. Osmanlı Devleti'nde temettü'ât defterlerinde sayımların yapılmasının asıl gayesi, vergi sisteminin alt yapısının oluşturulmak gayesidir.¹⁴⁸ Bu bölümde temettü'ât defterlerinde yazılmış vergi çeşitlerini ve oranlarını, divanlara ve hanelere göre dağılımlarını göstereceğiz. Temettü'ât defterlerinde haneler yazılırken hane reisinin yıllık vergisinin ne kadar olduğu “Sene-i sâbıkda virgü-yi mâhsusadan bir senede vermiş olduğu” olarak belirtilmiş, ayrıca tarımsal ürünlerden alınan oşür ve küçükbaş hayvanlardan alınan ağnam vergi miktarı da kaydedilmiştir.

1. Vergü- yi Mahsûsa (Yıllık Vergi)

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte halkın sosyal, hukuki ve iktisadi bakımdan eşitliği kabul olunduğundan daha önce "Tekâlif-i Örfiyye" adıyla toplanan vergiler tek kalemde birleştirilerek tahsil edilmeye başlandı. “An-cemaatin vergi”, “vergü-yi mahsûsa”, “ komşuca alınan vergü” ve “vergü” gibi adlarla toplanan bu verginin miktarı liva ölçeğinde belirlenerek toplam miktar kazalar arasında paylaştırılmakta idi. Kazanın müdür ve meclis azaları, nüfusun dini kimliğine göre imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda kasaba ve köylere isabet eden hisseler belirlenir, en sonunda köy ve mahalle düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre paylaştırıldı.¹⁴⁹ Alman vergiler hukuki metinlerde daha çok “an-cemaatin vergisi” olarak geçerken II. Abdulhamid döneminde çıkarılan bir

¹⁴⁸ ÇAKIR, a.g.e.,s.22.

¹⁴⁹ ÖZTÜRK, a.g.e., s.174.

nizamnamede ise “komşuca alınan vergiler” diye isimlendirilen tek bir vergi haline getirilmiştir. Kayıtlarda “Sene-i sâbıkda virgü-yi mâhsusadan bir senede vermiş olduğu” şeklinde geçen bu vergi, muaf tutulanlar hariç her haneden alınmıştır. Her hanenin ne kadar vergi verdiği bu bölümde yazılmıştır. Ancak bu verginin neye göre, hangi şartlar göz önünde bulundurularak, hanede yaşayan kişi sayısına, gelirlerine ve uğraştıkları mesleklerine ya da kişilerin sahip oldukları mal varlıklarına göre mi alındığını bilemiyoruz.

a) 1260–1261 (1844–1845) Yıllarında Viranşehir Kazası Divanlarının Yıllık Vergi ve Temettü’ât ları

H1260–1261 / M1844–1845 yıllarına Viranşehir kazasına bağlı merkez divan dâhil olmak üzere toplam 37 tane divan ve bu divanlara bağlı 120 adet karyeyi çalışmamızda ele almış bulunmaktayız. Temettü’ât defterlerinde karyelerin toplam vergi ve temettü’ât hesaplamaları bağlı buldukları divanlarda topluca belirtildiğinden dolayı aşağıdaki tablomuzda sadece divan isimleri adı altında vergi ve temettü’ât miktarlarını vermiş bulunmaktayız. Viranşehir kazasının merkez divanı ile birlikte divanların toplam yıllık geliri 467.194 kuruş olup vergisi de 156.225 kuruştur. Viranşehir kazasının merkez divanının toplam geliri 17.871 kuruş, vergisinin de 4.230 kuruş olduğu görülmektedir. Bu bilgileri daha ayrıntılı olarak aşağıdaki tabloda görebiliriz.

Tablo 59: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarının Yıllık Vergi ve Temettü’ât Miktarları

S. NO	DİVANIN ADI	HANESİ	VERGİSİ	TEMETTÜ’ÂTI
1	Babalar	15	2.180	5.530,5
2	Kapaklı	20	1.785	5.017,5
3	Yemişler	44	3.300	7.555
4	Kayaca	26	2.020	6.529,5
5	Nefs-i Viranşehir	35	4.230	17.871
6	Kapucular	66	8.310	22.231
7	Hamamlı	40	6.850	28.206,5
8	Haslı	64	7.140	21.423
9	Petircik	39	5.450	15.820
10	Kulat	18	1.690	3.407
11	Dereköy	8	1.100	4.988,5
12	Göne	36	4.650	9.317,5
13	Soplan	6	800	2.658,5
14	Sadeyaka	37	5.450	13.576
15	Domı	23	3.250	11.894

16	Bayındır	62	6.250	2.990
17	Sündek	35	4.450	20.596
18	Yalak	39	4.400	16.817
19	Çandırlar	43	5.250	14.931,5
20	Samail	40	5.650	8.912
21	Bulduk	11	759,5	3.003
22	Yürecik	10	1.230	3.109,5
23	Yayalar-ı kebir	64	8.100	28.585,5
24	Yörük	23	2.140	9.568,5
25	Kuzviran	7	1.170	5.338
26	Beke	24	3.350	7.071,5
27	Tefen	71	8.700	17.063
28	Sübüçimen	42	5.400	12.258
29	Çömlekçiler	23	2.450	5.057
30	Kuzyaka	12	2.110	5.310,5
31	Şerafeddin	52	6.280	20.256,5
32	Dolaycık	46	6.750	20.013,5
33	Belek	30	3.780	12.548
34	Karesi	26	2.900	15.211
35	Göceğiz	82	9.400	39.262
36	Ozan	40	6.300	18.915
37	Geynik	11	1.200	4.351,5
TOPLAM		1270	156.225	467.194

Yukarıdaki tabloyu incelediğimizde Göceğiz divanının 39.262 kuruşla en fazla gelire sahip olduğunu görmekteyiz. Divanları gelirlerine göre sıraladığımız zaman Yayalar-ı Kebir divanının 28.585,5 kuruşla ikinci sırada olduğu görülmektedir. Üçüncü sırada 28.206,5 kuruş ile Hamamlı divanı bulunmaktadır. Diğer yerleşim yerlerine sırasıyla bakıldığında Kapucular, Haslı, Sündek, Şerafeddin, Dolaycık, Ozan, Nefs-i Viranşehir, Tefen, Yalak, Petiticik, Karesi, Çandırlar, Sadeyaka, Belek, Sübüçimen, Domi, Yörük, Göne, Samail, Yemişler, Beke, Kayaca, Babalar, Kuzviran, Kuzyaka, Çömlekçiler, Kapaklı, Dereköy, Geynik, Kulat, Yürecik, Bulduk, Bayındır, Soplan'dır. Viranşehir kazası temettü'ât defterlerine göre yıllık geliri en az olan divan 2.658,5 kuruşla Soplan divanıdır.

b) Divanlara ve Hane Sayılarına Göre Gelir Dağılımı

1844–1845(1260–1261) tarihinde Viranşehir kazasına bağlı merkez divan ile birlikte 37 adet divan ve bu yerleşim yerlerine bağlı 120 tane karye mevcuttur. Şimdi bu divanların toplam gelirlerini ve bunun divanların toplam gelirine oranını, hane sayılarını ve bunun divanların toplam hane sayısına oranını, hane başına düşen gelirlerini tabloda ayrıntılı bir şekilde görelim:

Tablo 60: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Divanlara ve Hane Sayısına Göre Gelir Dağılımı

S.No	Divan Adı	Hane Sayısı	Toplam Hane Sayısına Oranı %	Toplam Gelir (Kuruş)	Gelirler Toplamına Oranı %	Hane Başına Düşen Gelir (Kuruş)
1	Babalar	15	1,18	5.530,5	1,18	368,70
2	Kapaklı	20	1,57	5.017,5	1,07	250,87
3	Yemişler	44	3,46	7.555	1,62	171,70
4	Kayaca	26	2,05	6.529,5	1,39	251,13
5	Nefs-i Viranşehir	35	2,76	17.871	3,82	186,55
6	Kapucular	66	5,20	22.231	4,75	336,83
7	Hamamlı	40	3,15	28.206,5	6,03	705,16
8	Haslı	64	5,04	21.423	4,58	334,73
9	Petiticik	39	3,07	15.820	3,38	405,64
10	Kulat	18	1,42	3.407	0,72	189,27
11	Dereköy	8	0,63	4.988,5	1,06	623,56
12	Göne	36	2,83	9.317,5	1,99	258,82
13	Soplan	6	0,47	2.658,5	0,56	443,08
14	Sadeyaka	37	2,91	13.576	2,90	366,92
15	Domi	23	1,81	11.894	2,54	517,13
16	Bayındır	62	3,10	2.990	0,63	48,23
17	Sündek	35	2,76	20.596	4,40	588,46
18	Yalak	39	3,07	16.817	3,59	431,21
19	Çandırılar	43	3,39	14.931,5	3,19	347,24
20	Samail	40	3,15	8.912	1,91	222,8
21	Bulduk	11	0,87	3.003	0,64	273
22	Yürecik	10	0,79	3.109,5	0,66	310,95
23	Yayalar-ı Kebir	64	5,04	28.585,5	6,11	446,65
24	Yörük	23	1,81	9.568,5	2,04	416,02
25	Kuzviran	7	0,55	5.338	1,14	762,57
26	Beke	24	1,89	7.071,5	1,51	294,65
27	Tefen	71	5,59	17.063	3,65	240,32
28	Sübüçimen	42	3,31	12.258	2,62	291,86
29	Çömlekçiler	23	1,81	5.057	1,08	219,86
30	Kuzyaka	12	0,94	5.310,5	1,13	442,54
31	Şerafeddin	52	4,09	20.256,5	4,33	389,55
32	Dolaycık	46	3,62	20.013,5	4,28	435,08
33	Belek	30	2,36	12.548	2,68	418,27
34	Karesi	26	2,05	15.211	3,25	585,04
35	Göceğiz	82	6,46	39.262	8,40	478,80
36	Ozan	40	3,15	18.915	4,04	472,88
37	Geynik	11	0,87	4.351,5	0,93	395,59
TOPLAM		1270	100,00	467.194	100,00	13.921,66

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Viranşehir kazasının toplam geliri 467.194 kuruştur. Hane başına en fazla gelir 762,57 kuruşla Kuzviran divanıdır. Hane başına en düşük gelir ise 48.23 kuruşla Bayındır divanıdır. Toplam geliri en fazla olan divan 39.262 kuruşla Göceğiz divanı olup, toplam gelir içinde en düşük paya sahip olan yer ise 2.658,50 kuruşla Soplan divanıdır. Viranşehir kazasının divanlarının bütün karyelerin hane başına düşen ortalama geliri 354,5838 kuruştur.

Buna göre 16 divan ortalama gelirin üstünde, geri kalan 21 divan ve yerleşim yeri de ortalama gelirin altında kalmaktadır.

Yukarıdaki tabloyu toplam gelir yüzdesi olarak değerlendirdiğimizde, divanların gelirine yüzde olarak en yüksek divan 8,40% 'la Göceğiz divanıdır. Tabloyu, toplam gelir açısından değerlendirdiğimizde en fazla gelire sahip olan divan yine Göceğiz divanıdır. Göceğiz divanını değerlendirecek olursak, bu divan toplam 82 haneye sahiptir ve toplam hane sayısına oranı ise 6,46'dır. Bu bilgilerden hareketle Viranşehir kazasının toplam gelir açısından en zengin divanı Göceğiz'dir. Tefen, Kapucular, Yayalar-ı Kebir, Haslı ve Şerafeddin divanları da gelir yüksekliği bakımından Göceğiz'i takip etmektedir. Toplam gelir açısından en fakir divan ise 2.658,5 kuruş geliriyle Soplan divanıdır.

2. Öşür (A'şar) Vergisi

Öşür Arapça'da onda bir demektir. Toprak mahsullerinden alınan verginin adıdır. A'şâr onda bir manasına olan öşürün çoğuludur. Mahsullerden şer'an alınan ondalıklardır.¹⁵⁰

A'şâr, çiftçilerin kendilerine devlet tarafından bırakılan arazilerin kiracısı konumunda oldukları, bu nedenle her yıl bu arazilerden sağladıkları ürünlerin belli bir kısmını devlete bir kira olarak verdikleri görüşüyle açıklanmaktadır. Yani a'şâr, devletin toprak sahibi olmasında doğan hakkının bir karşılığıdır. Aşar vergisinin alınabilmesi için bazı şartlar aranmaktadır. Bu şartlar şunlardır:¹⁵¹

- a) Ürünün elde edildiği arazi "arazi-i öşriye" niteliğinde olmalıdır. Yani sözkonusu arazinin sahibi Müslüman olmalıdır.
- b) Vergiyi ödeyecek kişi ürüne tam sahip olmalıdır.
- c) Araziden ürün elde edilmiş olmalıdır.

Öşür, kaideten harman yerinde demetler döğülüp hububatın taneleri samanından temizlendikten sonra ve çiftçi hububatını ambarlamadan önce "salari" denilen memurlar tarafından teşir ediliyordu. Dolayısıyla aşarın tahsilâtı için devlet, mükellefin ayağına gitmekte idi. Böyle olunca da aşar tahsili için devlet bir taraftan tüm mükelleflere ulaşıp vergisini tahsil etmek, diğer taraftan da aynî olarak yapılan

¹⁵⁰ ŞENER, a.g.e.,s. 119-120.

¹⁵¹ GİRAY, a.g.e.,s.44.

tahsilâtları çürümeden değerlendirmek zorundaydı. Bu husus ise verginin maliyetini arttırdığı gibi verimliliğini azaltmaktaydı.¹⁵²

Osmanlı Devleti'ndeki öşür vergisi uygulaması islam vergi hukukundaki öşür ile bazı yönlerden tam bir benzerlik göstermez. Daha da belirli olan yönü ile Osmanlı'da öşür her zaman onda bir oranında alınmamış, toprağın verimine göre oranı bazen yirmide bir oranında değişmiştir. Osmanlı mali uygulamasında Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar genellikle aynî olarak toplanan öşürün kapsamına giren vergiler şunlardır: Bağ resmi, sıra resmi (pekmez öşrü), bahçe ve bostan resmi, kovan resmi, ipek (harir) resmi, çayır (giyah) resmi ve ag resmi vb.¹⁵³

a) Hububat Öşrü ve Dağılımı

1844–1845 yılı Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerde çeşitli çoğunlukta hububat üretimi yapılmıştır. Viranşehir kazası temettü'ât defterinde hane reisinin adının üstünde ve dik gelecek şekilde senelik vergisinden sonra “*A'sâr ve rüsumu olarak sene-i sâbıkda bir senede vermiş olduğu*” ya da “*A'sâr olarak sene-i sâbıkda bir senede vermiş olduğu*” ifadeleri ile belirtilmiş ve altında da öşür miktarı belirtilmiştir.

Mezru yani ekili tarlalar da 1640,5 kile hinta (buğday), 1746,5 kile şair (arpa), 1908 kile siyaz, 16 kile kettan (keten), 15 kile fiğ, 12,5 kile karkai ? (فازلی), 5 kile burçak ve 4,5 kile darı olmak üzere toplam 5348 kile hububat üretimi yapılmaktadır. Bu tahıl ürünlerinden de toplam olarak 21.135 kuruşluk öşür vergisi elde edilmiştir. Buğday üretimi geneline bakıldığında en fazla buğday üretimi 153,5 kile ile Nefs-i Bayındır karyesi olup, geliri 767,5 kuruştur. Burayı 119 kile ile Nefs-i Hamamlu karyesi takip etmektedir. Buğday üretiminde üçüncü sırayı 46,5 kile ve 232,5 kuruşluk kazanç ile Boncuklar karyesi almaktadır. En az buğday üretimi 1 kile ile Sormalar karyesinde yapılmıştır. Buğday üretimi Viranşehir kazasının bütün karyelerinde yapılmaktadır. Karyeler içerisinde en fazla arpa üretimi 115 kile ile yine Nefs-i Bayındır karyesi olup geliri 460 kuruştur. Burayı 105 kile ile yine Nefs-i Hamamlu karyesi takip etmektedir. Arpa üretiminde üçüncü sırayı 43 kile ile Nefs-i Haslı ve Kapucular karyeleri paylaşmışlardır. Arpa üretiminin en az olduğu karye yine 1 kile ile Hurmalar karyesidir. Viranşehir kazasının bütün karyelerinde arpa

¹⁵²Ahmet COŞKUN, “Maliye Nezareti Temettü'ât Defterlerine Göre 1844 Yılında Erzurum Ovası'nın Sosyal Ve Ekonomik Durumu”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 43–44.

¹⁵³Nihat FALAY, **Maliye Tarihi (Ders Notları)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 63.

üretimi yapılmaktadır. Siyaz üretimine bakıldığında 121,5 kile 364,5 kuruş gelir ile yine Nefs-i Bayındır karyesi birinci sıradadır. 82 kile 246 kuruş ile Nefs-i Hamamlu ikinci sıradadır. Üçüncü sırada 52 kile ve 156 kuruş ile Kapucular karyesi yer almaktadır. Siyaz üretimi yapılmayan tek yer Danişmentli karyesidir. Ketan üretimi sadece beş karyede yapılmaktadır. Bunlar: Meşecik karyesi, Han karyesi, Sofular karyesi, Nefs-i Bayındır karyesi, Orta Mahalle karyesi olup üretim toplam 16 kile, 43,5 kuruştur. Karkai ? (قارکای) üretimi de yalnız sekiz karyede yapılmaktadır. Bunlar: Gönez karyesi, Ahurdaş karyesi, Kadıköy karyesi, Eleler karyesi, Orta karyesi, Doğancılar karyesi, Nefs-i Sündek karyesi, Nefs-i Kulat karyesi olup üretim toplam 12,5 kile, 50 kuruştur. Burçak üretimi de Nefs-i Sündek ve Nefs-i Dereköy'de olmak üzere iki yerde yapılmaktadır. Burçak üretimi toplam 5 kile olup geliri de 27 kuruştur. Viranşehir kazası karyelerinde fiğ üretimi 15 kile olup Budaklar, Nefs-i Belek, Meşecik, Çaylı, Nefs-i Şerafeddin, Ahurdaş, Çakırcılar, Eleler, Danişmentli, Köpükler, Çötler, Kadılar, Orta karyelerinde yapılmaktadır. Darı üretimi ise Nefs-i Göçeğiz ve Nefs-i Yörük'te olmak üzere iki karyede yapılmakta, 4,5 kile darı üretilmiş ve 18 kuruş gelir elde edilmiştir.

Hane başına düşen yıllık öşür vergi miktarı 16,64 kuruştur. Karyelerin toplam öşür vergisi içinde en fazla paya % 7,58'lik dilimle Bayındır divanının Nefs-i Bayındır karyesi sahiptir. En az paya sahip olan yer ise % 0,06'lık bir dilimle Yayalar-ı Kebir divanının Sormalar karyesidir.

Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerdeki hububat öşür miktar ve dağılımını aşağıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde görebiliriz.

Tablo 61: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Hububat Öşürünün Dağılımı

Divan	Karye	Buğday (Hinta)		Arpa (Şair)		Siyaz		Kettan (Keten)		Karkai ? (قارقالی)		Burçak		Fiğ		Darı		Hane Sayısı	Karyelerin Toplam Öşür Vergisi Kuruş	Hane Başına Düşen Öşür Vergisi	Öşür Toplamı İçinde Karyelerin %' si
		Kile	Öşür Kuruş	Kile	Öşür Kuruş	Kile	Öşür Kuruş	Kile	Öşür Kuruş	Kile	Öşür Kuruş	Kile	Öşür Kuruş	Kile	Öşür Kuruş						
Babalar	Kartak	3	15	13,5	54	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	99	19,8	0,47
	Nefs-i Babalar	7	35	24	96	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	173	17,3	0,82
Kapaklı	Nefs-i Kapaklı	7,5	37,5	8,5	34	10,5	31,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	103	17,16	0,49
	Saruçlar?	9,5	47,5	12	48	15	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	140,5	10,04	0,66
Yemişler	Nefs-i Yemişler	5,5	25,5	6	24	5,5	16,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	68	4,53	0,32
	Tamışlar	18	90	14	56	22	66	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	212	10,1	1
	Kızılca-pınar	4	20	5	20	3	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	49	6,12	0,23
Kayaca	Nefs-i Kayaca	17	85	15,5	62	27	81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	228	15,2	1,08
	Belek	4,5	22,5	7,5	30	12,5	37,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	90	8,18	0,43
Nefs-i Viranşehir	Kara-şeyhler	13	65	14	56	7	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	142	20,29	0,67
	Çamlıca	12	60	5,5	22	8	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	106	21,2	0,5
	Bağdatlar	8	40	12,5	50	6	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	108	18	0,51
	Yazıboy	11,5	57,5	9,5	38	5,5	16,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	112	16	0,53
	Durmuşlar	8	40	10,5	42	8,5	25,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	107,5	10,75	0,51
Kapucular	Kapucular	28,5	142,	43	172	52	156	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	39	470,5	12,06	2,23

			5																		
	Bağçe-pınar	11,5	57,5	11	44	21,5	64,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	166	23,71	0,79
	Kıran (?)	11	55	27	108	30	90	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	253	12,65	1,2
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	119	595	105	420	82	246	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	1261	31,52	5,97
Haslı	Dereği	6,5	32,5	7	28	8	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	84,5	12,07	0,4
	Yalpan?	5	25	8	32	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	87	29	0,41
	Nefs-i Haslı	24	120	43	172	46,5	139,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	431,5	17,26	2,04
	Sallar	6	30	4	16	13,5	40,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	86,5	12,36	0,41
	Çatak	4,5	22,5	10	40	13	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	101,5	14,5	0,48
	...?	3,5	17,5	3	12	4	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	41,5	8,3	0,2
	Turancılar	4	20	6	24	8	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	68	6,8	0,32
Pelitcik	Nefs-i Pelitcik	30	150	18,5	74	22,5	67,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	291,5	22,42	1,38
	Yahyalar	27	135	8	32	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	209	29,86	0,99
	Boncuklar	46,5	232,5	12	48	19	57	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	337,5	42,19	1,60
	Mahirler	18	90	2	8	1,5	4,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	102,5	51,25	0,48
	Karkın	28	140	8,5	34	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	204	22,66	0,97
Kulat	Orta Mahalle	5	25	4	16	7	21	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	9	65	7,22	0,31
	Nefs-i Kulat	1,5	7,5	1,5	6	3	9	-	-	1	4	-	-	-	-	-	-	9	26,5	2,94	0,13
Dereköy	Nefs-i Dereköy	22,5	112,5	18,5	74	18	54	-	-	-	-	4	20	-	-	-	-	8	260,5	32,56	1,23
Göne	Nefs-i Göne	18	90	23	92	25,5	76,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	258,5	21,54	1,22
	Sofular	7	35	5,5	22	11	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	90	18	0,43
	Yaturdaş	6	30	12	48	16,5	49,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	127,5	25,5	0,6
	Yakaköy	6	30	15	60	4	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	102	34	0,48
	Duraklar	5	25	10	40	8,5	25,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	90,5	8,23	0,43
Soplan	Nefs-i Soplan	15	75	17,5	70	13,5	40,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	185,5	30,92	0,88

Sündek	Nefs-i Sündek	10	50	34,5	138	5	15	-	-	1,5	6	1	7	-	-	-	-	13	216	16,62	1,02
	Ericcek	3	15	7,5	30	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	48	8	0,23
	Doğancılar	16	80	27	108	10,5	31,5	-	-	3	12	-	-	-	-	-	-	16	231,5	14,47	1,1
Sadeyaka	Nefs-i Sadeyaka	29,5	147,5	27,5	110	39	117	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	374,5	20,81	1,77
	Şeyhler	5,5	27,5	6,5	26	9,5	28,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	82	16,4	0,39
	Saraycık	8,5	42,5	9,5	38	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	110,5	15,79	0,52
	Kısaç	10,5	52,5	11	44	12,5	37,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	134	19,14	0,63
Domi	Nefs-i Domi	6,5	32,5	4,5	18	6	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	68,5	17,12	0,32
	Orta	17,5	87,5	17	68	20,5	61,5	-	-	0,5	2	-	-	0,5	2,5	-	-	10	221,5	22,15	1,05
	Kadılar	7,5	37,5	6,5	26	9	27	-	-	-	-	-	-	1	5	-	-	4	95,5	23,87	0,45
	Timurciler	14	70	9,5	38	15,5	46,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	154,5	30,9	0,73
Bayındır	Nefs-i Bayındır	153,5	767,5	115	460	121,5	364,5	3,5	10,5	-	-	-	-	-	-	-	-	62	1602,5	25,85	7,58
Yalak	Hasanlar	6,5	32,5	8	32	23,5	70,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	135	12,27	0,64
	Salmanlar	6	30	6	24	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	96	13,71	0,45
	Sofular	6	30	9	36	22,5	67,5	9	31,5	-	-	-	-	-	-	-	-	14	165	11,79	0,78
	Banaz	1,5	7,5	1,5	6	3	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	22,5	11,25	0,11
	Kühistan (?)	2	10	2	8	7,5	22,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	40,5	8,1	0,19
Çandırlar	Nefs-i Çandırlar	29,5	147,5	27	108	27,5	82,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31	338	10,9	1,6
	Süferi	16	80	12	48	11	33	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	161	13,42	0,76
Samail	Nefs-i Samail	5	25	7	28	15,5	46,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	99,5	8,29	0,47
	Gülen(?)	7	35	11	44	12	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	115	9,52	0,54
	Değirmen	2	10	2	8	4	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	30	10	0,14
	Dereköy	8	40	15	60	8	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	124	9,54	0,59
Bulduk	Nefs-i Bulduk	13,5	67,5	16	64	21	63	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	194,5	17,68	0,92
Yürecik	Nefs-i Yürecik	5	25	6	24	16	48	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	97	9,7	0,46

	Yürecik																				
Çömlekçiler	Nefs-i Çömlekçiler	9,5	47,5	8,5	34	6	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	99,5	7,65	0,47
	Haydarlar	6,5	32,5	7,5	30	9	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	89,5	8,95	0,42
Yayalar-ı kebir	Çötler(?)	20	100	22	88	13,5	40,5	-	-	-	-	-	-	2	10	-	-	10	238,5	23,85	1,13
	Köpükler(?)	30	150	25	100	20,5	61,5	-	-	-	-	-	-	1,5	7,5	-	-	17	319	18,76	1,51
	Sormalar(?)	1	5	1	4	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	12	12	0,06
	Danışmendli	8,5	42,5	2	8	-	-	-	-	-	-	-	-	0,5	2,5	-	-	4	53	13,25	0,25
	Eleler	16	80	23	92	14,5	43,5	-	-	2	8	-	-	0,5	2,5	-	-	15	226	15,07	1,07
	Çakırcılar	5,5	27,5	7,5	30	5	15	-	-	-	-	-	-	0,5	0,5	-	-	5	75	15	0,35
	Budaklar	11,5	57,5	17	68	15	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	170,5	15,5	0,81
	Kadıköy	6	30	6	24	7	21	-	-	2	8	-	-	-	-	-	-	1	83	83	0,39
Yörük	Nefs-i Yörük	3	15	8	32	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	2,5	10	11	87	7,91	0,41
	Han	3,5	17,5	14,5	58	7,5	22,5	1,5	4,5	-	-	-	-	-	-	-	-	12	102,5	8,54	0,48
Kuzviran	Nefs-i Kuzviran	12	60	16,5	66	20	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	186	26,57	0,88
Beke	Nefs-i Beke	8	40	6,5	26	5,5	16,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	82,5	9,17	0,39
	Doğucular(?)	4	20	3	12	7	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	53	10,6	0,25
	Kızılcaviran	9	45	12	48	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	135	13,5	0,64
Tefen	Nefs-i Tefen	20	100	17	68	20	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	228	28,5	1,08
	Danışmenler	12	60	10,5	42	13,5	40,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	142,5	17,81	0,67
	Ortaköy	26	130	33	132	44,5	133,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	395,5	24,72	1,87
	Ahurdaş	15,5	77,5	23,5	94	42	126	-	-	1	4	-	-	1,5	7,5	-	-	15	309	20,6	1,46
	Esfهانlar	24,5	122,5	28	112	40,5	121,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	356	25,43	1,68
	Aşağıköy	23,5	117,5	9	36	15	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	198,5	19,85	0,94

Sübüçimen	Nefs-i Sübüçimen	15,5	77,5	19	76	9,5	28,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	182	10,11	0,86
	Yeniköy	7	35	9,5	38	4,5	13,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	86,5	8,65	0,41
	Sallar	6	30	3	12	7,5	22,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	64,5	8,06	0,31
	...?	4,5	22,5	5	20	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	48,5	8,08	0,23
Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	7	35	14	56	10,5	31,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	122,5	20,425	0,58
	Acem-Ler (?)	9,5	47,5	20	80	8,5	25,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	153	0,71	0,72
Şerefaddin	Nefs-i Şerafeddin	21,5	107,5	26,5	106	26,5	79,5	-	-	-	-	-	-	0,5	2,5	-	-	24	295,5	1,40	1,4
	Doğanlar	5,5	27,5	5,5	22	6	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	67,5	0,32	0,32
	Çaylı	12,5	62,5	14,5	58	14	42	-	-	-	-	-	-	1	5	-	-	13	167,5	0,79	0,79
	Gönez	20,5	102,5	15,5	62	17,5	52,5	-	-	1,5	6	-	-	-	-	-	-	10	223	1,03	1,06
Dolaycık	Nefs-i Dolaycık	39	195	35,5	142	48,5	145,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	482,5	2,3	2,28
	Yakanlar	7,5	37,5	12	48	3	9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	94,5	0,42	0,45
	Doğanlar	19,5	97,5	21,5	86	27	81	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	264,5	1,27	1,25
	Yunuslar	21	105	16,5	66	22,5	67,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	238,5	1,12	1,13
Belek	Meşecik	14	70	9,5	38	11,5	34,5	1	3	-	-	-	-	1,5	7,5	-	-	8	153	0,7	0,72
	Nefsi Belek	25,5	127,5	32,5	130	36	108	-	-	-	-	-	-	3,5	17,5	-	-	22	383	1,82	1,81
Karesi	Nefs-i Karesi	8,5	42,5	9	36	9	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	105,5	0,5	0,5
	Cumaderesi	17	85	9,5	38	19	57	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	180	0,85	0,85
	Mutaf-lar (?)	8,5	42,5	10	40	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	124,5	0,6	0,59
Göceğiz	Nefs-i Göceğiz	15	75	27	108	35	105	-	-	-	-	-	-	-	-	2	8	22	296	1,48	1,4
	Sağırlar	8,5	42,5	13,5	54	17	51	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	147,5	0,73	0,70
	Yukarı Karaha-	5,5	27,5	12	48	16,5	49,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	125	0,64	0,59

	sanlar																				
	Aşağı Karahanlar	6,5	32,5	11	44	9,5	28,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	105	0,5	0,5
	Çavuşlar	2,5	12,5	6,5	26	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	68,5	0,36	0,32
	...?	3	15	7	28	6	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	61	0,3	0,29
	Babalar	11	55	17,5	70	26	78	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	203	1,02	0,96
	Zaim	4,5	22,5	6	24	8,5	25,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	72	0,36	0,34
	Şahoğlu	6	30	9,5	38	14	42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	110	0,55	0,52
Ozan	Nefs-i Ozan	18	90	22,5	90	22	66	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22	246	1,17	1,16
	...?	2,5	12,5	3	12	4,5	13,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	38	0,19	0,18
	Budaklar	14	70	21,5	86	26	78	-	-	-	-	-	-	0,5	2,5	-	-	12	236,5	1,16	1,12
	Dumanlar	7	35	6,5	26	10	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	91	0,44	0,43
Geynik	Nefs-i Geynik	3	15	3,5	14	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	35	0,16	0,17
	Yeşiller	10,5	52,5	10,5	42	10,5	31,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	126	0,59	0,6
Toplam	120	1640,5	8200	1746,5	6986	1908	5724	16	43,5	12,5	50	5	27	15	73	4,5	18	1270	21135	1606,515	100

b) Bağ, Bostan, Arıkovanı ve Meyve Öşrü

1844- 1845 yılı Viranşehir kazası temettü'ât defterlerinde hane reisinin adının üstünde ve dik gelecek şekilde senelik vergisinden sonra “*A'şâr ve rüsumu olarak sene-i sâbıkda bir senede vermiş olduğu*” ya da “*A'şâr olarak sene-i sâbıkda bir senede vermiş olduğu*” ifadelerinin altında “*bağ öşrü*”, “*bostan öşrü*” ve “*arı kovanı öşrü*” miktarları belirtilmiştir.

Aşağıdaki tablo 62’de de görüldüğü gibi 1844–1845 yılında Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyeler genelinde 699 kuruş üzüm yani bağ öşrü, 2628 kuruş bostan öşrü, 1706 kuruş arı kovanı öşrü ve 77 kuruş meyve öşrü olmak üzere toplam 5110 kuruş öşür vergisi alınmıştır. Toplam öşür içinde en fazla vergiyi 311 kuruşla Sündek divanının Doğancılar karyesi vermektedir ve burayı 216 kuruş öşür vergisi ile Göceğiz divanının Nefs-i Göceğiz karyesi ile 204 kuruş öşür vergisi ile Göceğiz divanının Sağırlar karyesi takip etmektedir. En az öşür vergisini ödeyen yerler 2 kuruş öşür vergisi ile Pelitcik divanının Kargun karyesi, Göne divanının Yakaköy karyesi ve Sadeyaka divanının Kısac karyesidir. Ayrıca Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerden hiç öşür vergisi vermeyen karyeler de vardır.

Bağ öşür vergisinin en fazla alındığı yer 88 kuruş öşür vergisi ile Sündek divanının Doğancılar karyesi olup, en az bağ öşür vergisinin alındığı yer ise 3 kuruş öşür vergisi ile Belek divanının Nefs-i Belek karyesidir. Bostan öşür vergisinin en fazla alındığı yer 177 kuruş öşür vergisi ile Göceğiz divanının Sağırlar karyesi olup, en az bostan öşür vergisinin alındığı yer ise 2 kuruş öşür vergisi ile Domi divanının ...? karyesidir. Kovan öşür vergisinin en fazla alındığı yer 170 kuruş öşür vergisi ile Sündek divanının Doğancılar karyesi olup, en az kovan öşür vergisinin alındığı yerler 2 kuruş öşür vergisi ile Pelitcik divanının Kargun karyesi, Göne divanının Yakaköy karyesi ve Sadeyaka divanının Kısac karyesidir. Meyve öşür vergisinin en fazla alındığı yer 21 kuruş öşür vergisi ile Şerafeddin divanının Gönez karyesi olup, en az meyve öşür vergisinin alındığı yerler 1 kuruş öşür vergisi ile yine Şerafeddin divanının Nefs-i Şerafeddin karyesidir.

Aşağıdaki tabloda Viranşehir kazası karyelerindeki bağ, bostan ve arı kovanı ve meyve öşrünün dağılımını görebiliriz.

Tablo 62: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Viranşehir Kazası Divanlarına Bağlı Karyelerdeki Bağ, Bostan, Kovan ve Meyve Öşrünün Dağılımı

Divan Adı	Karye Adı	Bağ Öşrü (Kuruş)	Bostan Öşrü (Kuruş)	Kovan Öşrü (Kuruş)	Meyve Öşrü	Hane Sayısı	Karyelerin Toplam Öşrü	Hane Başına Düşen Öşür Vergisi	Öşür Toplamı İçinde Karyelerin %'si
Babalar	Kartak	19	-	50	-	5	69	13,8	1,35
	Nefs-i Babalar	41,5		24	-	10	65,5	6,55	1,28
Kapaklı	Nefs-i Kapaklı	-	-	-	-	6	-	-	-
	Saruclar	-	-	12	-	14	12	0,86	0,23
Yemişler	Nefs-i Yemişler	-	-	28	-	15	28	1,86	0,55
	Tamışlar	-	-	32	-	21	32	1,52	0,63
	Kızılcapınar	-	-	-	-	8	-	-	-
Kayaca	Nefs-i Kayaca	-	-	-	-	15	-	-	-
	Belek	-	-	-	-	11	-	-	-
Nefs-i Viranşehir	Karaşeyhler (?)	-	22,5	8	-	7	30,5	4,36	0,60
	Çamlıca	-	10	38	-	5	48	9,6	0,94
	Bağdatlar	-	10	12	-	6	22	3,66	0,43
	Yazıboy	-	-	-	-	7	-	-	-
	Durmuşlar	-	26	14	-	10	40	4	0,78
Kapucular	Kapucular	21	159,5	-	-	39	180,5	4,63	3,53
	Bahçepınar	-	12	-	-	7	12	1,71	0,23
	Kıran (?)	4	45	-	-	20	49	2,45	0,96
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	-	59	48	-	40	107	2,675	2,09
Haslı	Dereağıl	-	9	6	-	7	15	2,14	0,29
	Yalpan (?)	-	5	-	4	3	9	3	0,18
	Nefs-i Haslı	-	44	6	6,5	25	56,5	2,26	1,11
	Sallar	-	7,5	12	-	7	19,5	2,79	0,38
	Çatak	-	13,5	-	-	7	13,5	1,93	0,26
	...?	-	5,5	-	-	5	5,5	1,1	0,11
	Turancılar	-	14,5	10	-	10	24,5	2,45	0,48
	Nefs-i Pelitçik	-	-	4	-	13	4	0,31	0,08
	Yahyalar	-	-	-	-	7	-	-	-
	Boncuklar	-	-	18	-	8	18	2,25	0,35

Pelitcik	Mahirler	-	-	-	-	2	-	-	-
	Karkın	-	-	2	-	9	2	0,22	0,04
Kulat	Orta Mahalle (?)	-	-	-	-	9	-	-	-
	Nefs-i Kulat	-	-	-	-	9	-	-	-
Dereköy	Nefs-i Dereköy	-	9,5	8	-	8	17,5	2,18	0,34
Göne	Nefs-i Göne	-	-	12	-	12	12	1	0,23
	Sofular(?)	-	13	12	-	5	25	5	0,49
	Yaturdaş	-	30	20	-	5	50	10	0,98
	Yakaköy (?)	-	-	2	-	3	2	0,66	0,04
	Duraklar	-	-	-	-	11	-	-	-
Soplan	Nefs-i Soplan	-	10	-	-	6	10	1,66	0,20
Sündek	Nefs-i Sündek	65	32	72	-	13	169	13	3,31
	Ericek (?)	-	-	12	-	6	12	2	0,23
	Doğancılar	88	53	170	-	16	311	19,44	6,09
Sadeyaka	Nefs-i Sadeyaka	-	-	28	-	18	28	1,55	0,55
	Şeyhler	-	-	6	-	5	6	1,2	0,12
	Saraycık	-	-	10	-	7	10	1,43	0,20
	Kısaç	-	-	2	-	7	2	0,29	0,04
Domi	Nefs-i Domi	-	4	8	-	4	12	3	0,23
	Orta	-	17	18	-	10	35	3,5	0,68
	Kadılar	-	4	-	-	4	4	1	0,08
	Timurciler	-	2	38	-	5	40	8	0,78
Bayındır	Nefs-i Bayındır	-	-	22	-	62	22	0,35	0,43
Yalak	Hasanlar	-	87	-	-	11	87	7,90	1,70
	Salmanlar	-	48,5	20	-	7	68,5	9,79	1,34
	Sofular	-	117	6	-	14	123	8,79	2,40
	Banaz	-	10	8	-	2	18	9	0,35
	Kühistan (?)	-	5	16	-	5	21	4,2	0,41
Çandırılar	Nefs-i Çandırılar	-	-	6	-	31	6	0,19	0,12
	Süferi	-	-	16	-	12	16	0,5	0,31
Samail	Nefs-i Samail	20	86	20	-	12	126	10,5	2,47
	Gülen (?)	26	81	-	-	12	107	8,91	2,09

	Değirmen(?)	8	26	8	-	3	42	14	0,82
	Dereköy	27	98	12	-	13	137	10,54	2,68
Bulduk	Nefs-i Bulduk	-	-	-	-	11	-	-	-
Yürecik	Nefs-i Yürecik	-	4,5	30	6,5	10	41	4,1	0,80
Çömlekçiler	Nefs-i Çömlekçiler	-	-	10	-	13	10	0,77	0,20
	Haydarlar	-	-	8	-	10	8	0,8	0,16
Yayalar-ı kebir	Çötlar (?)	7	76	40	4	10	127	12,7	0,48
	Köpükler (?)	-	79	18	-	17	97	5,70	1,90
	Sormalar(?)	-	10	4	-	1	14	14	0,27
	Danışmendli	-	-	10	8	4	18	4,5	0,35
	Eleler	-	49	24	-	15	73	4,86	1,43
	Çakırcılar	18	20	14	-	5	52	10,4	1,02
	Budaklar	13,5	32,5	4	-	11	50	4,54	0,98
	Kadıköy	-	8	-	-	1	8	8	0,16
Yörük	Nefs-i Yörük	40	50	22	-	11	112	10,18	2,19
	Han	30	57	18	-	12	105	8,75	2,05
Kuzviran	Nefs-i Kuzviran	-	6,5	30	-	7	36,5	5,21	0,71
Beke	Nefs-i Beke	-	-	24	-	9	24	2,66	0,47
	Doğucular (?)	-	-	6	-	5	6	1,2	0,12
	Kızılcaviran (?)	-	-	10	-	10	10	1	0,20
Tefen	Nefs-i Tefen	-	7,5	4	-	8	11,5	1,44	0,22
	Danışmenler (?)	-	-	-	-	8	-	-	-
	Ortaköy	-	16	12	-	16	28	1,75	0,55
	Ahurdaş	-	26	8	-	15	34	2,26	0,67
	Esfehanlar?	-	26	34	-	14	60	4,29	1,17
	Aşağıköy	-	7	2	-	10	9	0,9	0,17
Sübüçimen	Nefs-i Sübüçimen	-	-	14	-	18	14	0,77	0,27
	Yeniköy	-	-	50	-	10	50	5	0,98
	Sallar	-	-	4	-	8	4	0,5	0,08
	...?	-	-	6	-	6	6	1	0,12
Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	-	6	2	2	6	10	1,66	0,20
	Acemler (?)	8	4	38	-	6	50	8,33	0,98
Şerefaddin	Nefs-i Şerafeddin	-	14	48	1	24	63	2,62	1,23
	Doğanlar	4	17	8	-	5	29	5,8	0,57
	Çaylı	-	57	6	-	13	63	4,85	1,23

	Gönez	9	11	10	21	10	51	5,1	0,99
Dolaycık	Nefs-i Dolaycık	-	7	18	-	13	25	1,92	0,49
	Yakanlar	-	-	4	-	6	4	0,66	0,08
	Doğanlar	-	-	12	-	19	12	0,63	0,23
	Yunuslar	-	-	30	-	8	30	3,75	0,59
	Meşecik	-	9	34	12	8	55	6,87	1,08
Belek	Nefs-i Belek	3	5	26	12	22	46	2,09	0,90
	Nefs-i Karesi	-	-	6	-	6	6	1	0,12
Karesi	Cumaderesi	-	-	84	-	11	84	7,63	1,64
	Mutaflar (?)	-	-	-	-	9	-	-	-
	Nefs-i Göceğiz	84	126	6	-	22	216	9,81	4,23
Göceğiz	Sağırlar	23	177	4	-	14	204	14,57	3,99
	Yukarıkarahasanlar	22	108	6	-	10	136	13,6	2,66
	Aşağıkarahasanlar	25,5	92	10	-	8	127,5	15,94	2,49
	Çavuşlar	10	41	6	-	4	57	14,25	1,12
	...?	10	49	-	-	5	59	11,8	1,15
	Babalar	32	79	24	-	7	135	19,29	2,64
	Zaim	14,5	67	8	-	6	89,5	14,92	1,75
	Şahoğlu	26	43	12	-	6	81	13,5	1,58
	Ozan	Nefs-i Ozan	-	33	8	-	22	41	1,86
...?		-	10	-	-	3	10	3,33	0,20
Budaklar		-	22	14	-	12	36	3	0,70
Dumanlar		-	-	-	-	3	-	-	-
Geynik	Nefs-i Geynik	-	-	-	-	3	-	-	-
	Yeşiller	-	-	-	-	8	-	-	-
Toplam	120	699	2628	1706	77	1270	5110	541,765	100

3. Adet-i Ağnam Resmi

Osmanlı Devleti'nde konar- göçerlerden alınan ve kanunnâmelerde “*resm-i meraî*”, bazılarında “ *resm-i ağnam ve resm-i ganem* ” olarak geçen koyun resmi yerliden, yörükândan, ekşiciden ve yüzdecilerden olmak üzere birkaç çeşittir. Ağnam resminin hesaplanmasında kuzulu koyun kuzusuyla, oğlaklı keçi oğlağıyla beraber sayılırdı. Koyunların sayısı 300 olduğu zaman bir sürü tabir olunur ve 5 akça ağıl resmi alınırdı. Buna karşılık XVI. asırda sürülerin tımar sahibinin toprağında otlatılması karşılığı alınan yaylak ve kışlak resimleri, ilk devirde alınmamaktaydı.¹⁵⁴ Koyun ve keçilerden alınan ağnam resmi 1274 (1858–59) yılında yapılan değişikliklerle hayvan varlığı (servet) üzerinden değil, gelir üzerinden alınan bir vergi şekline dönüştürülmeye çalışılmıştır. Tanzimat sonrası ağnam resmine en azından teorik olarak gayri safi hâsılanın esas alındığı bir vergi niteliği kazandırılmış, ayrıca koyun ve keçiler üzerinden çeşitli isimlerle alınan değişik nitelikteki vergiler ağnam resmi olarak basitleştirilmiştir; tahsilât biçimi tamamen nakdileşmiş ve daha çok devlet görevlilerince emaneten tahsil edilerek, cumhuriyet döneminde de uzun süre varlığını sürdürmüştür.¹⁵⁵

1844–1845 yılı Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerde küçükbaş hayvanlardan alınan ağnam vergisi dağılımını aşağıdaki tabloda görebiliriz.

Tablo 63: H 1260-61/ M 1844-45 Yılı Toplanan Ağnam Vergisinin Karyelere Göre Dağılımı

Divan Adı	Karye Adı	Hane Sayısı	Adet-i Ağnam Vergisi Kuruş	Adet-i Ağnam Vergisi Toplamı İçinde Karyelerin %'si
Babalar	Kartak	5	41	0,56
	Nefs-i Babalar	10	75,5	1,03
Kapaklı	Nefs-iKapaklı	6	6,5	0,09
	Saruclar	14	-	-
Yemişler	Nefs-i Yemişler	15	-	-
	Tamışlar	21	22	0,30
	Kızılcapınar	8	-	-
Kayaca	Nefs-i Kayaca	15	175	2,37
	Belek	11	21,5	0,29
Nefs-i Viranşehir	Karaşeyhler	7	375,5	5,10
	Çamlıca	5	40	0,54

¹⁵⁴ Yusuf HALAÇOĞLU, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1996, s. 112–113.

¹⁵⁵ Abdullatif ŞENER, “*Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları*”, *150.Yılında Tanzimat*, TTK Yayınları, Yayına Haz. H. Dursun Yıldız, Ankara, 1992, s. 263–264.

	Bağdatlar	6	63	0,86
	Yazıboy	7	81	1,10
	Durmuşlar	10	-	-
Kapucular	Kapucular	39	171,5	2,33
	Bağçepınar	7	20,5	0,28
	Kıran (?)	20	30	0,40
Hamamlu	Nefs-i Hamamlu	40	38	0,52
Haslı	Dereâğıl	7	57	0,77
	Yalpan (?)	3	112,5	1,53
	Nefs-i Haslı	25	192,5	2,62
	Sallar	7	40,5	0,55
	Çatak	7	11	0,15
	...?	5	-	-
	Turancılar	10	-	-
	Nefs-i Pelitçik	13	37	0,50
	Yahyalar	7	30	0,40
	Boncuklar	8	-	-
	Mahirler	2	-	-
	Karkın	9	-	-
Kulat	Orta Mahalle (?)	9	102	1,39
	Nefs-i Kulat	9	-	-
Dereköy	Nefs-i Dereköy	8	118,5	1,61
Göne	Nefs-i Göne	12	40,5	0,55
	Sofular	5	-	-
	Yaturdaş	5	26,5	0,36
	Yakaköy (?)	3	-	-
	Duraklar	11	33	0,45
Soplan	Nefs-i Soplan	6	187,5	2,55
Sündek	Nefs-i Sündek	13	44,5	0,60
	Ericek (?)	6	4	0,05
	Doğancılar	16	88	1,20
Sadeyaka	Nefs-i Sadeyaka	18	123,5	1,68
	Şeyhler	5	-	-
	Saraycık	7	-	-
	Kısaç	7	90	1,22
Domi	Nefs-i Domi	4	41	0,56
	Oran (?)	10	68	0,92
	Fakılar (?)	4	60,5	0,82
	...?	5	-	-
Bayındır	Nefs-i Bayındır	62	50,5	0,69
	Hasanlar	11	187,5	2,55
	Salmanlar	7	45	0,61
	Sofular (?)	14	151	2,05
	Banaz	2	33,5	0,46
	Kühistan(?)	5	32,5	0,44
		31	77	1,05
Çandırlar	Nefs-i Çandırlar			
	Süferi	12	-	-
	Nefs-i Samail	12	47,5	0,65
Samail	Gülen (?)	12	9	0,12
	Değirmen	3	22,5	0,31
	Dereköy	13	49	0,67
Bulduk	Nefs-i Bulduk	11	110	1,49
Yürecik	Nefs-i Yürecik	10	84	1,14
	Nefs-i Çömlekçiler	13	24	0,33
Çömlekçiler	Haydarlar	10	30	0,41

Yayalar-ı kebir	Çötler (?)	10	398	5,41
	Köpükler (?)	17	41,5	0,56
	Sormalar(?)	1	-	-
	Danışmendli	4	120	1,63
	Eleler	15	83	1,13
	Çakırcılar	5	48,5	0,66
	Budaklar	11	150	2,04
	Kadıköy	1	-	-
Yörük	Nefs-i Yörük	11	51	0,69
	Han	12	-	-
Kuzviran	Nefs-i Kuzviran	7	87,5	1,19
Beke	Nefs-i Beke	9	-	-
	Doğucular (?)	5	-	-
	Kızılcaviran (?)	10	124	1,69
Tefen	Nefs-i Tefen	8	-	-
	Danışmenler (?)	8	-	-
	Ortaköy	16	-	-
	Ahurdaş	15	172,5	2,34
	Esfehanlar	14	163	2,22
	Aşağıköy	10	-	-
	Sübüçimen	Nefs-i Sübüçimen	18	135
Sübüçimen	Yeniköy	10	-	-
	Sallar	8	-	-
	...?	6	-	-
	Kuzyaka	Nefs-i Kuzyaka	6	116,5
Şerefaddin	Acemler (?)	6	-	-
	Nefs-i Şerefeddin	24	116	1,57
	Doğanlar	5	3	0,04
	Çaylı	13	47	0,64
Dolaycık	Gönez	10	85	1,15
	Nefs-i Dolaycık	13	110	1,50
	Yakanlar	6	-	-
	Doğanlar	19	80,5	1,09
Belek	Yunuslar	8	97	1,32
	Meşecik	8	198	2,69
Karesi	Nefs-i Belek	22	403	5,48
	Nefs-i Karesi	6	30	0,41
	Cumaderesi	11	124,5	1,69
Göceğiz	Mutaflar (?)	9	28	0,38
	Nefs-i Göceğiz	22	53	0,72
	Sağırlar	14	6	0,08
	Yukarıkara Hasanlar	10	44,5	0,60
	Aşağıkara Hasanlar	8	69,5	0,94
	Çavuşlar	4	13,5	0,18
	...?	5	-	-
	Babalar	7	147	1,99
	Zaim	6	-	-
Şahoğlur	6	75	1,02	
Ozan	Nefs-i Ozan	22	84,5	1,15
	...?	3	-	-
	Budaklar	12	155	2,11
	Dumanlar	3	-	-
Geynik	Nefs-i Geynik	3	-	-
	Yeşiller	8	74,5	1,01
Toplam	120	1270	7357	100

1844–1845 yılı Viranşehir kazası divanlarına bağı karyelerde toplam 7357 kuruş adet-i ağnam vergisi toplanmıştır. En fazla adet-i ağnam vergisi 403 kuruş vergi ile Belek divanının Nefs-i Belek karyesinde toplanmıştır. Burayı 398 kuruş vergi ile Yayalar-ı Kebir divanının Çötler? karyesi ile 375,5 kuruş vergi ile Nefs-i Viranşehir divanının Karaşeyhler? karyesi takip etmektedir. En az adet-i ağnam vergisini ödeyen yer ise 3 kuruş vergi ile Şerafeddin divanının Doğanlar karyesidir. Adet-i ağnam vergisi toplamı içinde de yukarıda da belirttiğimiz gibi en fazla vergi toplanan yer % 5,48’lik bir oranla Belek divanının Nefs-i Belek karyesidir. Bu oranların sonucunda diyebiliriz ki devlete en fazla adet-i ağnam vergisini ödeyen karye Nefs-i Belek’tir. Ayrıca Viranşehir kazası divanlarına bağı karyelerde adet-i ağnam vergisi ödemeyen karyeler de vardır.

SONUÇ

Tez çalışmamızın konusu olan ve çeşitli başlıklar altında incelemeye çalıştığımız Viranşehir, H 1260-61/M 1844–1845 yıllarında Bolu eyaleti dâhilindeki Viranşehir sancağına bağlı, 37 divan ve bu divanlara bağlı 120 karyeden meydana gelen bir kaza statüsündedir. Günümüzde Viranşehir kazasının adı değişerek Eskipazar olmuş, o dönemde varolan bazı karyelerin isimleri değişmiş ve hatta bazıları da ortadan kalkmış, bazı divan ve karyeler de farklı kazalara bağlanmıştır.

XIX. yüzyıl ortalarında Bolu eyaleti, Viranşehir sancağına bağlı kazalardan biri olan Viranşehir kazasında, merkez divan da dâhil olmak üzere diğer divanlarla birlikte toplam 1270 hane reisi ve tahmini 6350 kişi bulunmaktadır. Viranşehir kazasında nicelik bakımından en büyük yerleşim biriminin 410 kişinin yaşadığı Göçeğiz divanı tespit edilmiştir. Tefen divanının 355 kişi ile ikinci sırada olduğu görülmektedir. Üçüncü sırada 330 kişi ile Kapucular divanı bulunmaktadır. Viranşehir kazasının en küçük yerleşim birimi olan Soplan divanında 30 kişinin yaşadığı görülmektedir. Karye halkı İslam ahalisidir ve gayrimüslim nüfusa rastlanmamıştır.

Viranşehir kazası divanlarını oluşturan karyelerdeki halkın temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Küçük karyelerden büyük karyelere doğru meslek çeşitliliği artsa da tüm karyelerde ziraat erbabı olan ve tarımda çalışanlar ilk sırada yer almaktadır.

Karyelerde geçim kaynağı çiftçilik ve hayvancılık olduğundan dolayı mevcut arazilerin çoğu ekili, dikili durumdadır. Viranşehir kazası divan ve karyeleri, toplam olarak 20.727 dönümlük bir araziye sahiptir. 20.727 dönümlük arazinin 15.871 dönümlük bölümü yani %76,54'lük alan mezru yani ekili arazidir. 727 dönümlük bölümü yani % 3,51'lik alan hem mezru (ekili) hem de gayr-ı mezru (ekili olmayan) alanlardır. Nadasa bırakılan yani hali tarlalar 3485 toplam arazinin % 16,81'ini oluşturmaktadır. Viranşehir kazasının divanlarına bağlı karyelerde 443 dönüm bostan, 171 dönüm bağ, 4 dönüm bahçe, 9 dönüm darı tarlası ve 26 dönüm de çayır bulunmaktadır. Bu alanları topladığımızda 653 dönüm olmaktadır. Bu miktar, toplam arazi dönümü içinde % 3,15'lik bir yer tutmaktadır. Viranşehir kazası toplam arazi

miktarı ve dağılımına bakıldığında en fazla toprak sahibi olan karye 1897 dönümlük arazisiyle Nefs-i Bayındır Karyesidir. 1025 dönümlük arazisiyle Nefs-i Hamamlu Karyesi ikinci sırada, 500 dönümlük arazisiyle Nefs-i Dolaycık Karyesi üçüncü sıradadır. Toplam arazi miktarı dağılımı açısından en az toprağa sahip olan karye ise; 8,5 dönüm ile Yayalar-ı Kebir divanına bağlı Sormalar(?) karyesidir. Karyelerde en çok yetiştirilen tarım ürünleri: hınta (buğday), şair (arpa), siyaz, kettan (keten), darı (mısır), kar.....?, burçak, fiğ ve üzümdür. Yetiştirilen bu ürünlerden, en fazla üretimine ağırlık verilen tahıl ürünleri ise; hınta (buğday), şair (arpa) ve siyazdır. M 1844–1845(H1260–1261) yıllarında Viranşehir kazası divan ve karyelerinde de 1939 adet çeşitli meyve ağaçları yetiştirilmiştir. Yalnız yetiştirilen bu ağaçlardan 309'unun ceviz ağacı olduğu belirtilmiş, yetiştirilen diğer meyve türlerinden yani bu meyve ağaçlarının isimlerinden hiç bahsedilmemiş sadece türü belirtilmeden sayısı verilmiştir.

Viranşehir kazası karyelerinde toplam 5595 adet büyükbaş hayvan vardır. Bu hayvanlardan, sağman inek sayısı 1483 adet olup 22275 kuruş gelir ve sağman manda da 183 adet olup yıllık 4575 kuruş gelir olmak üzere toplam 26850 kuruş gelir elde edilmektedir. İnek cinsi hayvanların sayısı 3498 adet olup manda cinsi hayvanların sayısı da 709 tanedir. Karasığır öküzü hayvanının sayısı 1388 adettir. Büyükbaş hayvanları içerisinde yıllık gelir getiren sadece inek ve mandadır.

Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerinde toplam 13891 adet küçükbaş hayvan bulunmaktadır ve bunların yıllık geliri de 21880 kuruştur. Karyeler genelinde toplam yetiştirilen 3232 adet sağman koyundan yıllık 9395,5 kuruş gelir elde edilirken yetiştirilen 687 adet erkek koyundan toplam 1004,5 kuruş gelir elde edilmektedir. Bunun yanında toplam 1844 adet de kuzu yetiştirilmektedir. Viranşehir kazası karyelerinde yetiştirilen 4466 adet sağman keçiden yıllık 9979,5 kuruş gelir edilirken yetiştirilen 1212 adet erkek keçiden yıllık 1500,5 kuruş gelir elde edilmektedir. Karyelerde genel olarak oğlak sayısı toplamı da 2450 adettir.

1844-1845 yılları Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerde büyükbaş ve küçükbaş hayvanların dışında köylünün her türkü işinde kullandığı özellikle tarımsal faaliyetler ve yük taşımacılığında önemi büyük olan yük ve binek hayvanları vardır. Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerde yük ve binek hayvanlarının toplamı 1546 adettir. Fakat bu yük-binek hayvanlarından sadece kısrağın yıllık geliri vardır, diğer hayvanların yıllık gelirleri yoktur. Karyeler geneline baktığımızda toplam 109 adet kısrağın bulunmakta ve bu hayvandan kazanılan yıllık gelir de 5450 kuruştur.

Dölsüz kısarak sayısı 61 adettir. Merkeb sayısına karyeler genelinde bakıldığında toplam 1056 adet merkebe rastlanmaktadır. Merkeb cinsi bu hayvanının diğer yük-binek hayvanlarının sayısından fazla olmasının en önemli sebebi ulaşım ve yük taşıma gibi halkın yaygın ihtiyaçlarının bu hayvanla giderilmeye çalışılmasıdır. Merkepler her türlü yük taşımacılığında özellikle köylerden şehre, yaylalara ve evden tarlaya olan taşımacılıkta ön planda tutulmaktadır. Buna ilaveten aynı tür taşımacılıkta bargir(beygir) ve katırlar da kullanılmaktadır. Bu hayvanlar merkebe göre daha fazla yük taşıma kapasitesine sahiptir. Ama bu hayvanlar merkebe göre biraz daha pahalı olduğu için her hane de bu hayvanlardan bulunmaz. Bargir cinsi yük hayvanı toplam 215 tanedir. Karyeler genelinde toplam 70 adet tay cinsi yük-binek hayvanı bulunmaktadır. Yük-binek hayvanları içerisinde karyeler genelinde en az olan hayvan 35 adet ile katırdır.

Halk, geçimine destek sağlamak amacıyla arıcılık da yapmaktadır. Arıcılıkla uğraşan karyelerde toplam 853 adet arı kovanı bulunmaktadır ve bunların yıllık hâsılat gelirleri de 12795 kuruştur. Ortakçılık ve kira gelirleri, karyelerin diğer geçim kaynaklarını oluşturmakla beraber bazı karyelerde bulunan değirmenlerden elde edilen gelirler de göz ardı edilemeyecek miktardadır.

XIX. yüzyıl ortalarında 1844- 1845 yılında Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerde, vergü-yi mahsûsa (yıllık vergi), a'şar (öşür) ve adet-i ağnam vergisi adı altında üç çeşit vergi alınmaktadır. Viranşehir kazasının merkez divanı ile birlikte divanların toplam yıllık geliri 467.194 kuruş olup vergisi de 156.225 kuruştur. Viranşehir kazasının merkez divanının toplam geliri 17.871 kuruş, vergisinin de 4.230 kuruş olduğu görülmektedir. Bilindiği üzere öşür vergisi hububattan, bağcılıktan ve arıcılıktan alınmaktadır. Mezru yani ekili tarlalar da 1640,5 kile hınta (buğday), 1746,5 kile şair (arpa), 1908 kile siyaz, 16 kile kettan (keten), 15 kile fiğ, 12,5 kile karkai ? (فارقای), 5 kile burçak ve 4,5 kile darı olmak üzere toplam 5348 kile hububat üretimi yapılmaktadır. Bu tahıl ürünlerinden de toplam olarak 21.135 kuruşluk öşür vergisi elde edilmiştir. 1844–1845 yılında Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyeler genelinde 699 kuruş üzüm yani bağ öşrü, 2628 kuruş bostan öşrü, 1706 kuruş arı kovanı öşrü ve 77 kuruş meyve öşrü olmak üzere toplam 5110 kuruş öşür vergisi alınmıştır. Ağnam vergisi ise koyun ve keçilerden alınan bir vergi çeşididir. 1844–1845 yılı Viranşehir kazası divanlarına bağlı karyelerde toplam 7357 kuruş adet-i ağnam vergisi toplanmıştır. Ayrıca alınan bu vergilerin, karyelere göre sayısal dökümü, ilgili konular içerisinde tablolar şeklinde açıkça belirtilmiştir.

Bu çalışmanın ana kaynağını oluşturan Viranşehir kazası temettü'ât deftrelerini bir bütün olarak incelemeye çalıştık. Bu inceleme sonucunda XIX. yüzyıl ortalarında yani 1844-1845'li yıllarda Viranşehir kazasının divan ve karyelerinin sosyal ve ekonomik durumlarını tablolar yaparak sayısal ve oransal değerlendirmeler yaparak bütün yönleriyle ortaya koymaya çalıştık.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA, **Maliye Varidat Muhasebesi Temettü'ât Defterleri**, 04967, 04970, 04971, 04972, 04973, 04976, 04978, 04979, 04980, 04981, 04982 04983, 04984, 04986, 04987, 04988, 04989, 04990, 04991, 04992, 04993, 04994, 04995, 04996, 04997, 04998, 04999, 05000, 05001, 05002, 05003, 05004, 05005, 05006, 05007, 05008, 05009, 1844- 1845(H.1260–1261)

Kitaplar ve Makaleler

Ahmed, AKGÜNDÜZ. ve Said ÖZTÜRK, **Darende Temettuât Defterleri**, İstanbul, 2002.

BARKAN, Ömer Lütfi. *“Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”*, **Türkiyat Mecmuası**, C.X, 1951.

BAYKARA, Tuncer. **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

BERKES, Niyazi. **100 Soruda Türkiye'nin İktisat Tarihi**, C.1, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1972.

BOSTAN, Ahmet. *“Zeugma'ya Rakip Eskipazar” Dört Mevsim Gezi*, Sayı: 40, 26 Temmuz 2006.

CİN, Halil. **Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması**, SÜ Yayınları, Konya, 1992.

ÇADIRCI, Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

ÇADIRCI, Musa. *“Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi”*, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, I/7–8, 1985.

ÇAKIR, Coşkun. **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

- Çankırı Valiliği İl Turizm Müdürlüğü, **Çankırı Turizm Envanteri**, 1994.
- ELDEM, Vedat. **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Tetkik**, TTK Yayınları, Ankara, 1994.
- EMECEN, Feridun. “*Dönüm*”, **İslam Ansiklopedisi**, C.IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- FALAY, Nihat. **Maliye Tarihi (Ders Notları)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1996.
- GENÇ, Mehmet. “*İltizam*”, **DİA**, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- GİRAY, Filiz. **Maliye Tarihi**, Ezgi Yayınları, Bursa, 2006.
- GÜRAN, Tevfik. “*Osmanlı Tarım Ekonomisi 1840–1910*”, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- GÜRAN, Tevfik. “*Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*”, **İÜİF Mecmuası 60.Yıl Özel Sayısı**, C.49, İstanbul, 1998.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1996.
- IŞIK, Şevket. “*Tarihsel Coğrafya Açısından Temettü’ât Defterlerinin Değerlendirilmesi ve Akçay Havzası Örneği*”, **Ege Coğrafya Dergisi**, S.10, İzmir, 1999.
- İNALCIK, Halil. **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300–1600)**, çev. Ruşen, Sezer. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2006.
- İNALCIK, Halil. **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- KALLEK, Cengiz. “*Kile*” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Karabük Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, **Karabük ve İlçeleri**, Karabük.
- Karabük Valiliği, **Eskipazar Doğadan Tarihe Yürüyüş Parkurları**, 2010.
- KESKİN, Tülay Ekemen. Eskipazar (Karabük) ve Yakın Civarının Hidrojeoloji İncelenmesi, “Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyon Başkanlığı (CÜBAP) Proje Sonuç Raporu”, Sivas, Ağustos–2009.

- KODAMAN, Bayram. “*Kalkınmada Çağdaş Devletlerin Görevleri*”, **Cumhuriyet’in Tarihi ve Fikri Temelleri ve Atatürk**, SDÜ Yayınları, Isparta, 1999.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , “*Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri*”, **Belleten**, C. 59/225, 1995.
- MUTLU, Abdullah. **Tanzimat’tan Günümüze Türkiye’de Vergi Zihniyetinin Gelişimi**, T.C Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2009/390, Ankara, 2009.
- ORTAYLI, İlber. **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840–1880)**, TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- ÖZÇELİK, Selahattin. “*Temettü’ât Defterlerine Göre İnay ve Çevresinde İktisadî ve Sosyal Hayat*”, **21.yy Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25–27 Ekim 2001) Bildirileri**, I, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, Nu: 2, İstanbul, 2001.
- ÖZDEĞER, Mehtap. “*19.Yüzyılda Uşak Şehrinde Ekonomik ve Sosyal Hayat*” **21.yy Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25–27 Ekim 2001) Bildirileri**, I, Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, Nu: 2, İstanbul, 2001.
- ÖZDEMİR, Ünal. **Sosyal ve Ekonomik Yönden Az Gelişmiş Bir İlçe Eskipazar**, Aktif Yayınevi, İstanbul, Ocak 2006.
- ÖZTÜRK, Said. **Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri BİLECİK**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996.
- SERİN, Mustafa. “*Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettü’ât Defterleri*”, **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası**, 20–21 Nisan, Ankara, 1998.
- ŞENER, Abdullatif. “*Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları*”, **150.Yılında Tanzimat**, TTK Yayınları, Yayına Haz. H. Dursun Yıldız, Ankara, 1992.
- ŞENER, Abdullatif. **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990.
- TABAKOĞLU, Ahmet. **Toplu Makaleler 1 İktisat Tarihi**, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2005.
- TAŞ, Kenan Ziya. “*Çankırı Tarihinden: Viranşehir Sancağından Eskipazar ve Ovacık İlçelerine*”, **Çankırı Araştırmaları**, Sayı: 2, Ağustos 2007.

- ÜNAL, Mehmet Ali. “*Medeniyeti ve Müesseseleriyle Osmanlılar(1300–1600)*”, **Selçuklulardan Bugüne Tarih El Kitabı**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2004.
- ÜNAL, Mehmet Ali. **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 2005.
- YAKIT, İslam. **Osmanlı Araştırmaları**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.
- YAKUT, Cengiz. **Eskipazar (Çankırı) Araştırma Albümü**, Çankırı, 1989.
- YAMAN Talat Mümtaz, **Kastamonu Tarihi XV. inci Asrın Sonlarına Kadar**, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1935.
- YÜCEL, Yaşar. **XIII-XV. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çobanoğulları Candaroğulları Beylikleri I**, TTK Yayınları, Ankara, 1988.

Ansiklopedi ve Sözlükler

- “*Eskipazar*” maddesi, **Ana Britannica**, Genel Kültür Ansiklopedisi, C. 3, Ana Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- DEVELİOĞLU, Ferit. **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.
- DOĞAN, Mehmet. **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yayınları, İstanbul, 1996.
- PAKALIN, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II**, ME. Basımevi, İstanbul, 1983.
- Şemseddin SAMİ, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996.

Tezler

- BOZKURT, Fatih. “Maliye Nezareti Temettü’ât Defterlerine Göre Gördes Kazası’nın Sosyal ve Ekonomik Durumu”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2003.
- COŞKUN, Ahmet. “Maliye Nezareti Temettü’ât Defterlerine Göre 1844 Yılında Erzurum Ovası’nın Sosyal Ve Ekonomik Durumu”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997

- CIRIK, Bülent. “1845 (H.1261) Tarihli Temettü’ât Defterlerine Göre Hüdavendigâr Eyaleti Kütahya Kazası Armudili Nahiyesine Bağlı Seyeli, Aşk-ı Kara, Ürünlü, Bayramşah, Söğüt, Serviran ve Sökman Köylerinin İktisâdi ve İçtimaî Durumu”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2007.
- GÜLAÇ, Ferican. “Karabük-Eskipazar Folkloru”, Erciyes Üniversitesi, Yozgat Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, Yozgat, 2001.
- YAKA, Adem. “Eskipazar (Karabük) Folkloru”, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bitirme Tezi, Erzurum 2004.
- YAKUPOĞLU, Cevdet. “Kuzeybatı Anadolu’nun Sosyo-Ekonomik Tarihi-XIII-XV. Yüzyıllar-”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

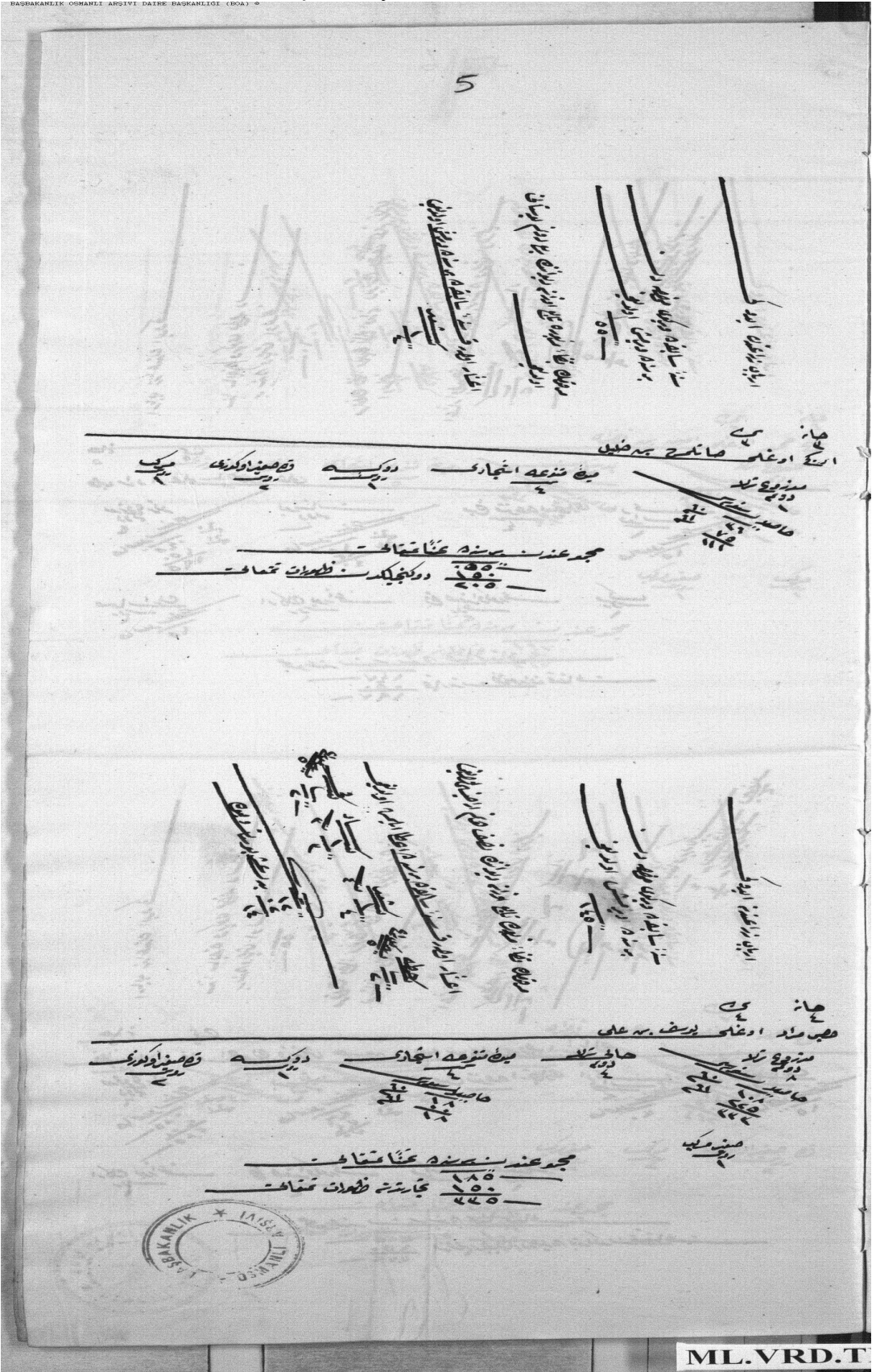
İnternet Erişim Adresleri

<http://www.eskipazar.gov.tr> [13.01.2011]

<http://www.karabukum.net/eskipazar.asp> [09.12.2010]

<http://tdkterim.gov.tr> [23.02.2011]

EK 2: H 1260-61/ M 1844-45 Yılları Viranşehir Kazası Şerafeddin Divanına Ait Temettü'ât Defterinin Beşinci Sayfası.

ML.VRD.T

Ek 3: Eskipazar Kazasının 1930 Yıllarındaki Görünümü

Kaynak: <http://www.eskipazar.gov.tr> [13.01.2011]

EK 4: Milattan Sonra V. ve VI. Yüzyıl Erken Bizans Dönemine Ait Mozaik Eskipazar'da Yapılan Arkeolojik Kazılar Sonucu Bulunmuştur.

Kaynak: <http://www.karabukrehberi.com.tr> [13.01.2011]

EK 5: Asar (Kimistene) Roma Dönemi Yazıtlı Mezar Taşı /ESKİPAZAR

Kaynak: Ahmet BOSTAN'ın fotoğraf arşivinden alınmıştır.